טראשטשע

אַ היסטאריע פון אַ קליין שטעטעל

אין קיעווער גובערניע, אוקראינע

איבערלעבונגען פון שטעטעל אין דער וועלט מלחמה,
רעוואלוציע און בירגער קריג

געשריבען פון

יעקב ראוון — ראוויטסקי

א מיטגליד פון טראשטשער לאנדסמאנשאפט

געדרוקט ביי די

מוינעשטער פאבלישינג קאמפ.

1569 איסט ניו יארק עווענוי

ברוקלין, נ. י.

פאַרריעט:

א היסטאָריע פון א קליין שטעטל „טאראשטשע", קיעווער גובערניע, אוק־ראינע, זינט איר גרינדונג, מיט א פאָר הונדערט יאָהר צוריק, ביז דער לעצטער צייט, לויט אפיציעלע קוועלן, עראינערונגען פון אלטע לייט, וואָס האָבען זיך נאָך געקענט מיט איבער הונדערט יאָהר צוריק, אין לויט מיין באקאַנטשאפט מיט דער שטאָט, זינט איך עדענק זיך, ביז מיט עטליכע אין פערציג יאָהר צוריק, איידער איך בין קיין אמע־ריקע אפגעפאָרען, אין וואָס לאַנדסלייט פון טאראשטשע האָבען מיר די נאַנצע צייט געשריבען אין שרייבען נאָך יעצט פון דאָרט.

די היסטאָריע איז געווידמעט, די פיר סאַסייטים אין אמעריקע, וואָס טראָגען דעם נאָמען פון שטאָט, אין וועלכע עהרע די סאַסייטים זיינען געגרינדעט געווארען, - דריי אין ניו יאָרק, אין איינע אין פילאַדעלפיע, אין איך טאראשטשער לאַנדסלייט בכלל, וואו זיי געפונען זיך.

די היסטאָריע איז געשריבען אין פרויסגענעבען געווארען אויף די קאָסטען פון שרייבער זעלבסט — לאַנדסמאַן אין מיטגליד פון טאראשטשער לאַנדסמאַנשאפט — **יעקב ראַווין (ראַווינסקי)**, מיט דער הילף פון פאַלגענדע לאַנדסלייט פון טאראשטשע גופא, וואָס געווען וועלעַנדיג, אז איך שרייב די היסטאָריע פון אונזער אלט שטעטל, האָבען מיר צוגעשיקט פון דאָרט וועלכען מאַטעריאל, **סאָר** וועלכען איך בין זיי זעהר דאנקבאר. און דאָס זיינען די פריינדע אין לאַנדסלייט: **אלחנן אלשאַנסקי, יוסף האַנאַפאַלסקי, אברהם סקווירסקי, קאַמענעצקי**, אין אויך אונזער לאַנדסמאַן, מיטגליד פון טאראשטשער פראַגרעסיוו סאַסייטי — **פן ציון פאַטאשניק**, געשטאָרבען אקטא־בער 1935, אין ניו יאָרק.

איך רעכן פאָר אן אנגענעמע פליכט צו דאנקען מיינע פרייַנדע אין מיט־גלידער פון טאראשטשער פראַגרעסיוו סאַסייטי — דושוליוס פאַרמאַן און הערי גאָלאַב, וועלכע זיינען אפט געגאַנגען מיט מיר צום פרינטער אין אַנדערע פלעצער, שיינענד מיין געזונד אין עלטער. זיי האָבען זאָגאָר מיר געאָפערט א סובסידיע, פרויסצוגעבען די היסטאָריע פון טאראשטשע, פון וועלכער איך האָב זיך פרייַנדליך ענטזאָגט, אין פאָר זייער פיזישע אין מאָראַלע הילף בין איך זיי זעהר דאנקבאר.

עס איז מיין גלויבען אין אויך מיין וואונש, אז די היסטאָריע פון טאראשטשע זאָל זיך געפינען, פונקט ווי א קאַלענדאַר, אין יעדען הויז פון די מיטגלידער פון די בא־סייטים, אין איך בין יעדען טאראשטשער לאַנדסמאַן בכלל.

איך דענק, אז יעדער מיטגליד פון אן ארגאניזאציע דארף וויסען, ווער אין וואָס איז די פערזאָן, שטאָט, געגענד, וועמען נאָמען די ארגאניזאציע האָט אַדאָפטירט, כּפעציעל דאַרפען עס וויסען די יענינג, וואָס קומען פון יענע געגענדען, וואו זיי זיי־נען אויסגעוואַקסען, וואו זיי האָבען דורכגעלעבט אלערליי צייטען, וואו זיי האָבען גע־האָט זייער פרייד און זייער לייד, אזעלכע לאַנדסלייט דארפען בעזונדערס וויסען, ווער און וואָס זייער שטאָט איז, ליידער וויסען זיי עס ניט, זיי דענקען נאָר, אז זיי וויסען.

די היסטאָריע איז איינגעטיילט אין דריי טיילען. די טייל וואָס איר לעזט יעצט, איז די טאראשטשע פון ערשטען כאשאף, וויי זי איז געווען: פרייער א דאָרף, א מיעסטיטשקע, און נאכהער אן אויעזדני גאראָד, דאָס אלעס וועט איר לעזען אין ערשטען טייל.

די צוויייטע טייל ענטהאלט דעם פעריאד פון אנפאנג דער וועלט־מלחמה, די אלע לויידן, אומגליקען, וואָס דאָס שטעטל האָט איבערגעטראָגען פון די פארשי־דענע באַנדעס, די איבערגאַנגען פון טאראשטשע אין פארשידענע הענט, אזעלכע אי־בערגאַנגען זיינען געווען 29, און יעדער איבערגאַנג האָט געקאָסט אידישע לעבענס.

אויך א טייל נעמען פון די הרוגים, וועלכע די מאראשטשער סאסייטים האבען געוואלט אמאל פאראייביגען מיט א מאנומענט אויף איינער פון די מארשטשער סעמעטערים, זיינען אבער ביים פרובען וואונש געבליבען. דאס איז דער פעריאד ביז די באלשעוויסטישער מאכט האט אויסגעראטען די באנדיטעריי און זיך געזעצט פעסט אין זאטל.

דער דריטער טייל — איז די באשרייבונג פון די פיר סאסייטים דא אין אמעריקע, וואס זיי האבען אויפגעטאן און טוען אויף פאר זייערע מיטגלידער, אויך פאר די אינסטיטוציעס אין אמעריקע. א בעזונדער קאפיטעל פארנעמט די גרויסע הילף, וואס די אינסטיטוציעס האבען געלייסטעט דער אלטער מארשטשע.

אלס לאנדסמאן און מיטגליד פון ניו־יארקער מארשטשער סאסייטי, האב איך געמאן מיין פליכט, ווי מען זאגט, מעהרער און אריבער, אויב די סאסייטים און לאנדסלייט ווילען האבען געדרוקט די אנדערע צוויי טיילען, — איז די באשרייבונג, ווי די דיימשען זאגען: — צום האבען.

מיט גרוס צו די לאנדסלייט און מארשטשער סאסייטים,

אכטונגספאל,

יעקב ראווין (ראווינסקי)

טאראשטשע

דאָס שמעטעל טאראשטשע האָט פּאַרמאָגט איינע פון די שעהנסטע לאַנדשאַפּטען אין גאַנץ קיעווער גובערניע, אוקראינע, פון וועלכער זי איז געווען אַן אויעזדני גאַראָד (קאונטי סיטי). דאָס שמעטעל איז באשטאַנען פון צוויי טיילען: די העכערע גאַסטן, און זאַגענאַנטע „אונטער גאָס".

די שענסטע גאָס אין שמאָס איז געווען די „דוואָריאַנסקאיא אוליצא" (פּריצישע גאָס). די גאָס האָט זיך געצויגען איבער די גאַנצע לענג, פון דער מעריב זייט שמאָס. גלייך ווי א סטרונע, מיט שעהנע פּריצישע הייזער, יעדע הויז האָט נעהאָט פּאַרוס זיך א קלענערע, אָדער גרעסערען הויף, מיט בויטער און גראָז. אויף דער „דוואָריאַנסקי", חוץ די וואוינונגען פון די שמאָטישע משינאָוניקעס, האָבען זיך געפונען אָלערליי שמאָטישע און רעגירונגס אַנשטאַלטען, וואָס א גאַראָד האָט געדאַרפט: די פּאָליציי, קאַזאַנסטייסטווא (טרעזשורי), סוד (קאָורט), אופּראָוע (סיטי האָל), טורמע (פּריזאָן), גאַראָדסקאיא אוטשילישטשע (שמאָטישע סקול), און פּאַרשידענע אַנדערע אַנשטאַלטען.

פון דער „דוואָריאַנסקי" האָט זיך געצויגען א קיים פון גאַסען און געסלאַך פּאַראַלעל צום צענטער פון שמאָס, וואו עס האָבען געוואוינט מיטטענס אידען, און עס האָבען זיך אויך געצויגען גאַסען און געסלאַך אינ'ם גנעגענד, וואו די אידישע באַפעלקערונג איז געווען אין זייער א קליינער צאָהל. בכלל, האָט די דוואָריאַנסקי אוים־גענומען, ווי דאָס הארץ פון שמאָס, פון וועלכער עס ציהען זיך אָדערען אין אלע ריכטונגען. די גאַנצע שמאָס, חוץ די „אונטער גאָס", איז געשטאַנען אויף א בארג, וועלכער האָט זיך אין מאָנכע ערטער אָפּגעלאָזט ביסלאָכווייס, נידעריגער און נידעריגער, ביז דעם טייל שמאָס, וואָס האָט אין כלל געטראָגען דעם נאָמען „אונטער גאָס", אָבוואָהל דאָס איז ניט געווען איין גאָס, — די „אונטער גאָס", נאָר פּאַרשידענע געסלאַך, מיט און אָהן נעמען, וואָס האָבען זיך געפונען אין יענעם טייל שמאָס, אונטער'ן בארג.

די „אונטער גאָס" איז געווען ווי א שמאָס פאָר זיך, ווי קליין טאראשטשע איז געווען, האָבען זיך געפונען אין די אויבערשטע גאַסען פילע, וואָס זיינען אויף זייער לעבען ניט געווען אין דער „אונטער גאָס", סיידען אין מרחץ אָדער אין מקוה, און וועז איינער פון די העכערע גאַסען איז אָפּגעקומען אין די אונטער געסלאַך. האָט ער זיך געפילט ווי אין א פּרעמדער שמאָס, און געקוקט דאָרט האָט מען אויף אים אויך, ווי אויף א פּרעמדען, ניט ווי אויף א בן עיר.

אין דעם העכערען פּלאַץ פון שמאָס איז אויך געווען דער מארק דער ביזנעס צענטער פון שמאָס. אידען, אלם שמאָטישער עלעמענט, וואָס איז, מיינסטענס, בא־שעפטיגט מיט מסחר, האָט נאַטירליך געוואוינט אין מארק און אָרום מארק, וויייל פון מארק און אָרום מארק האָט דער איד געצויגען זיין חיונה. דער מארק, ווי געווייניליך, אין אמאליגע שמעס און שמעטלאַך, איז געווען פּאַרבוים מיט קליימען, קליימלאַך, רונדזוקען, קאַמערען, איינפאָר־הייזער און אַנדערע „פרנסה"־הייזער. די קריסטען האָבען געוואוינט ביי דער ענדע פון שמאָס, און אונטער'ן שמאָס דאָרט, וואו עס איז אי־גענטליך געווען די שעהנקיים, די רחבות, בעקוועמליכקיים, גראָסקייט פון שמאָס, מיט הויפען, הויפלאַך, גערטנער, סאָדען, זיך גלעטרעניצט מיט פעלדער, טייכלאַך, סאָסנאָווי וואלד, און וועז וועסני (ספרינג), — די בויטער פון סאָסנאָווי וואלד און סעדער ארום — האָבען זיך צוגליעט, די גרינסען אין די גערטנער, די גראָז אויף די לאַנקעס — האָ־טען זיך צוגרינט. האָט די שמאָס אויסגעזעהן ווי אן אמת'ע דאָמשע, די לופט — פאר־געניגענד און שמעקענד מיט נזיעדן'דיגע ריחות.

טאראשטשער אידען האָבען, ליידער, ניט גענאָסען פון דער שעהנער געזונטער לופט, אומשטענדען זיינען געווען אזעלכע, וואָס זיי האָבן זיי ניט ערלויבט צו גענוי־

סען פון דער שהנער נאמור, פון דער פרייער גראמקייט: א היפש צאהל אידען האבען נעזואוינט אין דער „אונטער גאס", וואס האט זיך אויסגעצייכענט מיט אירע קליינע שמיבלאך, מיט אירע קרומע, איינגע געמלאך, מיט וויניג זאנען־שיין, אן ווי א גרע־זע איז געווען א זעלמענחיים. זיי האבען נעזואוינט דארט. וויל דירה־נעלט איז נע־ווען ביליגער, ווי ערגעץ אנדערש. אדער זיי האבען נאך נעהאט די שמיבלאך נעירש'עט פון זייערע עלטערען. די יעניגע, וואס האבען נעזואוינט אין מארק אן ארום מארק, האבן זיך ניט נעקאנט צושפרייטען מיט גרויסע הויפען, מיט רחבות, וויל דירה־נעלט איז נעווען דארט טייער, אן ווער עס האט פארמאגט אן אייגען פלאץ, האט נעזוהן, עס זאל עפעס אריינברענגען: נאך א קאמער, נאך א קלייטעל, נאך אן אלקער, עס זאל מעהרער „דאכאד" ברענגען. סען האט עס ניט נעמאנ, וויל סען איז נעווען נעלט־נייציג, סען האט נעוואלט וואס מעהרער איינזשעברען, נאר פשוט, וויל אידישע פרנסות זיינען נעווען זעהר אונזיכערע — „לופט־פרנסות", און סען האט נעוואלט, מעהר אדער וועניג, זיך פארזיכערען מיט „דאכאד" אויף דער עלטער, אויף די שפע־טערע יאהרען.

א נעוויסער קריסטליכער דאקטאר אין טאראשטשע (ריקמאן), וואס איז נע־ווען שטאם־דאקטאר עטליכע צענדליג יאהר, נעווען אויסגעבונדען מיט יעדען איינעם, נעקאנט די זיידעם, ווי די איניקלאך, גוט נעקאנט די אומזיכערע אידישע פרנסות, וועז ער האט נעזוהן, ווי סען פירט מיט קלעזמערי א חתן כלה צו דער חופה. פלעגט ער זונגען: „האפ, האפ, אבע ספעקטאר, אבע קראמער" (אדער א מלמד, אדער א קרעמער).

עם מיינט ניט צו זאגען, אז אידען האבען זיך באשעפטיגט נאר מיט דיזע צוויי ארעמע פרנסות. נאר דער קלוגער דאקטאר האט נעוואלט מיט די פאר וועלטער אוים־דריקען די אונזיכערהייט פון די ארעמע אידישע פרנסות, דאס ניט צוגענרייטקייט צום לעבענס־קאמף. און אנווערענד דעם קליינעם נדן, בלייבט איבער דעם פערהייראטעט יונגען־מאן, זיך נעהמען צו מלמדות, אדער קרעמעריי, אדער צו ביידע זאכען: ער איז א מלמד. און די פרוי — א קרעמערקע, וויל צו די ביידע פרנסות דארף מען ניט קיין סך: צו זיין א דרדקי מלמד דארף מען ניט קיין סך תורה, און צו זיין א קליין קרע־מערל, דארף מען ניט קיין סך סחורה, און מיט'ן דלות פון די ביידע פרנסות, איז מען ברוך השם נעווים זיכער.

נאטירליך, זיינען די צוויי פרנסות ניט נעווען די איינציגע, מיט וועלכע טא־ראשטשער אידען האבען זיך פארנומען, טאראשטשע איז נראדע נעווען א מסחר שטע־טעל. און אידען דאס האבען זיך פארנומען מיט כל ערליי נעשעפטען, אבער די שטאט איז נעלעגען וויים פון א באן, פון א נרויסען טייך, — זאכען וואס העלפען צו מסחר, קאמערץ. נעזידים אין שטאט זיינען נעווען קליינע, מיט קליינע נעשעפטען, קליי־נע אונטערנעמונגען, „מענשען" אין זייערע נעשעפטען. האבען זיי נעהאלטען וועניג. בלויז דער אלטער אורקע צוקראוו האט נעהאלטען אין זיין נרויסער קליים פינף. זעקס „מענשען" בעשעפטיגט, נעצאהלט א פריקאשטשיק פינף, זעקס רובעל א וואך, און דער עלטסטער פריקאשטשיק, וואס האט שוין נעדינט אין קליים איבער דרייסיג יאהר, — ער האט שוין נענומען צען רובעל א וואך, וואס איז אין יענע צייטען נעווען די נרעסטע שכירות. וואס א „מענש" האט אין טאראשטשע נעקראגען, — אין אנדערע שטעטלאך ארום האבען אנגעשטעלט פילייכט נאך וויניגער נעקראגען. די אנדערע קליימען האבען קיין „מענשען" ניט נעהאלטען, זיי האבען זיי ניט נעדאהפט, וויל זיי האבען נעארבייט צוזאמען מיט די פרויען און קינדער. און וועז זיי האבען שוין נעדארפט א פרעמדען „מענשען", זיינען זיי אפנעקומען מיט א משרת. אדער משרת'ל, דאס היים א אינגעל.

דאס איז דאס בילד פון טאראשטשע אין יענע צייטען, ווי איך נעדיינק זיי, מיט עטליכע און זעכציג יאהר צוריק.

גראָפ אינגאַמיעווס גזרות

ווי ניט רייך די אידישע מאראשטשע איז געווען, האָבען די דאָרמיגע אידען. ווי ניט איז, זיך דורכצושלאָגען, און וועניג פון זיי זיינען אָנגעקומען צו משאָרימי (צדקה) וויל אַלער האָנד שפּייזען און לעבעדיג מיטעל זיינען געווען ביליג. מייסטע אידען האָבען געהאַט אייגענע ווינקעלאַך (דירות). ניט געצאָהלט קיין דירה-געלט. האָבען נאָך בעקאָנט פּרויסנעמען עטליכע רובעל פּאָר אַן אַלקע. קיין גרויסע פּאָר־לעבער זיינען מאראשטשער אידען ניט געווען, מען האָט געלעבט, ווי מען האָט גע־קאָנט, אבי ניט אָנקומען צו יענעם. אַרעמע לייט האָבען זיך געשטיקט מיט זייער דלות. זיך באַהאַלטען מיט אים זייערע פּיר ווינקעלאַך, און אים ניט פּרויסגעשלעפּט אויפֿ'ן גאַס.

אַזא צושטאַנד האָט אָנגעהאַלטען, ביז דער דאַמאַלסדיגער מיניסטער וונוס־ריענך דיעל (פּון אינערליכע אנגעלעגנהייט), גראָף איגנאַטיעוו, האָט פּרויסגענעבען בנוגע די אידען זיינע „וועריעמיעני פּראָוויליעס" (צייטווייליגע באַשטימונגען), וועלכע האָבען געבראַכט הונדערטע טויזענטע אידען צו בעטעל ברויט — די „פּראָווילעס" זיינען באַשטאַנען אין דעם, וואָס צו די פּריעריגע טויזענט און איינס פּאַרבאַטען פּאָר אידען. זיינען צוגעקומען נייע „מע טאָר ניטען". וועלכע האָבען נאָך איינגער פּאַרצו־גען דאָס שטריקעל אויפֿ די אידישע העלזער, צום דערשטיקט ווערען. עס איז אויס־גקומען, אז פּאָר 8 אידען איז נאָר ניטא קיין זאָך, וואָס מען מעג. פּאָר 8 אידען זיינען נאָר דא „מע טאָר ניט".

מען זאָגט ביי אידען 8 וועדטעל: מען לאַכט שוין פּאָר צרות; אַפּילו אין די גרויליכע פּאַרבאַטען, פון די ווריעמיעני פּראָווילעס, האָבען אידען אויך געפּונען שפּאַ־מען און געשאַפען וויצען, מיט וועלכע זיי האָבען זיך כלומרשט געטריייסט. איינער 8 וויצלער אין מאראשטשע, ישראלי מעווים (פּאַטאַשניקס פּאַמער), הערענד ווי מען לייענט די פּאַרבאַטען, „וואָס מען טאָר ניט", און איינער. 8 צוהערער האָט געפּרעגט: „און וואָס מעג מען שוין יא?" האָט דער ישראלי געענטפּערט, סארקאַסטיש: „ניט נע־זאָרגט אידען, עס זיינען נאָך דא 8 סך זאָכען, וואָס אידען מעגען: 8 איד מעג קריינקען אַהן 8 בלעטעל (לייסענס). ער מעג האָבען קדחת, אַפּילו 8 גאַנץ יאָהר. ניט נאָר אין מאי, אויך איז די אידישע וווייבער ערלויבט, ווען זיי קלעפּען וואַרעניקעס. דאַרפען זיי ניט צוקלעפּען צו זיי עקסטרא באַנדאַראַלען". אַזוי האָבען אידען זיך געטרייסט אין זייערע צרות, מיט וויצען, מיט וועדטלאַך.

די „פּראָווילעס". האָבען פּאַרווערט אידען דונגען לאַנד, ניטער, מילען, פּאַברי־קען און בכלל אַלער האַנד אונבאַווגליכע אייגענטום („גיעדווישימאַיע אימושטשעס־טוואָס), וואָס געפינט זיך אין דערפער, אַדער אונטער'ן שטאָט, אַפּילו אין דער אידי־שער „אַסיראַלאַסט" (תחום). דאָס אכזריות פון דער מלוכה איז געווען אַזוי גרויס. אז נעמען א איד וואָס האָט פון פּריער געהאַט 8 הויז, לעבען דער ענדע פון שטאָט. 8 הויף אַרום זיין הויז, האָט זיך אַוועקגעצויגען אין פּעלד, וואָס עס האָט שוין נעהייסען „זא טשערטאַיו" (פון יענער זייט תחום), האָט ער ניט געטארט האָבען קיין אַרויס־גאַנג פון הויף, אין פּעלד, פון יענער זייט תחום.

עס זעהט אויס, אז אַפּילו די רוסישע רעגירונג האָט זיך מיט די „פּראָווילעס" נעשעמט פּאָר אויסלאַנד, און האָט אויף די „פּראָווילעס" אַוועקגעשטעלט דאָס וואָרט: „ווריעמיענע" (צייטווייליג). דאָס הייסט, אז די גזעזען זיינען נאָר אויף 8 צייט. מען קאָן זיי צו יעדער צייט אַפּשאַפען. די אידען האָבען אַבער געוואוסט, זיי זיינען געוואוסט, אז אין רוסלאַנד איז לייכט צו מאַכען גזירות אויף אידען, אַבער זיינען זיי שוין געמאַכט, כלייבען זיי אויף שטענדיג.

„ויאמרו בני ישראל", עס האָבען געזיפצט די אידען פון רוסלאַנד, און טאַראַש־טשער אידען זיינען אויך געווען אין דעם כאָר פון די מיטזיפצער. עס איז געווארען

א געלויף פון דערף אין שטאט, פריערינע דערפס-איינוואוינער האבען שוין ניט געהאט דערפ וואס צו מאן, שטעטישע פרנסות זיינען געווארען שווערער און וויניגער, די נויט אין די שטעט שטארקער און גרעסער, און דער אידישער מצב איז געווארען פון שלעכט — ערגער.

מאראשטשער אידישע באפעלקערונג האט צו יענער צייט, מיט פופציג, זעכציג יאר צוריק, געצוהלט פון פינף ביז זעקס טויזענט נפשות.

אידישער מצב פאר אלעקסאנדער דעם דריטען

דער גאנצער רעזשים פון רוסישען צער אלעקסאנדער דעם דריטען איז געווען פאר די רוסישע אידען א קייט פון גזרות, אונטערדריקונגען, פאגראמען און אידישע אויסראטונג. יעדער משינאוניק האט געמייטשט די נעזעצען וועגען אידען, ווי אים האט זיך געווילט, אדער ווי זייער גרעפט ביזנעם אדער אידען-האס און פיינדשאפט האבען אים דיקטירט. אידיש האב און גוטס, אידישע עהרע, אפילו אידיש לעבען איז געווען הפקר, אבווהל דירעקט פון פאגראמען האט טאראשטשע ניט געליטען. דאך האט די אידישע ארעמקיים צווישען דער באפעלקערונג זיך געשטארקט אלץ מעהר און מעהר. יעדער וואך, יעדען טאג, איז מען געווארר געווארען פון נייע ארעמע לייט, נייע קבצנים. באלעבאטים וואס האבען נאך ביז נאר ניט לאנג, געמאכט א שטיקעל לעבען, געוטמען א מאהל אן אורח אויף שבת, געגעבען א נדבה, מעות חטים, — האבען יעצט אליין ניט גענאט וואס צו עסען. אייגענטליך האבען זיי שוין לאנג אומגעהונגערט, האבען אבער געשטיקט אין זיך, גהונגערט און געהאפט, געווארט אויף א נס, אולי ירחם, (אפשר וועט דער אויבערשטער זיך דערבארעמען), און עפעס צושיקען. אבער וועו דער הונגער האט אנגעהויבען שטארק קלאפען אין מיר. מען האט שוין ניט געקאנט איינשטילען די קליינע קינדער, וואס האבען געשריען, נעיאמערט „ברזים", איז שוין דער סוד פון זייער דחקות ארוים אויף דער גאס, אדער צווישען שכנים, און וויילענדיג, ניט וויילענדיג, האבען זיי געמוזט אנגעמען די קליינע הילף, וואס די שטאט האט זיי געקאנט ניבען. די הילף, וואס די שטאט האט געגעבען, איז געווען די ארעמע קצבה, וואס די שטאט האט יעדע וואך צונויפגענומען פאר אזעלבע ארעמע לייט, וואס זיינען נאך ניט געפאלען אזוי ווייט, צו בעטען נדבות. אבער אזוי זיך אומערגעהונגערט, שמילערהייד. יעדען פרייטאג פלעגען צווויי באלעבאטים פון שטאט זיך ארוים לאזען צווישען די קלייטען, אין די הייזער, צונויפנעמען „קצבה". יעדער באלעבאס פלעגט געבען קצבה, פון א קאפיקע און העכער, נגידים האבען געגעבען פינף און צען קאפיקעס א פרייטאג. דער גרעסטער קצבה גיבער אין שטאט איז נעווען א נגיד אורקע צוקראוו, ער פלעגט געבען יעדען פרייטאג צוויי גילדען (דריי-סיג קאפיקעס). עס איז געווען כמעט א חק פאר'ן שטאט: וועו עס איז ניט קיין לוקח (נעמער), דארף זיין א נותן (גיבער). ביי דער ארעמקייט פון שטאט פלעגט ליידער די קצבה אריינברייננגען ניט מעהר, ווי עמליכע און צוואנציג רובעל א וואך. און אזוי ווי לא יחדל עני מקרב הארץ, ארעמע לייט זיינען אין אלע צייטען נעווען, האט מען געקאנט ארויסהעלפען איין ארעמאן ניט מעהר ווי מיט א האלבען רובעל, העכסטענס א רובעל א וואך.

קצבה נעמער זיינען געשטאנען בלויז מיט איין שטאפעל העכער פון די אמת'ע עניים. אביונים. וואס האבען אויסגעשטרעקט די האנט נאך נדבות. מיט די נרעסטע אנשפרייננגנג האבען די ארעמע לייט זיך נעמאטערט, זיך נעשלאגען ווי א פיש אין איז, אום ניט אריינגעשליידערט ווערען אין דעם קלאס פון קצבה'ניקעס, זיי האבען נעוואוסט, די ארעמע, אז קוים ווערען זיי פארשריבען אין די „קצבה-ביכער", ווערען זיי „פארשטעלטע ארעמע לייט" וואס איז כמעט דער זעלבער ארעמאן, וואס בעט נדבות.

„יאה עני ותא לישראל", ארעמקייט איז א שהנקייט, א צירונג פאר אידען, זאגט א מאמר, אבער אך און וועה איז צו אזא צירונג, אזא שהנקייט. און וועה צו דעם,

וואָס דאָרף שיין זוכען טרייסט אין אזעלכע מאמרים, די יענינע ארעמע זיים, וואָס **האבען זיך** נאך **געקאנט** האלטען אויף די פיס. האבען נאך געקאנט עפעס פארדינען, ווי שווער די פארדינסטען זאלען ניט אנקימען, זיי קליין זיי זאלען ניט זיין. האבען זיך איינגעגעסען אין זיי מיט ציין אין נעגעל. אום ניט ארויסגעשליידערט ווערען אינ'ם קלאס פון „קצבה נעמער". וואָס קומען אין צו צדקה.

טאראשטשער אידען זוכען חונה

יעדען וונטאג פרי האָט מען אויף די וועגען, וואָס פירען פון שטאָם, נעזוכען אזא מין בילד: עס שפאנען פון שטאָט, אויף פארשידענע וועגען, כל ערדיי אידען. דאָס זיינען ניט קיין בעטלער. קיין שנאָרער, דאָס זיינען ארעמע אידען, וואָס זוכען עפעס פארדינען, יעדער האָט זיך זיין טערריטאָריע, זיין כביכה, וואו ער האָפט צו פארדינען, וויפיל ניט איז, אויף זיין ארעמער הוצאה, פאר זיין וויב און קינדער. יעדער האָט זיך זיין דאָרף פון באקאנטע פויערים. ביי וועלכע ער ארבייט, אדער קייפט פון זיי. **דער אידישער גלעזער טראגט מיט זיך א קעסטעל גלאָז, אפשר וועט ער טרעפען אין דאָרף צובראכענע טאפלים אין די קליינע פענסטער פון די פויערשע שטיבלאך.** וועט ער אריינשטעלען נאנצע טאפלים, אן פארדינען עטליכע קאפיקעס. דער שניידער, דער פעלצען מאכער, דער קושושניק טראגט זיין שער אן אייזען, נאדלען אין פאדעם, פיליכט וועט איהם נאָט צושיקען א פאר סוויטעס, פעלצלאך צו פארריבטען, זיי אויסלאָטען, קליינע מוחרים'לאך האָפען צו קייפען אין דאָרף א ביסעל חזיר האָר. א שמויסעל, א ביסעל וואָל, א שטיקעל לייוונט, דער תבואה מוהר'על האָפט צו קויפען עטליכע זעקלאך תבואה, און א באקאנטער פויער, אדער דער פארקויפער זעלבסט **וועט די תבואה צושטעלען אין שטאָט**, וועו ער וועט **פארען** אויפן מארק. א נאנצע וואָך פארברייגען די ארעמע אידען אין די דערפער, שלאָפען ביי די פויערים אין די קלוינים, אדער אין די קאמערען. קומען אָפ מיט א שטיקעל ברויט, א ציבעלע, א קאָטאָפעל. פרייטאָג שלעפען זיך די ארעמע לייט צורוק, אין שטאָט אויף שבת. אדער באקאנטע פויערים, וואָס פארען אין שטאָט, פירען זיי אונטער. די אידען פירען מיט זיך, אדער שלעפען מיט זיך דאָס ביסעל, וואָס זיי זיינען אימשטאנד צו שלעפען, פאר די עטליכע גילדען, וואָס די בעלי מלאכות, אדער ארבעטער האבען פארדינט, קייפען זיי אין א ביסעל כארטש — א ביסעל מעל, עטליכע אייער, אין עוף אויף שבת. זיי זיינען גליקליך, וועו זיי קאנען ברויגען אין שטוב א ביסעל כארטש, אן אין עוף, זאל כאָטש איין מאָהל אין וואָך אויף שבת זיין א ביסעל ייוך (זופ) און א שטיקעל עוף. שבת איז דער איינציגער טאָג, וועו א איד קאן אויסגלייכען די מידע ביינער. **אראפוואָרפען דעם יאָך פונם וואכענדיקען לעבען.**

ניט אומזיסט האָט דער אונשטערבליכער אידיש-דייטשער פאָעט, הערניך היינע פארגליכען דאָס אידיש לעבען צו א הינטיש לעבען. אין דער וואבען אין א פריציש לעבען אין שבת. דער איד, אין אמאהליגען רוסלאנד, און אויך אין פילע אנדערע לענדער האָט ווירקליך געפירט א הינטיש לעבען א נאנצע וואָך — און שבת, אראפוואָרפענד דעם וואבעדיגען יאָך, האָט ער זיך געפילט פריי ווי א פרינץ, אין דער שבת'דיקער אטמאספערע האָט ער גענאסען דעם אמת'דיקען עינג שבת, האָט ממש געפירט אין זיך די שבת'דיגע „נשמה יתירה".

שווי האבען אידען געלעבט אמאהליגע יאהרען אין רוסלאנד, אויך אין אנדערע מדינות, זיך געמוטשעט, געמאטערט און דאך געפאהלט פונם לעצטען שכר ליסוד פאר קינדער. ספעציעל פאר אינגלעך. קינדער חתונה געמאכט, געבעבען נאך א קליינעם נדן די טעכטער, ווי אזוי? מיט וואָס? עט. נאָט האָט אויסגעפירט. ער פירט שטענדיק אויס דעם אידען, מיט נסים פירט ער דורך דעם ארעמען אידען דורכ'ן שווערען לעבענס וועג.

דאס קליינע בילדעל איז א קאפיע פונם אידישען קליין שטעטעלדיקען לעבען פון דער אידישער ארעמער מאסע, דער מיטלשטאנד, אפילו ניט קיין רייכע, נאר ווי מע האט זיי געוויזן „גראד באלעבאטים", זיי האבען געלעבט ניט שלעכט.

ד ע ר ח ל פ ן

אזא ארעם שטעטעל ווי טאראשטשע, האט זיך געפאדערט, עס זאל דארט זיין א גמילות חסד פאנד, וואו איין ארעמער סוחר, קרעמער, אדער בעל מלאכה, זאל קריגען עטליכע רובעל געבארגט, אהן פראצענט. עס איז אבער אזא אינסטיטוציע ניט גע־ווען, ערשט מיט יאהרען שפעטער האט מען אזא אנשטאלט געגרינדעט. פון יענער אינ־סטיטוציע ווילען מיר נאך שרייבען, אבער דערווייל איז קיין גמילות חסד ארגאני־זאציע ניט געווען, עס האבען זיך געפונען אין שטאט עטליכע פארמעגליכע בעלי בתים און פרויען, וואס האבען ארויסגעהאלפען איין ארעמען קרוב, אדער באקאנטען מיט א גמילות חסד, אבער יעדער בעל טובה, אדער בעל טובה'ניצע האט געהאט זייענע, אדער אירע חיובניקעס, וועמען זיי האבען געבארגט עטליכע רובעל, — דאס ארט פון א גמילות חסד אינסטיטוציע האט פארנומען דער חלפן, אויף וועמען מיר ווילען זיך א ביסעל ליינגער אפשטעלען, ווייל דער חלפן האט פארנומען א וויכטיגען פלאץ אינם אידישען ארעמען שטעטעלדיקען לעבען.

דער חלפן איז געווען אויך א קליינער נגיד, אפט ניט רייכער פון די ערשטע בא־שריבענע ארעמע לייט, ער איז אבער געווען א שפיקעל בטוח, האט געהאט קרעדיט, אויף עטליכע טעג, און מיט דיזען קרעדיט האט ער זיך באנוצט, און איז געווארען א שטיקעל פראצענטניק: אויסגעליען צו קליינע סוחרים־לאך און קרעמער קליינע סומען אויף א קורצער צייט, א טאג צו צוויי. איבער'ן יאריד, איבער'ן מארקטאג, העכסטענס אויף א וואך, וויל אויף א ליינגערע צייט האט ער אליין קיין קרעדיט נעהאט.

סוחרים, קרעמער, האבען אפט ליגען קופער, אדער זילבער געלט, אמאהל אויך בלעטלאך (פאפיר געלט), זיי קלייבען עס צו די יאריד־ים, אדער וואן זיי וועלען פארען נאך סחורה. אט דיזע געלטער האבען זיי דערווייל אוועקגענעבען צום חלפן, זאל ער דערווייל עפעס פארדינען מיטן געלט. דערפאר, וואן זיי דארפען דאס געלט, גיט ער עס זיי אפ, און בארגט זיי נאך צו עטליכע רובעל, אהן פראצענט.

מע האט שטענדיג נעזוהן דעם חלפן, ארומלויפען צווישען די קרעמער און סוחרים, מיט א מארבע געלט, דא האט ער נענומען א גמילות חסד, דארט — אוועקגע־געבען אויף פראצענט, פלעגט אויסבארגען א סוחרעל אדער קרעמערעל צען, צוואנציג רובעל, אויף א פאר טעג, און נעמען דערפאר א קאפיקע פראצענט פונם רובעל, וויפיל עס האט אויסגעמאכט פראצענט אויפ'ן חודש, פאר א יאהר. דאס האט דער לייער ניט נעקאנט, אדער ניט געוואלט בארעכענען, און וואס דארף ער אין גאנצען רעכענען? ער וויסט נאר, אז דער חלפן דערהאלט אים ביים לעבען, ווען ניט דער חלפן, ווער זוויסט. וואו ער וואלט שוין יעצט אנגעשפארט. נו קאסט אים עטליכע קאפיקעס, פראצענט, אויך מיר דאנה, פון די פאר קאפיקעס וועט ער ניט בדלות ווערען, זאל גאט העלפען, ער זאל מיט'ן חלפן'ס געלט עפעס פארדינען.

ווי פריער געזאגט, איז דער חלפן געווען ניט קיין גרעסערער נגיד, ווי דער ארעמאן, וואס לייט ביי אים די עטליכע קערבלאך, ער איז נאר א בטוח, וואס דרייט, בארגט, לייט, האנדעלט מיט פרעמדע געלט, און זארג האט ער נענוג, דער ארעמער חלפן: ער האנדעלט מיט א וועלט קבצנים, ווען חלילה, די שעה זאל ניט זיין, עטליכע פון זיינע בעלי חובות זאלען אים מיט איין מאהל אנזעצען עטליכע צענדלינג רובעל, וועלט ער אוים קאפעליוש מאכען, און בלייבט ביי דער ליידיגער טארבע, וואו ער האט געהאלטען דעם קופער געלט.

א זעהר מרויעריגעס און זארגענדעס לעבען האבען געפירט די חלפנים, די זא־ גענאנטע פראצענטניקעס, דאס ארעמע לעבען, די ארעמע הוצה, וואס זיי האבען אויסגעארבייט. איז זיי מיט בלוט אנגעקומען, עס איז וועניג געווען, וואס צו מקנא זיין דיזע „רייכע קבצנים", וואס האבען זיך ארומגעפראגען מיט די גרויסע טארבעס געלט, און זעהר אפט זיינען זיי טאקע געבליבען ביי די ליידיגע טארבעס.

טאראשטער באנקירען

א העכערע מדרגה פון חלפנים „ארעמע פראצענטניקעס, רייכע קבצנים", וגו מע האט זיי גערופען, זיינען אין טאראשטע, ווי כמעט אין אלע אמאהליגע שטעטלאך פון דער אידישער משערטא (תחום) געווען די זאגענאנטע „באנקירען". אדער פשוטע וואכערניקעס. איידעמלאך אויף קעסט, וואס האבען פארמאגט עטליכע הונדערט, אדער א טויזענט רובעל, נדן, האבען אין דער צייט פון זיירע קעסט, אננעהויבען דעם „וואכער געשעפט": זיי האבען אויסגעבארגט א במות פופציג, הונדערט, אדער מערער רובעלס, אויסצוצאהלען וועכענטליך, אויף א יאהר ציים. גערעכענט האבען זיי ניט מעהר, ווי צוואנציג פראצענט פון הונדערט. פאר הונדערט רובעל האבען זיי גע־ קראגען צוואנציג רובעל פראצענט, וועלכע זיי האבען גלייך ארונטער גענומען. ווי־ פיל אינטערעס עס האט אייגענטליך אויסגעמאכט, וועז פאר הונדערט רובעל האט מען אייגענטליך געקראגען ניט מעהר ווי אכציג, און אויסגעצאהלט האט מען יעדער וואך, צו צוויי רובעל, אין לויף פון א יאהר ציים, דאס האט דער בעל חוב ניט גערעכענט, מע האט נאר געבעטען, מע זאל די הלואה גרינג אויסצאהלען, זיך ניט אפשטעלען אין די וואכערס, וועם מען קאנען נאר אמאהל לייען.

„באנק געלט" האט מען די וואכער גערופען, אדער „קריינק געלט", ווי די בעלי חובות האבען עס גערופען. פארשידענע וויצען, מראגיקאמישע ווערטלעך זיינען ארום די באנק געלט געשאפען געווארען „גאלגאן וויצען" (תליה ווערטלאך), ווי מע רופט זיי, „באנקירען". ווי מען האט די וואכערער איידעלער גערופען, זיינען געווארען אן אינסטיטוציע אין יעדע אידישען שטאט און שטעטעל, און ניט פיל זיינען געווען אין די שטעטלאך אזעלכע, וואס האבען זיך געקאנט באגעהן אהן באנק געלט. עס האבען געמוען באנק געלט ארעמע לייט, עס האבען געמוען מיטלשטאנד. מע האט גערע־ כענט, אז ביי א פרנסה זעהט זיך ניט אן דער רובעל, אדער צוויי א וואך, מע וועט עס אויסצאהלען און עס וועט בלייבען אפגעשפארט.

דורות אידען, פון שטאט און שטעטלאך, האבען געמוען און געצאהלט באנק געלט, עס האבען געצאהלט די זיידעס, די טאטעס, די זין, און די אייניקלאך האבען אויך געצאהלט. עס האט אויסגעזוהן, אז דער איד איז געבארען געווארען בלויז צו־ ליב דעם, ער זאל צאהלען באנק געלט. עס האבען זיך געבילדעט דינאסטיעס אין די שטעט און שטעטלאך, וואס זיינען געווען די פריערינע, יעצטינע און קונפטינע „באנ־ קירען", מיט דער טאראשטשער דינאסטיע, וועלען מיר זיך אביסעל נעענטער באקא־ נען, און אזוי ווי די דינאסטיע האט אנגעהאלטען עטליכע דורות, וועלען מיר דער דינאסטיע ווידמען א בעזונדער קאפיטעל, און רופען וועלען מיר די דינאסטיע „איציכע" נאכ'ן נאמען פון דער גרינדערין.

די איציכעס

אין טאראשטשע איז, מיט א הונדערט יאהר צוריק, פילייכט, געשטארבען א רייכער איד, וועמען מען האט גערופען „איצי", די פרוי־אלמנה האט מען גערופען „איציכע", פארמאגענד א פאר טויזענט רובעל, איז די איציכע געווארען א „באנקיר־ שע", זי איז געווען די גרינדערין פון דער דינאסטיע „איציכע". די איציכע האט נע־ האט א זון — אברהם, וועמען מען האט גערופען „אברהם איציכעס", וועלכער איז

אויך געווארען א באנקיר. אברהם איז געשטארבען, געבליבען אן אלמנה — חוה. מען האט די אלמנה ניט נערופען „חוה אברהם'ס", אדער ביי דער פאמיליען־נאמען — מורקיל, נאר „חוה איציכעס". חוה האט געהאט קינדער, האט מען זיי נערופען „איציכעס אייניקלאך", וואס האבען זיך אויך באשעפטיגם מיט'ן וווכער־נעשעפט. די אייניקלאך האבען חתונה געהאט אין אנדערע שטעט, און די דינאסטיע „איציכע" האט זיך־פארשפריים. מיט דעם באנקירען נעשעפט, אויך אין אנדערע שטעט, ארום טא־ראשטע. אזוי איז פארצווייגט געווארען א דינאסטיע „איציכעס" אין שטאט און אין שטעטלאך ארום טאראשטשע, פונקט ווי „מארגנם דינאסטיע", צום ביישפיל, אין אמך ריקע. די דינאסטיע „איציכע" האט אנגעהאלטען כמעט א יאהר הונדערט, ביז . . . ביז די ערשטע לייט, וועמען די דינאסטיע „איציכע" האט געבארגם געלט, האבען נע־עפענט די אויגען, אדער בעסער געזאגט, די מוחות, און אנגעהויבען רעכענען און קלערען.

„שוין כמעט א יאהר הונדערט, האבען מאראשטשער אידען געפראכט, אז א שטאט ארעמע לייט ארבייטען אויף א משפחה „איציכעס". די משפחה האט זיך אנ־געפאנגען מיט די באבע און האלט שוין ביי די אייניקלאך, וואס זיינען שוין אויך מא־מעס פון היפשע קינדער. די אלע „איציכעס" לעבען רייך, מאכען חתונה קינדער, אוי־ניקלאך, גיבען נרויסען נדן, רייכע מתנות, קעסט צו פאר פאלקען, לעבען אין ראסקאש, פארגעניגען, און מיר, מיר ארעמע לייט, ארבייטען שווער ביי אונזערע מלאכות, אדער קרעמלאך, וועלען אויסגעריסען אויף די יארידים, פון איין פיר ארעמ, אויף הער צוויי־מער — ארויף, צאהלען און צאהלען און וועלען צאהלען, וועלען אלץ ארעמער, און זיי — די „איציכעס" וועלען אלץ רייכער".

דער סוף פון זייער מראכטען און רעכענען איז געווען, וואס זיי האבען זיך דערמראכט צו זעלבסם־הילף: זיך אליין אויסבארגען באנק געלט, זיך אליין צאהלען דעם קרן און אויך דעם פראצענט.

עס האבען זיך צונויפגענומען גרופען פון עטליכע צענדליג פערזאן, האבען זיך צונויפגעליינט צו פינף, אדער צען רובעל, פאר איינע, אדער צוויי קאציעס, געצאהלט א פערטעלע, אדער א האלבען רובעל א וואך, בייטראגע. פון די צוזאמענגענומענע געלדער האט מען שוין גלייך אויסגעבארגם באנק־געלט, נאכ'ן גורל, געצאהלט האט מען ווי פריער דעם באנקיר, צוואנציג פראצענט, אראפנעמענדיג דעם אינטערעסט פריער, מיט דעם אונטערשיד, וואס דער פראצענט, וואס דער באנקיר האט פריער גענומען, איז יעצט געבליבען אין דער קאסע, און יעדער איינער האט געקאנט ארוים־נעמען זיין חלק אינטערעסט, וועלן ער איז געווען ריין פון די חובות אין דער קאציע.

אזוי איז געגרינדעט געווארען די ערשטע קאציע אין מאראשטשע, נאטירליך אויך אין אנדערע שטעט און שטעטלאך, וואו אידען האבען זיך געמוטשעט, געמא־טערט, אונמער דעם שרעקליכען דרוק פון איגנאטיעווס פראוויילעס און אנדערע גזרות.

וועלן די עמיגראציע פון רוסלאנד, פוילען, ליטא און אנדערע טיילען פון אמא־ליגען רוסלאנד, אויך אנדערע מדינות, האט זיך פארגרעסערט, און די עמיגראנטען הא־בען זיך באזעצט אין אמעריקאנער שטעט, האבען זיי די קאציעס אויך פארפלאנצט אין אמעריקע, און זיי האבען זיך דא שטארק צובליעט. — צענדליג טויזענטער מע־נשען האבען געצויגען נוצען, און זיך ארויסגעהאלפען פון די קאציעס, ביז, ביז עס איז געקומען דער קרעש, און האט אפגעווישט א סך אמעריקאנער באנקען און אינסטי־טוציעס, און האט דעם גרעסטען טייל קאציעס אין אמעריקע אויך אפגעווישט. זעהר א סך אידען פון אמעריקאנער אידישע שטעט האבען אין די אפגעווישטע קאציעס פער־לארען די לעצטע אפשפארונג פון יאהרען און יאהרען.

פרויקע ליובאוויטשער און די אקציעס

מאראשמשער אקציעס זיינען געווען דער אנפאנג פון אונטערגאנג פון די באנקירערן־וואכערניקעס אין שמאס: ווי באלד מען קאן קריגען באנק־געלט אין די אקציעס, כמעט אהן פראצענט. צו וואס דארף מען שוין די פראצענטניקעס? אויך האט די מלוכה זיך שטארק געמוטשעט צו זיי. די רעגירונג האט געפאדערט, דער געזעץ פון זעקס פראצענט אינטערעסט א יאהר, פון הונדערט רובעל, זאל שטרענג אפגעהיט ווערן, און די וואס האבען געמומען מעהרער פראצענט, זיינען באשטראפט געווארן, מיט טורמע, און דער חוב איז אויך פארפאלען געווארן. די יריד אויף די „באנקירערן" בכלל איז געקומען לאנגזאם, לאנגזאם, אבער זי איז דאך געקומען, און די דינאסטיע „איציכעס" זיינען געווארן א זאך דער פארגאנגענהייט.

די אקציעס האבען געארבייט זעהר גוט, גייסטיג און מאטעריעל. די נרופעס פון די אקציעס האבען געלעבט צווישען זיך ווי משפחות, ברודערליך, איינער דעם צווייטען האט ארויסגעהאלפען, מיט וואס נאר מען האט געקאנט, און ניט נאר זיינען די מיטגלידער געווען צווישען זיך משפחה'דיג, נאר אמת חבר'יש. און דא ווילען מיר דערצעהלען אן עפיזאד, וואס ציינט, ווי די אינסטיטוציע, וואס האט בכלל געטראגען דעם נאמען „אקציע", איז געווען געשעפט און געליבט ביי יעדען איינעם, אפילו ניט ביי מיטגלידער:

אין מאראשמשע איז געווען א יונגערמאן, איינער פרויקע (אפרים) ליובאווער. דער פרויקע איז געווען א קרייזקליכער יונגערמאן, מיט שוואכע לונגען, זיין פאטער מיט דער גאנצער מעמיסטווע (פאמיליע) זיינען שווער קיין אמעריקע. פרויקע האט ניט געוואלט פארן, ווייל ער האט זיך גערעכענט צו שווער פאר אמעריקע, ווי מען דארף האבען געזונטע און שטארקע אברים, און איז געבליבען אין דער היים, אין מאראשמשע. ער פלעגט האנדלען מיט מעבעל (פארנימשע), פאר קיין גרויסען איש אמת האט מען אים ניט געהאלטען, אויך זיין וואהרע האט מען אין שמאס וועניג געשטעלט. זייענדיג אהן א פאמיליע, פלעגט ער אפט אריינקומען אין קאנטאר פון די אקציעס, זיך צוקוקען, ווי די אקציע ארבייט. ווי יעדער וואס קומט אריין נאר אן הלואה, אדער נאך א טובה, ווערט פריינדליך באהאנדעלט, פלעגט ער אפט אויסדרוקען, אז ער וועט נאך עפעס טאן פאר דער ארגאניזאציע. אזוי ווי אבער מען האט אים ניט געהאלטען פאר קיין גרויסען איש אמת, האט מען וועניג אויפמערקזאמקייט געשענקט צו זיינע ווערטער.

פרויקע איז אין קורצען געשטארבען, און זיין גאנצען פארמעגען, וואס האט בעטראפען פופצען הונדערט רובעל, האט ער איבערגעלאזען דער אינסטיטוציע — די אקציעס. ניט זייענדיג אפילו קיין מיטגליד דארט.

די אינסטיטוציע האט אויפגעהאנען אין קאנטאר (אפיס) ליובאווינס פאטאגראפיע, און יעדער בעזוכער האט מיט ליבע און רעספעקט געקוקט אויף דעם פאר־טרעט פון דעם טאן, וואס האט אזוי פארטרעפליך פארשטאנען דעם פסוק: „גמילות חסד יותר מצדקה".

סביעריאנאטיעלני קאסע און באנק

די אקציעס אין טאראשטשע האבען זיך ארומגעזוהן, אז. ווי גוט און נוצליך זיי זיינען פאר דער באפעלקערונג, וועלען זיי אבער נאך זיין נוצליכער, ווען זיי וועלען זייערע קרעפטען ניט צושפליטערן, און ארבייטען צוזאמען. די אלע באזונדערע גרופעס האבען זיך פאראייניגט אין איין קערפערשאפט, אונטער'ן נאמען: „סביעריאנא-נאיא קאסא" (שפאר-באנק), מיט א ראזריעשעני (משארטער) אויסצובארגען צו מיט-גלידער הלואות, ניט מעהרער ווי אויף זעקס פראצענט, אויף גוטע סעקיוריטים (פער-זיכערונג). צווישען די סטאטוטען פון דער שפאר-באנק איז אויך געווען א פונקט, אז ווען א מיטגליד שטארבט, זאל יעדער מיטגליד געמעקסט ווערען מיט צוואנציג קא-פיקעס, און דאס געלט זאל געהן פאר דער אלמנה, און אזוי ווי די ארגאניזאציע האט געצאהלט ניט ווייניגער פון טויזענט מיטגלידער, האט די אלמנה געהאט צוויי הונ-דערט רובעל ענדאומענט.

מיר רעכענען פאר אן אנגענעמע פליכט צו דערמאנען די הויפט-טוער און פי-רער פון דער אינסטיטוציע, וואס פלענען שפעט פארנאכלעסיגען זייערע אייגענע בא-שפיגונג, און זיך אפגעבען מיט דער ארבייט פון דער אינסטיטוציע. דאס זיינען געווען מאני גאלדפארב, ריקלין, ליפאוועצקי, פישעל שינקארזוו און אנדערע. ליפאוועצקי איז געווען פרעזידענט. ליפאוועצקים זון — דאקטאר ליפאוו, איז יעצט א באוואוס-טער דאקטאר אין אמעריקע.

די קליינע אקציעס, וואס טאראשטשער ארעמע לייט האבען געגרינדעט, מיט פינף צען רובעל, האבען מיט יאהרען שפעטער געהאט א גוואלדאוני איינפלוס אויף טארעלען, מאטעריעלען און גייסטיגען לעבען, פון דער גאנצער טאראשטשער באפעל-קערונג, ניט נאר די אידישע, נאר אויך די קריסטליכע איינוואוינער: פון די איבער-

מויזענט מיטגלידער, וואס די ארגאניזאציע האט געצאהלט, זיינען אויך געווען א פאר הונדערט קריסטען: מישמשאנים (קריסטליכע בירגער), ארעמע משינאוניקעם אזא אנדערע. קריסטען און אידן, האבען געארבייט אין דער אינסטיטוציע, צוזאמען, זיי־נען בעסער באקאנט געווארען, זיך מהרער באפריינדעט, און מהרער מאלעראנט געווארען אייגע צו די אנדערע. די ארגאניזאציע האט אויסגעלערנט די מיטגלידער רעספעקטירען אייגע די צווייטע, און ניט קוקען אייגער אויפן צוויטען מיט פאר־דאכט, אומצוטרוי. די פרוכט פון דיזער פאראייניגונג האט זיך ארויסגעווייזען מיט יאהרען שפעטער, אין דער איבערקערעניש. וואס איז פאראגעקומען אין רוסלאנד, ווען באנדיטען פון כל המינים האבען אנגעהויבען מאכען פאגראמען אין אוקראינע, איז מאראשטשע אויך פיל מאהל באפאלען געווארען, האבען מאראשטשער מישמשט־נים, ניט נאר ניט געטומען קיין אנטייל אין די פאגראמען, נאר אויך אויסבאהאלטען אידען, ווי אזן ווען זיי האבען נאר געקאנט. און דאס האט מען געהאט צו פארדאנ־קען דער סביעריינאמיעלני קאסע, וואס האט אין די פריערדיגע יאהרען געזויט פריינד־שאפט און מאלעראנץ, צווישען אירע מיטגלידער. מיר וועלען נאך שרייבען וועגען דיזער אנגעלעגנהייט, ווען עס וועט קומען צום טייל, וואו די מאראשטשער פאגרא־מען וועלען באשריבען ווערען. און אויך וואס מאראשטשער סאסייטים האבען געטאן פאר מאראשטשע גופא.

מאראשטשער אידען האבען אויך געגרינדעט א גמילות חסד פאנד, וואו אן ארעמאן האט געקאנט בארגען ביז פינף־און־צוואנציג רובעל, אהן אינטערעסט.

די סביעריינאמיעלני קאסע איז געווארקסען אין דער צאהל פון מיטגלידער, אין איהר פארמעגען, און מעהר פון אלעס איז זי געווארקסען אין דעם איינפלוס, וואס זי האט געהאט אויף דער באפעלקערונג. מאראשטשער אידען זיינען געווען שטאלץ אויף דעם אינסטיטוציע, וואס איז ארויסגעווארקסען פון די קלייע אקציעלאך, וואס האבען זיך אנגעפאנגען מיט פינף און צען רובעל. פאר דער רעוואלוציע האט די „סביעריינאמיעלני", וואס איז שוין אין יענער ציים געווען א רעגעלע באנק, פארמאגט א סורפלום פון פינף און דרייסיג טויזענט רובעל, און יעדער בטוח האט געקאנט לייען אין באנק דריי הונדערט רובעל, פאר אכצען רובעל פראצענט א יאהר.

יל היל דער שניידער

אין אזא ארעם שטעטעל ווי מאראשטשע, וואו קבצנים זיינען געווען א סך און גנידים, אדער אפילו אזעלכע, וואס מאכען ניט מעהר ווי א לעבען, גארניט פיל. הא־בען זיך געפונען א סך בלוטיגע ארעמע לייט, וואס האבען בשום אופן ניט געקאנט אויסשטוקעווען די וואך הוצאה. ווי קארג זיי האבען ניט געלעבט, עס וואלט זיי אוים־געקומען א מאג אדער צוויי אין דער וואך הונגערען. צום גליק זיינען געווען אין שטאט גוטע מענשען, מענער און פרויען, וואס האבען אזעלכע ארעמע לייט ארויסגע־האלפען, ניט מיט געלט, וויל זיי זיינען אליין געווען ארעם, נאר מיט מרחה, מיט ארבייט. עס זיינען געווען מענער און פרויען, וואס ווען זיי זיינען געווארן געווארען, אז אין א שטוב הונגערט מען, פלעגט זיך א פארעל, מענער, אדער פרויען, ארויסלאזען איבער'ן שטאט, צוזויפנעמען פאר די הונגעריגע עפעס געלט, און בשתיקה אונטער־שטופען די ארעמע, גוימבאדערפטיגע. אזעלכע פארלאך זיינען געווען צופעליגע נבאים, אדער נבאי'טעס, עס זיינען אבער געווען אזעלכע לייטען, וואס האבען זיך נע־שמעלט פאר אן אויפגאבע, איין מאג אין וואך, מאנכע זאגער יעדען מאג אין וואך, חוץ נאמיריליך שבת און יום טוב, נעהמן, צונויפנעמען פאר ארעמע. מיר וועלען אייך פארשטעלען צוויי נאבעלע נשמות, וואס האבען ביז זייער טיפען עלטער געטאר פאר ארעמע אן קרענקע פון שטעטעל. דאס זיינען געווען א פרוי — פייגה ברוך אחרן'ס, נאכ'ן נאמען פון איהר מאן, אדער ווי מען האט זי גערופען, די אלטע ברוך

אהרן'קע. דער צווייטער איז געווען דער אלטער הילל, אדער ווי מען האט אים גע־רופען, הילעש דער שניידער. מיר וועלען אנפאנגען מיט הילעש דעם שניידער, ווייל ער איז געשטארבען א סך פריער פון דער אלטער ברוך אהרן'קע, אבוואהל ער איז שוין געווען זעהר אלט.

עם זעהט אוים, אז א שניידער איז הילעש געווען נאר אין דער יוגענד, און קיין גוטער שניידער איז ער קיין מאהל ניט געווען, ווען ער איז עלטער געווארען, האט ער ווארשייניליך אלס שניידער ניט געקאנט קריגען קיין ארבייט, האט ער אנגעהויבען ארבייטען ביי פעלצען, וואו מען דארף ניט קיין מאדעס, קיין סטריגאוואני, קיין פרעסען. מיט דער צייט איז ער געווארען א לאמוטניק, געלאטעט אלטע פעלצען, אדער מלבושים, און אזוי ווי אין שטעטעל זיינען געווען געניג קבצנים, וואס האבען געטראגען אלמוואגן, האט דער לאמוטניק הילעש געהאט גענוג ארבייט, קיין נגיד, נאמירליך איז הילעש ניט געווען, ער איז אבער געווען א פרעהליכער קבצן, שטענדיג מיט א ווערטעל, א ווייב, א פעפעריג מעשה'לע, פון א טרונק בראנפען האט ער זיך קיין מאהל ניט אפגעזאגט. ווען מען וועקט אים אויף פון שלאף, אין מיט'ן נאכט, און מען פרעגט אים: „אביסעל בראנפען, ר' הילעש?" וואלט ער ניט לאנג טראכטענדיג, גע־ענטפערט: „צוויי".

הילעש איז געווען א פראסטער איד, זעהר א קליינער למדן, אבער מיט א בריים אידיש הארץ, וואס האט געקאפט מיט רחמנות פאר די ארעמע לייט, און האט זיי געהאלפען, ווי אזוי ער האט געקענט און פארשטאנען. „צוויי טעג אין וואך זיי־נען ניט מיינע, פלעגט ער זאגען, פרייטאג איז דעם ארעמאנס טאג, דארף מען פאר אים ארבייטען, און שבת, איז נאט'ס טאג, דארף מען אים דינען", און געדינט נאט און דער ארעמער מענשהייט האט ער, ווי ער האט געקענט און פארשטאנען: שבת, אפדאוועניג אין שניידערשען שול'כעל, אפכאפענדיג א קורצען שלאף, נאך דעם שבת'דינען טשאלענט, איז ער ווידער אוועק אין שולכעל, געקאפט דעם תהילים, פון וועלכען ער האט די מייסט ניט פארשטאנען. געשמועסט מיט זיינע באקאנטע און בוטע ברידער, ביז נאך מנחה און מעריב. איז שוין ניט געגאנגען אהיים צו שלוש סעודות. אגב איז טאקע געבליבען זעהר וועניג בראנפען פון די צוויי קידוש'ען, וואס ער האט נעמאכט. פרייטאג צו נאכטס און שבת אין דער פריה. מען האט קוים גע־קאנט אויסטאטשען א ביסעל בראנפען צו הבדלה, און זיך זעצען שבת צו דער דרי־מער סעודה, שלוש סעודה — אהן אביסעל בראנפען, איז ניט אזוי אייגענעם, האט ער שוין בעסער אויסגעקליבען די פערטע סעודה, מלוה מלכה. נאך הבדלה, און נאך מלוה מלכה, אויב ער האט געהאט וואס צו לאזען, האט ער זיך געזעצט צו דער אר־בייט. אויב ער האט ניט געהאט קיין ארבייט, איז ער ארייגגעגאנגען צו א שכן פאר־ברענגען, אביסעל באלאקען (שמועסען). פרייטאג, אינ'ס „ארעמאנ'ס טאג", ווי ער האט דעם טאג גערופען, האט מען אים געזוהן א גאנצען טאג, ביז ליכט בענשן, שנעל נעהן, כמעט לויפען, איבער די אידישע גאסען, מיט א זאק אויף די פלייצעס, צוזויפענמען אויף שבת חלות, פאר ארעמע לייט. אנפילענדיג א זאק מיט חלות, האט ער זיי אוועקגעטראגען אהיים. זיינע שטוב־מענשען האבען שוין געוואוסט, וועי פון די ארעמע לייט קריגט יעדען פרייטאג איין חלה, אדער צוויי, און האבען די חלות צוטראגען. זומער און ווינטער, אין היץ און אין קעלט, אין שטורם און רעגען, איז ער נעלאפען, ניט נעגאנגען, יעדען פרייטאג, נאך זיינע חלות, קיין זאך האט אים ניט אפגעהאלטען, סיידען עס איז שוין געווען אזא וועטער, אז עס איז געווען אוממעגליך פין שטוב ארויסגעהן, אין אזא פאל האט ער אפגעלייגט דאס צוזויפענמען די חלות אויף שבת אבענד.

אלע האבען ליב געהאט דעם אלטען הילעש, אפילו די אלטע ווייבער, וואס פלע־גען אנטלויפען פון זיינע פעפעריגע מעשה'לאך. „געהט שוין, געהט שוין אין דער

ערד. איר אלטער ימחשמונה'יק", פלעגען זיי אים, כלומרשט, א שילט טאן, אבער א חלה האבען זיי אים פון דעסטוועגען נעגעבען נערן.

אזוי איז דער אלטער הילעש צענדליגע יאהרען ארומגעלאפען יעדען פרייטאג, מיט'ן זאק אויף די פלייצעס, מען האט אים ניט געדיינקט אלס יונגען מאן, עס האט זיך אויסגעדאכט, אז דער אלטער איז געבוירען געווארען, מיט דער גרויער בארד און דעם זאק אויף די פלייצעס. בלויז שבת האט מען אים געזעהן, אזהן דעם זאק. אבער אויף אלעם קומט א צייט, דער אלטער הילעש האט אנגעהויבען פילען שוואך, ער קאן שוין ניט ארומלויפען, ווי פריער, ער ווערט מיעד, דער זאק מיט די חלות ווערען אלע מאהל שווערער, און די פרייטאגען ווערען פאר אים קורצער, און אפילו אין די ליינגסטע זומער־טעג זיינען די פרייטאגען פאר אים אלץ קורצע, און ער קומט ניט אוים דעם טאג מיט'ן צוטויפנעמען די חלות, ער מוז איבערלאזען אויף שבת צו נאכטס.

„א פנים, איך ווער אלט, האט ער געשאקעלט — טרויעריג, מיט'ן גראען קאפ, דער „אלטער" רופט מיך, א פנים, צו זיך. ער האט זיך פארבענקט נאך מיר, מען דארף זעהן א נאסליעדניק (יורש), וועמען די ירושה איבערצוגעבען".

א נאסליעדניק האט זיך געפונען, דאס איז געווען יילעק (יואל) דער מאליר, דער קברות־מאן פון אלטען בית הקברות. ער האט איבערגענומען דעם אלטען הי־לעשעם ארבייט. הילעש איז געשטארבען, רוהיג און גליקליך, מיט'ן גדאנק, אז דער זאק, וואס איז יעדען פרייטאג אנגעפילט געווארען מיט חלות, איז קיין יתום ניט געבליבען — אן אנדערער וועט אים אנפילען מיט שבת'דיגע חלות.

„איך בין הילעשעם יורש". פלעגט יילעק זיך רעקאמענדירען, די ערשטע צייט. ווען ער איז געקומען נאך א חלה, און ער האט זעהר שטאלצירט מיט'ן נאמען: „הי־לעשעם יורש".

די אלטע ברוך אהרן'קע

פייגה ברוך אהרן'ס, אדער די אלטע ברוך אהרן'קע, נאכ'ן נאמען פון איר מאן, ווי מען האט זי געווייניליך גערופען אין שטאם, איז געווען א שם דבר. אונזער שטאם טאראשטשע האט איר געגעבען נאך אנדערע נעמען, ווי: דער „מלאך", די „מאמע" פון ארעמע און קראנקע, און זי האט די נעמען כשר פארדינט. דאס איז געווען אן אלטע, אויסגעטרוקענטע, אבער נאך א ושוואוויג אידענע, מיט א גערונצלטען, קלוגען שמייכלענדען געזיכט, געקאנט זאגען א גומען וויץ, דערצאהלען א שהען מעשה'לע. צענדליגער יאהרען האט מען געקאנט זעהן די אלטע, ארומגעהן איבער'ן שטאם, מיט א צוגעדעקטען קאשעק (בעסקעט) אונטער'ן ארם, אדער א זעקעל אויפ'ן פלייצע. אינ'ם קאשעק אדער אין זעקעל איז געלעגען הילף, שטיצע, פאר די ארעמע און קראנקע פון שטאם. מיט א ליבליכען שמייכעל, מיט טריינסטענדע ווערטער, פלעגט זי די הילף איבערגעבען צו די נויטבאדערפטיגע, און אויף וויפיל זי האט געקאנט, האט זי פארגרינגערט די קערפערליכע און נשמה ליידען פון די יעניגע, וואס האבען זיך ענווידמעט אין הילף. אין שטיצע.

ברוך אהרן'קע האט נעהאט א קליינטעל פון זשאליאז (הארדוואר). די נאנצע סחורה פון קליינטעל האט פילייכט באטראפען צען רובל, אבער זיינדיג אן אלטע אלמנה, וואוינענדיג ביים זון אין אן אלקער, האט זי וועניג געדארפט אויף דער הוצאה, און וויפיל זי האט פארדינט, איז איר געווען גענוג. זי האט געהאלטען אפען דאס קליינטעל נאר אין די מארק־טעג, ווען פויערים פון דערפער ארום, קומען אין שטאם, און גלייך נאכ'ן מארק־טאג, האט זי דאס קליינטעל פארשלאסען, געכאפט א זעקעל, אדער דעם קאשעק און איז אוועק צו אירע באלעבאסטעם, וואס פלעגען איר געבען פאר די ארעמע און קראנקע, פארשידענעס: א חלה, א ברויטעל, א ביסעל מהעי, צו־

קער. א פערטעל עוף, אן אלם מלבוש'על, א פאר אלטע שוכעלאך פאר א קינד, א פאר גראשען מזומן, אן אלם קליידעל, קאפטעל, זי האט שוין געהאט אויפ'ן קאפ, ווער פון די ארעמע פרויען דארף א קליידעל, א קאפטעל, אדער וועלכעם ארעם קינד קען ניט געהן אין חדר, ווייל עם האט ניט קיין שטיוועלאך. זי האט שוין געהאט א פאר שום־מערס, אדער שניידערס, וואס האבען די זאכען אויסגעלאמעם, אהן געלם, אלם מצוה, אן זי האט די אלע זאכען אוועקגעפראנען צו די ארעמע און נויטליידענדע. זי האט אויך ניט אויסגעלאזט קיין חתונה, קיין ברית, אדער אן אנדער שמחה, איבעראל איז זי נעקומען, געשמעלט איר מעלער, און מחותנים, נעמם האבען ארויסגעוואורפען אין „ברוך אהרן'קעם טעלער" א גרעסערע, אדער קלענערע מטבעה.

ווינטער פלעגט זי אויך פירען האלץ צו אירע ארעמע און קראנקע. אן אייניקעל איר'ס האט איר נעמאכט א שליטעלע, צו פירען האלץ. „עס וועט זיין ווארעם אונזערע ארימע לייט", האט זי נערעדט צום אייניקעל, אים גלעטענדיג. אירע באלעבאם־מעם, וואס פלעגען איר צו יעדער צייט עפעס געבען, האבען איר אויך נעגעבען צו פאר שיימלאך האלץ. די גבאים פון בית המדרש און קלויזען, וואס האבען שטענדיג גהאט האלץ צו הייצען די הרובעם, האבען גההייסען די שמשים, איר געבען צו שלי־מעלאך האלץ, יעדע וואך, און די אלטע האט געשלעפט די שווערע שליטעלאך צו אירע קונדען. וואס שווערער די משא איז געווען, אלץ גרינגער איז דער אלטער געווען אויפ'ן הארצען; עס וועט זיין ווארעמער ביי די ארעמע אין די שטיבלאך.

ביים גרעסטען נגיד פון שטאט האט זי געפועלם. ער זאל איר געבען יעדען חודש א שליטעלע האלץ, ער האט אבער אנגעזאגט דער דינסט, זי זאל ניט ארויפ־לייגען צופיל האלץ אויפ'ן שליטעלע: „עס וועט זיין צו שווער פאר דער אלטער, צו שלעפען". האט ער כלומרשט אויף איר רחמנות גההאט.

זהעענדיג די אלטע, שלעפען זיך איבער די גאסען, מיט שווערע משאות, פלע־גען מאנכע זי אפשטעלען, מיט אויסריידען איר, וואס זי ארבייט איבער די כוחות, אין איר עלטער.

„שוין געגוג אנגעפראטעט עולם הבא, פלעגט מען איר מאכען פריינדליכע פאר־וואורפען, עס איז שוין צייט זיך אפרוהען, אויף דער עלטער".

„זי דער אויבערשטער האט אנגעפלאדיעט קיין עין הרע אזוי פיל קבצנים, דארף מען זיינע קבצנים ארויסהעלפען, פלעגט זי מיט א שמייכעל זאגען. מען דארף נאר בעטען גאט, ער זאל געבען כוח, ארבייטען פאר „זיינע" ארעמע לייט". און דאס איז מאקע געווען איר תפילה: „גיב מיר גאט כוח, איך זאל נאך קאנען לאנג ארבייטען פאר „דיינע" ארעמע און קראנקע".

די אלטע ברוך אהרן'קע האט ארייגגעלעבט אין די טיפע אכציגער, איז אבער געווארען אזוי שוואך, זי עס איז איר שוין געווען שווער צו טראגען אפילו דעם ליי־דינגן קאשעק, און זי האט שוין גההאט מן אנדערע תפילה: „שיק מיר צו, גאטעניו, איינע, וואס זאל די ארבייט איבערנעמען, איך האב ניט מהר קיין כוח צו ארבייטען פאר „דיינע" ארעמע און קראנקע".

און גאט האט צוגהערם איר תפילה: א מיטל־יהריגע פרוי, אהן קינדער, וואס האט געווואלט באציימענם, שוין זיך „בעטען" עולם הבא אויף יענער וועלט. האט די ארבייט פון דער אלטער איבערגענומען.

די אלטע איז אין גיכען געשטארבען, רוהיג און צופריידען, וואס די ארעמע הא־בען שוין אן אנדערע מאמע, א יונגערע. וואס וועט קאנען מהר זיך אפגעבען מיט זיי, מהרער ארבייטען פאר די ליידענדע.

כמעט די גאנצע שטאט איז נאכגעגאנגען נאך דער אלטערם לויה, פרומע וויי־

בער האבען זיך געוואונשען, איבער הונדערט אן צוואנצג יאהר, וועו זיי וועלען שטארבען, זאלען זיי האבען אזא גאלדענעם שטוהל אין גן עדן, ווי פאר דער אלטער ברוך אהרן'קע איז שוין געווים אנגעגרייט אדער וועניגסטענס, זיין דער אלטערס א נאענטע שכנה.

„שלאפט אין פרידען, איר אלטע, נאבעלע נשמות, זאלען די נעמען פון די צוויי אלטע — חילעש דער שניידער און פייגה ברוך אהרן'ס, וועמען מיר האבען פרעם באשריבען אין דער היסטארישע פון אונזער היימאט — טאראשטשע, זיך איינקריצען אין די הערצער פון אונזערע לאנדסלייט, און דינען אלם מוסטער פון מענשען-ליבע אן מענשליכע האריגקייט.

בתי תפילות אין טאראשטשע

א שטאט פון עטליכע טויזענט אידען האט נאטירליך געדארפט האבען בתי תפילות, שולען, בתי מדרשים, קלויזען, אן אזעלכע זיינען אין טאראשטשע אין מיין צייט געווען פיר: די אלטע קלויז, דער בית המדרש, די קאלטע שול (סינאגאגע) אין דיי נייע קלויז. חוץ די אויסגערעכענטע, זיינען נאך געווען צוויי שולעכלאך אין דער קאלטער שול, וועלכע מען האט גערופען — די שניידערשע שולעכלאך אן דאם בית המדרש'ל — אין גרויסען בית המדרש.

יעדער מקום קודש האט געהאט זיינע שטענדיגע דאווענערם: אין שול האבען מיסטענס גערדאווענט דער פשוטער עולם. אזעלכע וואם האבען וועניג וואם געהאט צו טאן מיט לומדות און אלער האנד כעלי מלאכות. די קאלטע שול איז געווען אפען נאר אין די שבתים און יום טובים, אין די וואכעדיגע טעג איז זי געווען געשלאסען. די שול איז שוין אלט געווען איבער הונדערט יאהר, וועו מיט עטליכע צענדליק יאהר צוריק, האט מען אנשטאט די אלטע — אויפגעבויט א נייע. אין די קלויזלען און אין בית המדרש האבען גערדאווענט מעהר אדער וועניג „איידעלע אידען": סוחרים, קרעמער, גאנצע, האלבע און שטיקלאך לומדים, אפילו אזעלכע, וואם האבען גאר ניט געקאנט לערנען, נאר זיך „געריבען" צווישען די לומדים, אדער זייערע עלטערען, זייערע משפחות זיינען געווען שטיקלאך לערנער, שהנע אידען. געווען איך אויפגעקומענע פראסטאקעס, וואם האבען באקומען בעלט, זיך געוואלט איינקויפען אין לומדישען, אדער באלעבאטישען יוחס, און געקויפט „שטעט" אין בית המדרש אדער אין די קלויזען. אנדערע אידען, וואם זיינען געווען שטענדיגע שול דאווענער, האבען בעקומענדיג געלט, געמומען פאר זייערע טעכטער סוחר'ישע, אדער לומד'ישע איידעמס, און צוליב די איידעמס האבען זיי געקויפט שטעט צווישען די שהנע אידען. אין בית המדרש און די קלויזען זיינען געווען די רעליגיעזע ביבליאטעקען, דאם זיינען געווען שאפעם מיט אלער האנד ספרים: גמרות, ספרי מוסר ודרש, אויך זיינען דארט געווען זוהר'ם, וועלכע מען פלעגט „זאגען". מען האט עס געדרופען: „ער זאגט זוהר". ארום די שאפעם ספרים זיינען שטענדיג געווען „ארייגקוקערם", וואם האבען „געכאפט א קוק" אין די ספרים בשעת הקריאה. אין די שטעטלאך ארום טאראשטשע איז ארומגעגאנגען א ווערטעל: „עוו טאראשטשע ליובי קראשטשע (אין טאראשטשע זיינען די מענשען שענער). ניט פארגראכט, ניט אזוי אונזיסענד ווי אין אנדערע שטעט און שטעטלאך ארום, בכלל איז טאראשטשע אין גייסטיגען זין געשטאנען פיל העכער ווי אנדערע אזעלכע שטעטלאך פונ'ם זעלבען סארט. מען האט עס געהאט צו פארדאנקען די היפשע צאהל יונגע לייט אין אויך עלטערע אידען, וועלכע, אויב זיי זיינען ניט געווען קיין לומדים, זיינען זיי אבער געווען „יודעי ספר". האבען אויך נעקענט אביסעל רופיש, זיינען בכלל נעווען מעהרער וועלטליך. מען האט עס אויך געהאט צו פארדאנקען דער גראדסקאי אוטשילישטשע (שטאטישע סקול) שפעטער דער מאדערנער תלמוד תורה, וואם די אידען האבען אויפגעבויט. פון דיזע ביידע לעהר אנשטאלטען וועלען מיר נאך שרייבען, סאי-ווי-סאי איז טאראשטשע

לגבי אַנדערע שטעט און שטעטלאַך אַרום, געשטאַנען באַדייטענד העכער, פּאַרטנע־
שריפטנער און פּראַגרעסיוואַר.

דער אידישער סודיא (דזשאַדזש) אין טאַראַשטשע

די גרענדע (פּירונג), די הויפּט־דעה אין טאַראַשטשע, ווי אין אַלע אַנדערע אי־
דישע שטעט און שטעטלאַך, האָבען אין יענער צייט געהאַט ניט די רבנים, וועלכע
האָבען מייסטענס גאָר קיין דעה געהאַט, נאָר די פּירונג איז געלעגען ביי דער זאָגענא־
מער „מזרח וואַנט". דאָס הייסט ביי די שהנע אידען, ביי די רייכע, ביי די פּני פון
די טאַראַשטשער (פון די רבנים וועלען מיר שרייבען אין א צווייטען קאַפּיטעל), מיר
וועלען יעצט שרייבען פון אייניגע פון דער זאָגענאַנטער מזרח וואַנט, ניט ווייל דער
מאַן איז געווען דער רייכסטער, דער געבילדעטסטער און דער גרעסטער למדן. עס
זיינען געווען אין שטאַט גרעסערע לומדים, רייכערע און אפשר אויך קלוגערע פון אים,
מיר האָבען זיך אַפּגעשטעלט אויף אים, ווייל ער איז א שטיקעל צייט געווען דזשאַדזש
(סודיא) אין טאַראַשטשע. דאָס איז געווען א איד, מיט'ן נאָמען שלמה זרח אַסט־
רַוווסקי, אַדער שלמה זרח דער בלינדער, ווי מען האָט אים שפּעטער גערופען. שלמה
זרח איז געווען א שהנער רוסישער שרייבער, האָט, ווי מען האָט גזאָגט אין שטע־
טעל, געקאָנט שרייבען א פּראַשענית אַפּילו צום קייסער, געדאַרט א גוטען רוסיש,
ניט זייענדיג קיין כאַראַטאי (אַדוואָקאַט), וואָס איז אין יענע צייטען, מיט זיבעציג אַדער
אכציג יאָהר צוריק, געווען א זעלטענהייט אין די קליינע רוסיש־אידישע שטעטלאַך.

וועז נאָר ניקאָלאי דעם ערשטענס טויט איז אין רוסלאַנד געווארען קיינער
אַלעקסאַנדער דער צווייטער, האָט ער אַנגעהויבען מאַכען רעפאָרמעס אין דער רו־
סישער מלוכה, אייניג פון זיינע רעפאָרמס איז געווען נייע בתי משפּטים, סודען
(קאָורטס) וואָס ער האָט איינגעפירט. דאָס זיינען געווען די אויעזדני סודען (קאָונטי
קאָורט) אין טאַראַשטשע, אַלס אויעזדני גאָראָד, איז אויך געווען אַזא אויעזדני סוד,
עס זיינען אין סוד געזעסען דריי סודיס (דזשאַדזשעס) — איין פּריוויליגירטער (דווא־
ריאַנין) און צווויי מיעשטשאַנים (געוועלטיקע בירגער) און איינער פון די צווויי בור־
גער איז געווען דער איד שלמה זרח אַסטראָווסקי (ער איז נאָך דאַמאַלס ניט געווען
בלינד), נעהאַט א גרויסע פּריצישע קלייט. וועז מען האָט שלמה זרח'ן אויסגעקליבען
פּאַר סודיא, איז ער נאָך קיין פּערציג יאָהר ניט אַלט געווען.

סודים, ווי טשינאָווניקעס בכלל אין יענער צייט, מיט זיבציג, אכציג און מעהערע
יאָהרען צוריק, האָבען געטראָגען א יוניפאָרם, וואָס איז באַשטאַנען פון א מונדיר מיט
גאָלדענע קנעפּ. א שוועדעל ביי דער זייט, און א נאַפּאָליאָנקע אויפן קאָפּ (א הוט
מיט צוויי שפּיצען אין די זייטען.)

מען קאָן פּאָרשטעהן, וואָס פּאַר אַן איינדרוק עס האָט געמאַכט אויף די אידען
פון קליין־שטעטל, וועלכע האָבען נאָך פּילייכט ביז יענער צייט ניט אַנגעקוקט קיין
אידען, אַפּילו מיט א קורצען רעק, און יעצט האָבען זיי דערזעהן „זייער שלמה זרח'ען
אַנגעטאָן ווי א טשינאָווניק, גלייך מיט אַלע גרויסע טשינאָווניקעס. וועז שלמה זרח
האָט זיך בעוויזען אין נאָס, צו געהן אין סוד (קאָורט), זיינען די אידישע קינדער איהם
נאָכגעלאָפּען, ווי נאָך א וואונדער, און אַפּילו עלטערע אידען זיינען מיט יראת הכבוד
איהם אַנכענאַנגען, פון ווייטענס, קלייבענד נחת. וואָס זייער שלמה זרח האָט זוכה
געווען צו אַזא כבוד. — זיין א אידישער שופט (סודיא).

די אידען, וואָס האָבען שטאַרק געליטען פון ניקאָלאי דעם ערשטענס רעזשים.
און אויף אַלעקסאַנדר דעם צווייטען האָבען זיי געקוקט ווי אויף א מלך חסד. האָט
יעדע קליינע רעפאָרמע פון נייעם קייסער ארויסגערופען ביי זיי די גרעסטע פּרייד.
אויפ'ן אידישען סודיא האָבען זיי געקוקט ווי אויף „אתחלתא דגאולה".

די אידען האָבען לייַדער ניט לאַנג געהאַט דעם נחת. זיך פריַען אין שטאַלצי־
רען מיט אַ אידישען דושאַדוש; שלמה זרח איז אין גיכען בלינד געוואָרען. האָט מעהר
ניט געקאָנט ערפילען זיינע פליכטען אַלס דושאַרדוש, און דעם אַמט געמוזט אויפגע־
בען. מעהר קיין אידישע דושאַדושעס איז אין טאַראָשטשע ניט געוווען.

רבנים פון דער אַלטער און נייער שיטה (שנאָט — שטייגער)

צו באַפרידיגען דאָס אידישע גייסטיגע לעבען פון טאַראָשטשע, זיינען אין שטאָט
געוווען צוויי רבנים — אַ רב און אַ דיין, לייַדער האָבען זיי זיך מיט צו פיל טעלית ניט
אויסגעצייכענט, געוווינליכע קליינשטאָטלדיגע רבנים. וואָס קאָנען פסקענען שאלות.
אַ דין תורה, וועלכע מען פאַלגט געוואָהנליך ניט. רעדנערס זיינען זיי ניט געוווען, קיין
דרשות, האָבען זיי ניט געהאַלטען, מיט קיין גרויסע לומדות, חרופות האָבען זיי זיך
ניט אויסגעצייכענט, מעגליך, אַז זיי וואָלטען קיין מאָהל קיין רבנים ניט געוווען, ווען
זיי זאָלען ניט געוווען ירש'ענען די כּבֿא הרבנות פון זייערע עלטערען. דער רב איז גע־
שטאַרבען, האָט דער זון דאָס רבנות איבערגענומען. געלעבט האָבען זיי מיסטאָמע אין
דחקות, שכירות האָבען זיי געקראָגען קליינע, אַ ביסעל פון קראָמאָטשני סכאָ,
(פלייש טאָקסען). טייל פון די שכירות, וואָס רבנים האָבען געקראָגען איז געוווען פון
דער ראָטע, וואָס דער בעדער האָט געצאָהלט דער שטאָט פאַר דער באָד, און דער בע־
דער האָט אָפט פארגעסען, אַז ער איז ניט מעהר ווי אַ בעדער, דער רב, דער דיין
זיינען די זאָגענאָנטע גייסטיגע פיהרער פון שטאָט. פלעגט ער אָפט פארבי־
טען די יוצרות, זיך רעכענען אַלס באַלעבאָס, וואָס צאָהלט די שכירות די רבנים. דאַר־
פען די רבנים איהם חנפ'ענען, פאַר איהם דרך ארץ האָבען, בעזונדערס פלעגט דער
בעדער באַהאַנדלען שלעכט דעם דיין, פלעגט איהם ניט בריינגען, אַדער אָפשיקען אָהיים
די שכירות, נאָר צווינגען איהם קומען צו איהם אין באָד, מאָנען די פאַר רובעל, וואָס
ער פלעגט יעדע וואָך דאַרפען פון בעדער קריגען. דער דיין, זייענדיג בריעבר אַ כעסן,
פלעגט זיך בייזערען, וואָס דער בעדער צווינגט איהם, זיך שלעפען אין מרחץ
נאָך די שכירות. פלעגט דער אדון הבעדער, בדרך הלצה, כלומרשט זאָגען אַ וועריטל:
„אַז דער בעדער דאַרף פרעגען אַ שאלה, געהט ער צום רב, אַדער צום דיין, ווען דער
רב, אַדער דער דיין דאַרפען די שכירות, אַדער געהן אין מקוה, אין באָד, דאַרפען זיי
אויך אַנקומען צום בעדער".

ער פלעגט אויסקלייבען די אַלטע דריי גראָשענדיגע, פאַרריבענע מטבעות און
אויסצאָהלען דעם אַרעמען דיין די פאַר רובעל שכירות, — דער דיין פלעגט פראָטעס־
טירען, וואָס מ'איז מבזה דעם כבוד הרבנות, מ'לאָזט איהם זיך שלעפען מיט אַ טאַרבע
אָפגעריבענע, שווערע מטבעות. דער בעדער פלעגט אָבער קאָלטבלוטיג ענטפערען:
„אַז אַ גאַלט קריג איך באָד גאַלט, און אַז אַ גאַלט צאָהל איך שכירות. איך וועל ניט גאָהן
צום חלפן אויסבייטען אויף אַנדער גאַלט, און איהם צאָהלען לאזשע פאַר אויסבייטען".

מיר האָבען געבראַכט דעם עפיזאָד פון בעדער און דיין, צו וויזען, וויי אזוי גרא־
בע יונגען האָבען אָמאָהל געקוקט אויף א רב. מען האָט בעדאַרפט זיין זעהר א פרו־
מער, אַדער זעהר א ענו, מוחל זיין אויף די חוצפה'דיגע בעהאַנדלונגען פון מאַנכע גרא־
בע יונגען, און אפילו פון די כלומרשט „פאַרשמירטע" שעהנע אידען, וואָס האָבען זיך
געריבענט פאַר שטיקלאָך לומדים, אַדער די רייכע עמי הארצים, וואָס פלעגען הוזק
מאַכען פון די ארעמע קליין שטעטעלדיגע רבנים און כלי קודש בכלל.

מיר האָבען געמאָהלען א בילד פון אָמאָהליגען מצב פון די רבנים אין די קליינע
שטעטלאך, מיט דרייסיג, פערציג יאָהר צוריק האָט ער זיך אָבער די סיטואַציע געביטען:
דער אלטער דור אידישע רבנים זיינען אויסגעשטאָרבען. עס זיינען אויפגעשטאַנען
נייע רבנים, וואָס האָבען פאַראייניגט תורה מיט וועלטליכקייט, השכלה. רעדנער
קראָפט. מיט זעלבסט רעספעקט, אין טאַראָשטשע איז געוווען גליקליך צו באַקומען

אזא רב פאר דער שטאט. דער רב איז שפעטער געווארען איינער פון די גרעסטע רבנים אין רוסלאנד. מיר וועלען זיך באקאנען מיט דיזען רב אין נעקסטען קאפיטעל.

הרב געלמאן

מיט איבער דרייסיג יאהר צוריק איז אין טאראשטשע געשטארבען דער דיין ר' עזריעל, וועלכער איז געווען א גרויסער למדן, אבער נאר ניט קיין גרויסער חכם. אין פריערדיגען קאפיטעל האבען מיר געזעהן דעם כבוד וואס מען פלעגט אפגעבען די רבנים, נאך דעם דיין'ס פטירה האט די שטאט אנגעהויבען זוכען א רב. אנשטאט דעם דיין. מען האט אבער געוואלט א רב ניט פון אלטען שניט, נאר זאל פאראייניגען תורה מיט חכמה, מיט השכלה, מיט וועלטליכע וויסענשאפט. צו דער זעלבער צייט זאל ער זיין א פרומער איד. זיי האבען געוואוסט, די טאראשטשער, אז פאר די ארעמע שכירות, וואס זיי האבען פריער געצאהלט א רב, אדער א דיין, וועלען זיי קיין גוטען רב ניט קריגען, און די שטאט האט באשלאסען, אז אין געלט וועט קיין מניעה ניט זיין. אבר דארף מען באמערקען, אז די אלטע יחסנים, דער „מזרח", פונקט ווי די אמאליגע קהלשע שקצים, די חוצפה'ניקעס, „קליין קהל" זיינען אויך שוואכער געווארן. אין שטאט איז אויפגעשטאנען א נייער דור, — דור חדש, וואס די השכלה האט פרויסגעבראכט: לומדים, וואס זיינען ערצויגען געווארען אויף די שריפטען פון סמאליענסקי, אחד העם, הצפירה, המליץ, אויף דער פאעזיע פון י. ל. גארדאן, און אנדערע, און דיזע יונגע לייט האבען געוואוסט, וואס צו פאדערען פון א רב. נאך פיל זוכען און קלייבען האבען זיי זיך אפגעשטעלט אויף א יונגען מאן, פון 27-28 יאהר, איינעם פינחס געלמאן, וועלכען טאראשטשע האט אויפגענומען פאר רב. און מיט'ן נייעם רב האבען זיי זיך ניט אפגענארט. דער רב איז געווען, מיט זיינע מעלות פיל גרעסער און העכער ווי אפילו די גרעסטע אפטימיסטען אין טאראשטשע האבען וועז געחלום'ט: א גרויסער למדן, הויך געבילדעט אין אידישע און וועלטליכע וויסענשאפט, א פייערדיגער רעדנער, ניט בלויז א בעל דרשן, נאר איין ארגאטאר. חוץ דעם איז ער געווען א זעלטענער חכם, געקאנט האראמאנירען מיט יעדען איינעם, מיט'ן למדן, ווי מיט'ן עם הארץ. מיט שהנעם אויפדען פון דער מזרח וואנט, ווי מיט'ן ארעמען פראסטען איד פון מעריב, ביי דער טיר. עם האט אויסגעזוכן, אז הרב געלמאן האט אין גאנצען שטאט קיין מתנגדים געהאט און קאן אזעלכען ניט האבען. דערצו איז ער געווען א זעלטענער מנהיג — א פירער פון שטאט, און זיין איינפלוס איז געווען אזוי גרויס, אז יעדע תקנה, וואס ער האט ארויסגענעבען, איז אהן חלוקי דעות גלייך אנגענומען געווארען, ווייל יעדער האט געוואוסט, אז א תקנה פון הרב געלמאן איז גוט פאר'ן כלל און אויך פאר'ן פרט. מען האט זיך איינפאך געוואונדערט, אז אין אזא יונגען מענשען זאלען זיך געפינען אזוי פיל מעלות. ער האט געזומען איינטייל אין די הצטרכות פון שטאט גלייך מיט יעדען

איינעם בעלעבאם. „איך בין א בעלעבאם גלייך מיט יעדען איינעם, פלעגט ער זאגען, און אזוי ווי מיינע שכירות זיינען ניט קיין ארעמע (ער פלעגט קריגען איבער הונדערט רובעל א חודש, וואס זיינען געווען באדייטענדע שכירות פאר א קליינשטעטלדיגען רב) דארף איך געבען אויף הצטרכות העיר ניט וועניגער ווי אן אנדער איד אין מיינע מאטעריעלע אומשטענדען".

צו די תקנות, וואס הרב געלמאן האט איינגעפירט אין טאראשטשע, וועלען מיר זיך נאך אומקערען שפעטער. ווייל די תקנות זיינע האבען אנגעהאלטען, מיט יאהרען שפעטער, וועלן הרב געלמאן איז שוין לאנג אויף דער וועלט ניט געווען.

טאראשטשער לאנדסלייט, וואס פלעגען קומען קיין אמעריקע, און מען האט ווי געווענליך אפגענומען א גרוס פון דער שטאט, פלעגט מען הערען די ווערטער:

„האבען מיר יעצט א רב אין טאראשטשע, ער זאל זיך נאר לאנג האלטען בייאונז, וייל א רב מיט אזוי פיל מעלות וועט א גרעסערע שטאט אריסכאפען".

און אזוי איז געווען: דער נאמען פון הרב געלמאן האט זיך אנגעהויבען הערען אין דער אידיש ארטאדאקסישער וועלט פון גאנץ רוסלאנד, מען האט איהם אנגעהויבען איינלאדען צו די גרויסע אידישע אסיפות פון גרויסע רבנים און בעוואוסטע אידען, און מען קאן זאגען, אז הרב געלמאן האט אוועקגעשטעלט טאראשטשע אויף דער אידישער לאנדקארטע. מען איז אין דער אידישער וועלט געווארען פון טאראשטשע, פון וועלכער מען האט קיין מאהל ניט געהערט. עס האבען זיך געמאלדען א סך גרויסע שטעט, וואס האבען געוואלט אויפנעמען הרב געלמאן פאר רב אין זייער שטאט. ער האט אבער ניט געוואלט פארלאזען טאראשטשע: ער איז ניט געווען קיין אוהב בצע.. ער זאל קוקען אויף גרויסער הכנסה, ער האט זיך איינגעלעבט אין טאראשטשע, וואו מען האט איהם געהאלטען מיט ליבע און רעספעקט, צווישען די עלטערע און יונגערע לומדים און געלערענטע האט ער געפונען גוטע פרייזינד און חברים, וועלכע עס איז איהם נעווען א שאדען איבערצולאזען, אבער די גרויסע שטעט האבען איהם ניט אפגעלאזען, געשיקט בריף און פערזענליכע שליחים, איהם איבערredעדען. זיינע גוטע פרייזינד און חברים אין טאראשטשע האבען איהם אויך צוגעredעט, אננעמען די רבנות אין א גרויסער שטאט, אבוואהל עס האט זיי זעהר באנק געטאן אננעהערען אזא גוטען רב און חבר. זיי האבען איהם צוגעredעט לטובת היהודות, וייל אין א גרויסער שטאט אין א גרויסער אידישער קהילה וועט זיין השפעה אויף אידען אן יודענטום זיין נרעסער און ווירקזאמער, און ער האט אננענומען די רבנות אין דער גרויסער שטאט יעקאטערינאסלאוו (די יעצטיגע דניעפראפעטרוי).

מיט באדויערונג האט די שטאט, ווי דער רב, זיך געשייד איינער מיט דעם צווייטען. די שטאט האט אבער געוואוסט, אז דער רב פארלאזט די שטאט ניט אלס פערזענליכען ענין, נאר צוליב טובות היהודות. אידער דער רב איז אפגעפארען אויף זיין נייער שטעלע, האט ער איינגעפירט פארשידענע תקנות אין שטאט, וועלכע מען האט נאכאלטען ביז דעם נייעם רעזשים. און מאנכע וואס מען האט נאר געקאנט האלטען מיט יאהרען שפעטער, פאילו ביים נייעם רעזשים, האלט מען זיי יעצט. דער איינדענק פון הרב געלמאן איז לאנג געבליבען אין שטאט. איין עפיזאד וועגען הרב געלמאנס איינפלוס, די גרויסע השפעה, וואס ער האט געהאט אויף אלע קלאסען אידענטום, ווי אלע האבען זיך געבוירגען פאר זיין אטאריטעט, וועט דינען דער עפיזאד, וואס מיר באשרייבען אין צווייטען קאפיטעל.

אידער מיר שליסען דאס קאפיטעל געלמאן, וועלען מיר מיטטיילען עטוואס פון געלמאנס זיך באפונדען אין יעקאטערינאסלאוו: מען האט איהם דארט געהאלטען מיט'ן גרעסטען כבוד, די הכנסה אין דער גרויסער שטאט האט איהם אויך געמאכט נאך גאר אלם פאילו אויף א רייך לעבען. לייידער האט דער טויט איהם צוועקגערויבט נאך גאר אלם

א יונגער מאן. צוועלף יאהר איז געלמאן געווען רב אין יעקאטערינאסלאוו. און איז געשטאַרבען צו צוויי און פערציג יאהר. אין גאנצען איז ער געווען רב פערצען יאהר. צוויי יאהר אין סאראשטשע און צוועלף יאהר אין יעקאטערינאסלאוו.

חבל על דאבדין ולא משתכחין!

א נגיד איז געשטאַרבען

אין דער צייט וואס געלמאן איז געווען רב אין טאראשטשע איז געווען א פאל. וואס האט ארויסגעווייזען זיין שטארקען מוט, די אונערשראקענהייט פאר דער מזרח וואנט ווי אויך פאר די עזות'ניקעס פון שטאט. ביידען האט רב געלמאן געוויזען, אז דארט וואו עס האנדעלט זיך פאר דער טובה פון שטאט, פאר די אלנעמיינע נוצען, אדער גויטוועגדיקייט פונ'ם רבים, קוקט ער ניט אויף תקיפות פון דעם מזרח, אדער רייכע, שרעקט זיך אויך ניט פאר די זאגענאנטע שקצים פון קליין קהל, און טוט נאר וואס ער דיינקט, און זעהט, וואס איז בעסער פאר'ן שטאט, פאר דער קהילה.

אין טאראשטע איז אין יענער צייט געווען אין אלטער גביר, וועמען מען האט אמאל גערעכענט פאר דעם רייכסטען אידען אין שטאט. דאס איז געווען איינער שלמה איציס, אדער שלמה גאלדפארב. א גאנץ ערליכער איד, געגאנגען אין דער פריה און אויף דער נאכט דאוונען. וווייזט אוים ניט געווען פון די גרויסע לומדים, וויל מען האט עפעס אין שטאט ניט געהערט פון זיין לומדות. און וואס דארף טאקע א נגיד קאנען לערנען? אבי ער האט די ממתקים, ווי מען פלעגט זאגען אין די קליינע. אדער אפילו אין די גרויסע שטעט, געווען איז שלמה אן עניי, אונטערגעטראגען דעם גוטמאר־נען, אפילו איין יונגערען, זיך פארנעמען ריידען מיט יעדען פשוטען אידען. נאר, אז עס איז געקומען צו דער קעשענע (פאקעט) דא זיינען די פערד געבליבען שטעהן אונ־טערן בארג. גיבען, העלפען איז אין זיין וועלטער בוך ניט געווען געשריבען. זייע־דיג פון די שעהנע מזרח אידען, האט ער פאר דער שטאט וועניג געגעבען, נאט מעהר ווי א געוויינליכער באלעבאס. האט קיין מאהל ניט ארויסגעהאלפען א אידען מיט א הלואה, מיט א גמילות חסד, זיין פרוי ריווע, וואס האט געהאלטען א גרויסע מאנופאק־טור קלייט, זי פלעגט שוין יא געבען אמאהל א הלואה, אדער א גמילות חסד איינעם, אבער ער — קיין מאהל ניט, און וועז איינער, וואס האט ביי ריווען אמאהל געגומען א גמילות חסד, אדער אן הלואה און ניט באצאהלט, האט ער געהאט דערפון דעם גרעס־טען פארגעניגען. עס האט איהר מעהרער הנאה געמען, וואס מען האט איהר אנגע־זעצט, איידער איהר האט געקרייגט דער פארלוסט. מען האט ניט געקאנט זאגען אויס איהם בלויז אז ער איז א קארגער, א קמצן, ער איז פשוט געווען א שלעכטער, וואס האט ניט געקאנט עפעס געבען יענעם, העלפען אן אנדערען, און אפשר איז דאס אזא קראנקהייט. איך בין ניט קיין פסיכאלאג עס צו ערקלערען, אין יעדען פאל פלעגען אין שטאט ארומגעהן פארשידענע אנעקדאטען וועגען שלמה איציס. עס איז אבער ניט דא דער פלאץ פאר אנעקדאטען. מיר וועלען בלויז דערצעהלען א קליין מעשה'לע, אדער עפיזאד, וואס וועט כאראקטעריזירען דעם טאראשטשער נגיד שלמה איציס.

געהעגדיג א פרימארגען דאוונען האט ער זיך אויפ'ן וועג געטראפן מיט זיינעם א מיטדאוונער אין דער זעלבער קלויז. איינעם איין ארעמער גארבער (רימער) מיט'ן נאמען חיים משה. זייענדיג אן עניי, האט דער רייכער שלמה איציס אונטערגע־טראגען דעם ארעמען גארבער דעם בריימען גוטמארגען. (עס קאסט דאך קיין געלט), און זיי זיינען בויידע געגאנגען דאוונען, באלאקענדיג (רויידענדיג) צווישען זיך. דא איז אנגעפאהרען א פויער. מיט א פערד און וואגען, און פארלאדען א מאסניצע מיט סמאלץ (וואס מען שמירט די רעדער). און איידער זיי האבען זיך ערירט, איז שוין דער פויער אוועק. זיי זיינען בויידע געבליבען שטעהן ביי דער אבדה, אדער מציאה (געפונענע זאך). „לחצאין" (אויף דער העלפט), זאגט דער נגיד, „לחצאין", זאל זיין

אויף דער העלפט, ענטפערט דער אַרעמער גאַרבער. קומט ר' שלמה צו אַ סמאָליאָר, וועלען מיר פֿאַרקויפֿען די מאַסניצע, און זיך צוטיילען מיט די עטליכע גראַשען, וואָס מיר וועלען אַפֿלייזען. „גיב מיר אַ גרייווקע, זאָגט שלמה דער נגיד, פֿאַר מיין חלק, אזן אויב דו וועסט נעמען מיט עטליכע גראַשען מעהרער, וועסטו האָבען פֿאַר דיין טרחה, וואָס דו וועסט זיך טראָגען צום סמאָליאָר מיט דער מאַסניצע". חיים משה איהם געגעבען אַ גרייווינקע (צען קאָפּיקעס), אַוועקגעטראָגען די מאַסניצע צום סמאָליאָר אזן פֿאַרקויפט פֿאַר אַ פערטעלע. געווען זער צופֿרידען, וואָס האָט געמאַכט אויף זיין חלק פון דער מציאה אַ גילען (פופצען קאָפּיקעס). דער נגיד שלמה איז אויך געווען צופֿרידען מיט דער מציאה: אַ גרייווענקע געהט אויך ניט צופּוס. וועלן דער ערמער גאַרבער איז געקומען דאָוונען האָט ער שוין דעם נגיד ניט געטראָפֿען אין קלויז, אזן ער האָט דערצעהלט זיינע מיטדאָוונער, פון דער מציאה, וואָס גאָט האָט איהם באַשערט — אַ מאָס־ניצע סמאָלע, וואָס ער האָט געפֿונען אין איינעם מיט שלמה איצים. ער האָט ארוים־גענאָהלט דעם נגיד אַ גרייווענקע, אזן ער האָט אויף זיין חלק אַ גילען. ער האָט ניט אַריסען געווען, דער פֿשוטער גאַרבער צו בלאָמירען דעם נגיד גאָלדפֿאַרב, האָט בלויז דערצעהלט זיינע מיטדאָוונער מעשה כהויה (ווי עס איז געווען), דאָנקענדיג גאָט פֿאַר דער קליינער מציאה.

שלמה גאָלדפֿאַרב איז געקומען פֿונם דאָוונען אזן דערצעהלט דער פֿרוי זיינער ריווע, פון דער מציאה, וואָס גאָט האָט איהם באַשערט, אין איינעם מיט חיים משה'ן דעם גאַרבער. ריווע, וואָס איז געווען אַ גאַנץ קלוגע פֿרוי, האָט פֿאַרשטאַנען וויּ די שטאָט וועט לאָכען פון איהר מאַן אזן דעם מסחר, וואָס ער האָט געשלאָסען מיט'ן ערמען גאַרבער, האָט זיך ענוג געבייזערט אויף איהם, אזן געהייסען אַפֿגעבען דעם חיים משה'ן די גרייווינקע אזן איהם אַנזאָגען, ער זאָל קיינעם ניט דערצעהלען, אַז ער. שלמה איז געווען אַ שותף צו דער מאַסניצע. שלמה האָט אַפֿילו ניט פֿאַרשטאַנען, וואָ־רום זאָל ער אומקערען די מציאה, וואָס גאָט האָט איהם באַשערט. ער האָט אַבער פֿאַר ריווען מורא געהאַט, אזן וועלן ער איז געקומען פֿאַרנאַכט דאָוונען מנחה. איז ער צוגע־גאַנגען צו חיים משה'ן, איהם געזאָגט, אַז ער האָט זיך באַטראַכט, אַז ער האָט ניט געדאַרפט נעמען די צען קאָפּיקעס, אזן ער גיט איהם זיי אַפּ צוריק, אזן זאָל ער קיינעם ניט דערצעהלען פון דעם.

חיים משה האָט די צען קאָפּיקעס ניט געוואָלט נעמען צוריק, ווייל ער האָט שוין דערצעהלט פון דעם צו אַ פֿאַר לייטע, טאָר ער שוין ניט נעמען צוריק קיין גילט.

מען קאָן פֿאַרשטהען, ווי מען האָט געמאַכט אין שטאָט חוזק פון שלמה איצים, וועלן מען איז געווואָר געוואָרען פון'ס מסחר, וואָס דער נגיד שלמה האָט געמאַכט מיט דעם ערמען גאַרבער. פון דאָמאָלסט אָן האָט מען דעם נגיד גערופֿען: „שלמה לחצאין", אַדער „שלמה מיט דער מאַסניצע".

פֿונם עפיזאָד וועגען דער מאַסניצע קאָן מען שוין פֿאַרשטהען, וואָס פֿאַר אַ פֿער־זאָן דער פֿאַראַשטשער נגיד איז געווען. אזן זיינע צווויי פֿאַרהיירעטע קינדער, וואָס זיי־נען געווען נגידים פֿאַר זיך, זיינען אויך געווען קליינע נותנים. אָט אויף דיזער משפחה האָט די שטאָט געשאַרפט די צייגער: דער אַלטער קמצן וועט שטאַרבען אזן מען וועט רייסען אַ פּאָלע. די שטאָט האָט אפילו געדאַרפט לאַנג וואַרטען, וויל דער אַלטער נגיד האָט פֿריינגעלעבט אין די טיפע אַכציגער. די שטאָט האָט זיך ענדליך דערוואַרט, אַ געווינסען שבת איז דער קאַרגער נגיד געשטאַרבען. שבת אבענד האָט הרב געלמאָן פֿרויסגעגעבען אַ באַפעל, אַז די חברה קדישא זאָל ניט פֿאַרהאַנדלען קהן איהם מיט די יורשים, די חברה נושאי המיטה אזן די אַנדערע שמשים, וואָס האָבען שוין באַציטענס אַנגעהויבען טרינקען אויפֿ'ן חשבון פונם „פעטען פּגר", ווי זיי האָבען געזאָגט, האָט ער געזאָגט, אַז זיי זאָלען זיך ניט נייען קיין בייטעל, אויפֿ'ן חשבון פון דעם פֿאַר־שטאַרבענעם, וויל וויפיל געלט מען וועט נעמען פֿאַר דער קבורה, וועט געהן אויף דער

שטאָט, וועמען ער האָט זיין גאַנץ לעבען געקריוודעט אין נתונות. אייגער, דער הויפּט-פירער פון „קליין קהל", פֿאָר וועמען די פריעדיגע רבנים, און דער מזרח האָבען געציטערט, וויל ער איז געווען, ווי מען האָט איהם גערופען, דער גרעסטער שונא פון שטאָט, איז געקומען צום רב און געזאָגט, אז ער וויל פון דעם „רייכען פגרם" קבורה האָבען הונדערט רובעל, וועט ער אַוועקפֿאָרען קיין אַמעריקע. אויף דעם האָט איהם דער רב שארף געענטפֿערט: מיר האָבען ניט קיין רייכע, אַדער מאָגערע פגרים, ביי אונז איז אַ איד געשטאָרבען... און דאָס גלעט, וואָס מיר וועלען קריגען, וועט געהן פֿאָר דער שטאָט, ניט פֿאָר יחידים. די שמשים וועלען קריגען דאָס זעלבע, וואָס זיי קריגען פֿאָר איין אַנדער באַלעבאַטעשער לויה און קיינער וועט אונז ניט דיקטירען, ווי־פיל מיר זאָלען געבען.

דער פירער פון „קליין קהל" האָט געוואוסט, אז דעם רב'ס וועדטער איז אַ גע־זעץ. ער האָט אָפגעווישט די ליפּען, און איז שטיל אַרויס פון רב'ס הויז.

פון די יורשים האָט הרב געלמאַן פֿאַרלאַנגט מויזענט רובעל, און וועז זיי האָ־בען זיך געפֿרואוועט דינגען מיט איהם. מיט די תקיפות פון אַמאַהליגען נגידישען שארף, האָט רב געלמאַן שארף געענטפֿערט, אז די שטאָט וועט קיין גראשען ניט אָפּלאָזען. זיי דאַרפען זיין צופֿרידען, וואָס מען האָנדעלט מיט זיי, מיט יושר, אין איין אַנדער שטאָט וואָלט מען פֿאָר אַזא כּר מינן געמומען פּינקּ מאָהל אַזוי פיל. און דאָס גלעט וועט געהן אין גאַנצען אויף הצטרכות העיר. אויב די יורשים ווילען ניט באַצאָהלען, קענען זיי געמען דעם מת און פירען, וואו זיי ווילען.

מיט ציין קריצעניש האָבען די יורשים משלם געווען. זיי האָבען געזעהן, אז עס בלאָזען נייע ווינטען, און אָפּילו די פרומע רבנים, וואָס פלעגען אַלע יאָהרען האַלטען מיט'ן מזרח. האָבען זיך אויך איבערגעקערט. די טויזענט רובעל, וואָס מען האָט גע־קראָגען פֿאַרן רייכען קמצן'ס קבורה, האָט מען איינגעצאָלט אויף אַ הויז, וועלכע מען האָט געקויפט פֿאָר 6 טויזענט רובעל, אויף די מותרות (באַלאַנס) האָט מען געמומען אַ זאקלאָד (מאָרגעטש). די הויז, וואָס מען האָט געקויפט, איז געווען אויף אויסנאַווסקי גאַס, ניט ווייט פון שינקאַראָווס ברויער, דאָס איז געווען גרעסטענטעילס הייזער, ווי מען האָט זיי גערופען. אַ גרויסער הויף מיט עטליכע הייזער, אַ גרויסער סאַד מיט פרוכטען בוימער, וואָס פלעגען יעדעס יאָהר אַרויסבריינגען אַ היפּש סומע פֿאָר די פרוכטען. אין יענעם פלאַץ האָט מען אויפגעבויט אַ פראַכטפולע מאָדערנע באַד מיט אַלע באַ־קוועמליכקייטען.

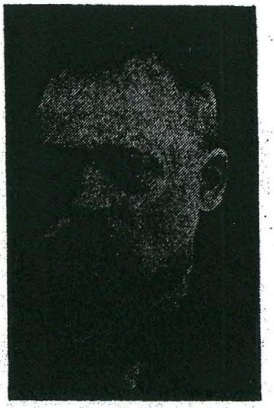
„דאַנקען גאָט, וואָס דער נגיד איז געשטאָרבען. האָבען די אידען, וואָס האָבען פון דער באַד הנאה געהאָט, געשמועסט, זיך אַרומוואַשענדיג, ווען מיר האָבען ניט קיין הנאה געהאָט פון זיין לעבען, זאָל ער כאָטש נאָכ'ן טויט ברענגען נוצען".

די רבנים נאָך געלמאַנען

נאָך געלמאַנען האָט מאָראַשטשע געהאָט דריי רבנים, פון געלמאַנס שניט, אַבער זיי זיינען קיין געלמאַנס ניט געווען, מעגליך, אז אַן און פֿאָר זיך זיינען זיי געווען זעהר גוטע רבנים, אַבער דער רעספּעקט, די ליבע, כּמעט דאָס פֿאַרגעטערונג, וואָס מען האָט געהאָט צו געלמאַנען, האָט געפעלט, און אַבוואָל זיי זיינען געווען לומדים, גוטע רעדנער, קלוגע לייט, אַבער „עס איז דאָך ניט געלמאַן". פלעגען מאָראַשטשער אידען זאָגען, דער ערשטער רב, נאָך געלמאַנען, איז געווען הרב בלאָק, אַ למדן, אַ קלוגער, אַ גוטער רעדנער, מיט אַ סך אַנדערע מעלות. מען האָט אַבער נאָך אַלץ געדיינקט געל־מאַנען, און הרב בלאָק האָט זיך ניט געקאָנט מאָכען באַליבט ביי דער שטאָט. די שטאָט האָט נאָך צו פיל געביינקט נאָכ'ן פריעריגען רב. בלאָק איז געווען אין מאָראַשטשע עטליכע יאָהר, און איז געשטאָרבען, זייענדיג נאָך אין די מיטעלע יאָהרען.

מארשטשע האט אויפגענומען פאר רב א יונגען מאן, פון דריי און צוואנציג יאהר. איינעם גוטניק, מיט א סך מעלות: הויך געבילדעט, האט זאגאר געהאלטט פון א אוניווערסיטעט. — א זעלטענער שרייבער, א גוטער רעדנער, א גרויסער למדן, גוטניק איז געקומען אין דער ציים, וועו דער באלשעוויסטישער רעזשים האט זיך שוין אנגעהויבען שטארק באפעסטיגען, און האט רוסישע פאלק איז צוטיילט געווארען אויף קלאסען, מסחר, קרעמעריי, ספעציעל כלי קודש זיינען געשטעלט געווארען אין קלאס פון „לישענצעס" (דעקלאסירטע). מארשטשע האט זעהר געליטען מאטעריאל און די טארשטשער סאסיטים פון ניו יארק און פילאדעלפיע האבען פיל געהאלפען דער אלטער שטעטל, (מיר וועלען נאך שרייבען וועגען דעם.) דער רב האט נאטירליך זיך געפלאגט צוזאמען מיט די אנדערע איינוואוינער. מיט דער הילפע פון ליכאוויטשער רבי'ן, וועמעס חסיד רב גוטניק איז געווען, איז גוטניק אוועק פון רוסלאנד קיין פאלעסטינע. ער איז נים לאנג געווען אין א. י. ער איז פון דארט אוועק קיין ענגלאנד, וואו ער איז געווען אנגעשטעלט אלס רב. אין ענגלאנד האט רב גוטניק אויך שטודירט אין א ראבינער סעמינארי, פון וואנען ער איז ארוים אלס דאקטאר-רבינער. ליידער האט גוטניק נים לאנג געלעבט און איז געשטארבען אלס יונגער מאן, פון עמליכע און דרייסיג יאהר.

דער פערטער און לעצטער רב, פון דער נייער שיטה, איז געווען איינער אברהם קאהאנאוו, נעקומען איז ער פון מינסק — א יונגער מאן פון דריי און דרייסיג יאהר. קאהאנאוו איז געווען זעהר א גערעטענער רב. מיט מאנכע מעלות האט ער זיך אויסגעצייכענט נאך מעהר ווי רב גלמאן: געווען א גרויסער למדן, אמת פרום, א גוטער רעדנער, און ספעציעל האט ער זיך אויסגעצייכענט מיט זיין טאלערענץ צו יעדען אייגעם, מעג ער אליין זיין נים איינפערשטאנען מים יענעם. געווען איז ער זעהר פשוט ביי זיך, פריינדליך צו יעדען איינעם, צום למדן, ווי צום עם הארץ, צום פרומען, ווי צום נים פרומען. ער איז אבער געווען רב אין דער ערנסטער ציים פאר רבנים, ווי פאר נייסטליכע בכלל, דערצו נאך, איז דער רוסישער רובעל געשטאנען זעהר נידריג. די שטאט האט נים געקאנט צאלען קיין שכירות, און וועו זי האט אפילו געצאלט, האט מען פאר'ן רובעל וועניג געקראגען צו קויפען, וויל דער רובעל איז וועדט געווען נים מעהר ווי עטליכע קאפיקעס. ער האט געזוכט מיטלען, ווי אזוי זיך ארוים-דריסען פונם פריעין רוסלאנד. עטליכע מיטגלידער פון טארשטשער פראגרעסיוו סאסיעטי האבען געווענדט פינאנציעל איהם העלפען, אבער עם זעהט אוים, אז סטאלינ'ס רעזשים האט זעהר ליב רבנים און גייסטליכע בכלל. הרב קאהאנאוו איז אומעגליך געווען זיך ארוים-דריסען פון באלשעוויסטישען רוסלאנד. און אום נים צו שטארבען פון הונגער, האט ער אנשטאט די פרומע ביכער, הייליגע ספרים, זיך געזומען צו אנדערע ספרים (ביכער). ער איז געווארען א בוכהאלטער (בוקקיפער). ער איז יעצט בוקקיפער ביי דער מאכט, אין לענינגראד.

סאוועטער ראבינער קופצאוו

קאוואני ראבינערס אין טאראשטשע

איידער מיר שליסן די נעשיכטע פון טאראשטשער רבנים, וועלן מיר שרייבן פון אן אנדער סארט רבנים, דאס זיינען די קאוואני ראבינערס אין רוסלאנד בכלל.

די ערשטע קאוואני ראבינערס אין רוסלאנד זיינען ניט געווען קיין נעלערנטע אידן, נאר פועלכע, וואס האבען נעקאנט אביסעל רוסיש שרייבן, האט איהם די שטאט אידן אויסגעקליבן, אדער דער נאטשאלניק פון אויזד (דער הויפט פון דער קאונטי), באשטימט פאר א קאוואני ראבינער, וועלכער האט געפירט א רעכנונג פון אידישע געבורטן, פארשטארבענע און חתונות. קיין ריכטיגע ביכער זיינען וואַרשיינליך ניט געווען, אדער די ראבינערס. בכלל, זיינען געווען זעהר נאכלעסיג. דאס האט מען ארויסגעזעהן מיט יאהרען שפעטער פון די פילע נעלמים (ניט פארשריבענע).

וועז דער שר סער משה מאנטיפיאר איז געקומען קיין רוסלאנד, צום קייסער ניקאלאי דעם ערשטען, בעטען צו פארלייכטערען דעם אידישען מצב אין רוסלאנד, און געזאהן, וויי די אידישע באפעלקערונג איז אפגעשטאנען אין בילדונג, אין וועלטלעכקייט, האט ער גראטען דעם צאר, עפענען אין רוסלאנד סעמינארים (ראבינער שולעם), אויס־צובילדען געלערנטע ראבינערס, וואס זאלען קאנען האבען א השפעה אויף די דאר־טיגע אידן. ספעציעל אויפ'ן יונגען דור. עס האט געמוטן ציימט, ביז פועלכע רא־בינער שולעם זיינען געגרינדעט געוואָרען, ווייל אין רוסלאנד האט זיך יעדע פארבע־סערונג, ספעציעל א פארבעסערונג בנוגע אידן, געצויגען זעהר לאנגזאם. ענדליך, זיינען אין רוסלאנד געגרינדעט געוואָרען צווויי ראבינער שולען, איינע אין ווילנע, די צווייטע אין זשיטאמיר, וואליגער גובערני. ביז די ראבינער שולען האבען ארויסגע־לאזט ראבינערס פאר יעדער גרויסער שטאט אין רוסלאנד, אנפאנגענד פון א גובערנ־סקי גאראד ביז א אויעזדני האט געמוטן עטליכע צענדליג יאהר. דער ערשטער קא־זאני ראבינער אין טאראשטשע, וואס האט שטודירט אין זשיטאמיר ראבינער שול, איז געווען מאניש קופצאוו. די קאוואני ראבינערס אין טאראשטשע ביז קופצאווען זיינען געווען איינער זרח לאנדא. איהם האט נע'ירשנט זיין זון נח (בערעל לאנדע דעם אד־וואקאטס פאמער). קופצאוו איז געקומען קיין טאראשטשע אלס ראבינער מיט עט־ליכע און זעכציג יאהר צוריק.

א קאזיאני ראבינער אין רוסלאנד, זאגט שלום עליכם, איז געווען, ווי דער רוס זאגט: ניע ראק, ניע ריבא. (ניט קיין פיש, ניט קיין לאבסטער) א מין אנדרוגינום, וואס איז ניט קיין זכר, ניט קיין נקבה. דאס זעלבע איז געווען מיט די ראבינערס. ער איז אנגעשטעלט פון דער רעגירונג אלס ראבינער. ער איז אבער ניט קיין רב, טוט ניט די פונקציעס פון א רב. ער איז אויך אנגעשטעלט פון דער רעגירונג אלס טשי־

נאווזיק, ער איז אבער ניט קיין טשינאווניק. איז ניט מעהר ווי א שרייבער (קלוירק) צו פארשרייבען געבורטען, חתונות, טויטע ביי אידען, יעדעס יאהר צושטעלען אין מיליטער אפיס (פריסוסטווע) א ליסט פון די יעניגע אידישע יונגע לייט, וואס דארפען פערופען ווערען צום מיליטער דינסט, אויך געבען א שבועה די רעקרוטען און אין קאורט. מעגליך, אז די צארישע מאכט וואלט שוין לאנג געווען אפגעשאפט קאזאני ראבינערס, ווייל די ערוואכטונגען, וואס מען האט ערווארטעט פון די ראבינערס, האבען זיי וועניג ערפילט, בעזונדערס אין די קלייניע שטעט. א געווענליכער שרייבער וואלט אויך געקאנט טאן די ארבעט, אבער אזוי ווי קיין געהאלט (זשאלאוואניע) האט די מלוכה ניט געצאהלט די קאזאני ראבינערס, האט זי געלאזט ציען זייער הכנסה פון די אידען זעלבסט, האט זי זיי געדולדעט.

ווי וועניג מאכט א ראבינער האט געהאט, אבער א שלעכטער ראבינער וואלט דער אידישער באפעלקערונג געקאנט זעהר פיל שלעכטס טון. און עס וואלט נאך ביי דער מלוכה געווען אנגעלייגט, ווי זאגט דער פסוק: „כל המצר לישראל נעשה ראש" ווער עס טוט אידען שלעכטס — ווערט ער עלטסטער. קופצאוו איז אבער ניט געווען קיין שלעכטער, האט זיך ניט געזוכט אויף אידען און געלאזט זיי צו רוה. אידען האבען איהם אלע פיר יאהר ווידער אויסגעקליבען, און קיין מאהל איז אויף איהם ניט געווען קיין מסירה, וואס מען דארף זאגען, אז אזא זאך איז געווען א זעלטענהייט אין די אידישע קלייניע שטעטלאך. קופצאוו איז געווען איינער פון פיר ראבינער אין גאנץ רוסלאנד, וואס נאך זייער פינף און צוואנציגער „בעזפאראטשני" סלוזשבע" (ערליכע דינסט) האבען זיי געקראגען פון דער מלוכה דריי הונדערט רובל געהאלט יעהרליך, אויך האט מען שוין מעהר ניט געדארפט מאכען אויף זיי וויבארעם (עלעקשאן). ער האט אויך געקראגען א גאלדענעם מעדאל. מען האט איהם אויך געמאכט פאר אן עהרען בירגער (פאטשעטני גראזשדאנין), אן עהרע, מיט וועלכער די רוסישע מלוכה האט זיך ניט געווארפען, בעזונדערס בנוגע אידען. ראבינער קופצאוו איז שוין אלט געווען איבער אכציג יאהר, ווען ער האט געפונען זיין טויט פון די הענט פון די באנדיטען, וואס האבען איהם ערמארדעט אין איינעם פון די פאגראמען אין טאראשטשע.

אידישע און וועלטליכע בילדונג (עדיוקיישאן) אין טאראשטשע

ווי פריער געזאגט האט טאראשטשע אין אלע צייטען געגאלטען פאר א ציווי־ליזירט שטעטעל. מענשען זיינען דארט געווען פיל אידעלערע. מיט שהנערע מאנירען, גיט פארגראכט, ווי אין אנדערע אזעלכע שטעטלעך. עס איז דארט געווען א חברה ש"ס. יונגע לייט בחורים, און אויך עלטערע האבען געשמאק געלערנט, אין בית המדרש, אין די קלויזען. עס זיינען געווען פיל קרעמער, סוחרים, וואס האבען גיקאנט אביסעל לערנען, און ווען זיי האבען נאר גהאט צייט, האבען זיי זיך ארייננגיכאפט אין בית המדרש, אדער אין די קלויזען „ארייגקוקען" אין א ספר. די יעניגע, וואס זיינען געווען מיטגלידער אין דער חברה ש"ס פלעגען געמען אחיים א גמרא, אין ווען זיי האבען גהאט צייט, האבען זיי גלערנט. אין די ווינטערדיקע אויף דער נאכטען האבען זיך אין פיר ווענט פון די קלויזען און בית המדרש נהערט די מקאר־באווע, זיסע נגינים פון דער אלטער גמרא. אלטע אידען זיינען נעזעסען ביי דער הרובע, ארום די גרויסע טישען, דערצהלט מעשיות, פון גוטע אידען, צדיקים. יעדער האט גהאט צו דערצהלען אן אנדער מעשה, אן אנדער מופת פון זיין רבי'ן, אדער אן אנדער רבי'ן. מען האט פארגעסען אין דער נויט, אין דער ארעמקייט. מען האט פארגעסען אין דעם טרויעריגען נשמיות. מען האט געשוועבט אין רוחניות. אין עולמות.

אזוי האבען אידען געלעבט מיט א סך צענדליגע, אדער הונדערטע יאהרען צוריק אין די שטעטלאך פון אמאהליגען רוסלאנד, פוילען, ליטע און אנדערע מדינות.

אידישע ערציאונג האבען קינדער געקראגען אין די דרדקי און גמרא חדרים. ווי ערעם א איד איז געווען, האט ער געשיקט זיינע אינגלאך אין חדר. האט אפגעריסען, געקרגט, וואו נאר עס האט זיך געלאזט, אבער ניט פון שכר לימוד. ספעציעל פאר די אינגלאך, וואס האבען געהאט גוטע קעפלאך, פון געווילט לערנען, אבער וועז א איד איז שוין געווען אזוי ערעם, וואס האט לחלוטין ניט געקאנט צאהלען שכר לימוד, קיין תלמוד תורה איז אין מארשטשע ניט געווען, וואו מען זאל לערנען מיט ערעמע קינדער אהן שכר לימוד. עס זיינען געווען אין שטאט א פאר חדרים, וואו ערעמע קינדער האבען געלערנט צוזאמען מיט אנדערע קינדער, פאר וועלכע זייערע עלטערען צאהלען, און פאר די ערעמע האט די שטאט געצאהלט. זייטיגע מענשען האבען ניט געווואוסט פאר וועמען די שטאט צאהלט. עס איז געווען א סוד. צווישען די מלמדים און מנהיגי העיר. מיט יאהרען שפעטער איז שוין געווען אין מארשטשע א ריכטיגע תלמוד תורה, פון וועלכער מיר וועלען שפעטער שרייבען. וועז די חדרים אינגלאך זיינען אונטער געווואקסען, און געווילט פארטזעצען אידישע למודים, האבען זיי געלערנט פאר זיך אליין אין א מקום קדוש. אידישע לערנער האבען גערעכענט פאר א מצוה, ארויסצוהעלפען אזעלכע יונגע „וועלערם", וואס ווילען לערנען. וועז יענע איז עפעס געווען קשה אין דער גמרא, אדר אין אן אנדער ספר.

די בעווואוסטע לומדים אין יענער צייט אין אונזער שטאט זיינען געווען: עזריאל דער דיין, חנא וועלוועל-מאני'ס איידעם, מאטעל אשר'ס, און ישראל דעם שוחט'ס (אברהם זעליג דעם שוחט'ס איידעם). אנדערע האבען געהאלטען אהרן קאפלאן (דעם ליטווזק). א מאדערנער מלמד, אויך פאר א למדן, נאר צו דער ליטווזק איז געווען א גרעסערער למדן, צו א קלענערער. א חכם איז ער געווען א זעלטענער. נאר ניט ווי א מלמד. אין ניו יארק זיינען דא א פאר מארשטשער. געווזענע תלמידים פון אהרן דעם „ליטווזק", און וועז מען דערמאנט אין זייער אנווזענהייט דעם נאמען „אהרן דער ליטווזק", צושפרייט זיך אויף זייערע נעזיכטער א וואריטער געפיל, און א ליבליכע בייקשאפט, שפעטער זיינען אויפגעשטאנען אנדערע לומדים, וואס האבען פאראייניגט תורה מיט וויסענשאפט, בילדונג פון די מאדערנע לומדים האבען זיך אויסגעצייכענט כאיארסקי, וואס איז שפעטער געווען לערער אין מארשטשער מאדערנע תלמוד תורה. ער וואוינט יעצט אין לאס אנזשעלעס, קאליפארניע, און יוסף האנאפאלסקי, וועלכער איז פאר די לעצטע צוויי צענדליג יאהר דער פירער, דער מנהיג אין מארשטשע. ער איז דער בריק, וואס פאראייניגט מארשטשע מיט דער מארשטשער אמעריקע. מיר וועלען נאך שרייבען וועגען יוסף האנאפאלסקי, וועז מיר וועלען קומען צו די קאפיטלאך. הילפע פון מארשטשער סטייטים פאר דער אלטער מארשטשע.

די יענינע אידישע קינדער, וואס האבען געזוכט רוסישע בילדונג, האבען געלערנט אין דער רוסישער אוטשילישטשע. מיר וועלען דער רוסישער אוטשיליש-משע אפגעבען א באזונדער קאפיטל.

נארודסקאיע אוטשילישטשע (שטאטישע סקול)

קינדער, וואס האבען געווילט קענען רוסיש, האבען געלערנט אין נארודסקאיע אומשילישמשע (שטאטישע שול). די איינציגע שול וואס איז געווען אין שטאט. מיט זיבעציג אדער אכציג יאהר צוריק איז אין מארשטשע געווען נאך אן אוטשילישטשע, א אידישע אנפאנגס שול, וואו קינדער האבען געלערנט רוסיש, אידיש און דייטש. די אומשעניקעס (תלמידים) זיינען לויפדער ארויס פון דער שולע קליינע לומדים אין אלע דריי שפראכען. דער פרינסיפאל פון סקול איז געווען א קריסט. ער האט געלע-רנט מיט די קינדער רוסקי יאזיק (די רוסישע שפראך) און אריפמעטיק (רעכענען). ער איז געווען , לא עלינו, א גרויסער שיכור, און די שילער האבען פון אים א קליינע

פֿעולה געהאַט. די צוויי אידישע לערער פון דער שולע האָבען געלערנט, איינער כלומרשט דייטש לעזען און שרייבען.

דער דייטשער לערער, מאדלער איז געווען זייער נאָמען, איז שוין געווען אַן אַלטער מאַן, ער פלעגט מעהר שלאָפֿען ביי די אורלקען ווי וואָך זיין, אָדער פלעגט האַלטען קאַמפֿאַני מיט דעם פרינסיפּאַל. ביים פלעשעל בראַנפֿען, פון וועלכען אי דער פרינציפּאַל, אי דער לערער זיינען ניט געווען, קיין שונאים. דער דריטער לערער האָט געלערנט די ביבל, איבערזעצט אין רוסיש, קאַטעכיזים (כלומרשט רעליגיע) און אידיש שרייבען. פון די אַלע דריי לערער האָבען די שילער וויניג תורה געלאָסען, אַן וועג אין 1875 האָט זיך די אידישע שולע פֿאַרמאַכט, האָט די אידישע באָפּעלקערונג וויניג באָדויערט, וויל עס איז געווען אַ קליינער פֿאַרלוסט.

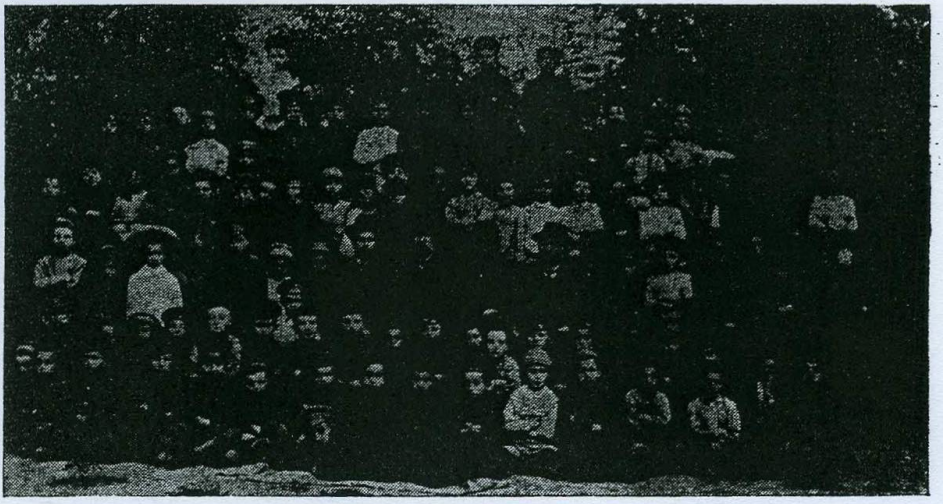
נאָכ'ן שליסען פון דער אידישער שולע האָבען אידישע קינדער אָנגעהויבען מעהרער באָזוכען די גראַדסקאָיע אוטשילישטשע (שטאָט סקול). די סקול האָט געזוכט דעם אידישען אוטשעניק (פיופל), ערשטענס, איז ער געווען דער בעסטער, און צווייטענס איז אין סקול געווען גראָס, ניט אַלע קריסטען האָבען געשיקט זייערע קינדער אין סקול. רייכע קריסטען האָבען געשיקט זייערע קינדער אין גימנאַזיע קיין קיעוו, אָדער ביעלאָצערקאָוו, און די אָרעמע קריסטען, האָבען זיך ניט אינטערעסירט מיט אַז קליינינגקיים, ווי לערנען זייערע קינדער די לאָגדם-שפּראַך. און אום ניט צו האָבען אין זייער קלאָסען ליידיגע בענקלאַך האָבען די לערער געהאַט פֿריננענומען אידישע סקאָלערס. עס האָט אָבער לאַנג ניט אָנגעהאַלטען, די מיעשטשאַנים (קריסטליכע בירגער) האָבען זיך אויסגעלערנט שיקען זייערע קינדער אין אוטשילישטשע, און אידישע קינדער איז שוין געווען ניט אַזוי לייכט אָנצוקומען אין סקול. די אוטשילישטשע איז געווארען, וואָס ווייטער, אַלץ מערער געפֿאַקט, און אידישע שילער האָט מען אַלץ וועניגער פֿריננענומען. מען האָט געבויט אַ גרויסע, גראָסע אוטשילישטשע, געגעבען די אידען אַ וואונק, אַז אויב זיי וועלען צאָהלען אַליין אַ לעהרער זשאַלאָוואניע (ווייזשעס), וועט מען אידישע קינדער פֿריננעמען. אידען האָבען אָנגעהויבען צאָהלען אין דער אוטשילישטשע דריי הונדערט רובעל אַ יאָהר. אויף אַ לעהרער, אָבער פֿאַר אידישע קינדער איז דאָך קיין פּלאַץ ניט געווען. מען האָט געדאַרפט האָבען אַ גרויסען זכות, אָדער וויי מען זאָגט דאָ אַ „פּול". מען זאָל אַ אידיש קינד פֿריננעמען אין אוטשילישטשע. „וואָס טוט מען?" האָט יעדער איד. וואָס האָט געהאַט קינדער. געפֿרעגט. פֿאַרמעגליכע. וואָס האָבען געקאָנט האַלטען לעהרער, האָבען זיך אַן עצה געגעבען, אָבער אַרעמע לייט, וואָס האָבען ניט געקאָנט צאָהלען דעם לערער, זיי זיינען אַרומגענאָנגען ווי אונפֿער דער ערד. דאָס איינציגע וואָס איז די מאַראַשפּשער אידען געבליבען, איז — נרינדען אַ אידישע תלמוד תורה. און אַ תלמוד תורה איז ענדליך געגרינדעט געווארען. פֿאַר אַזאַ וויכטיגע אינסטיטוציע, ווי אַ תלמוד תורה, וועלען פֿיר ווידמען אַ באַזונדער קאַפּיטעל.

מאדערנע תלמוד תורה

די מאראשטשער מאדערנע תלמוד תורה, איז ניט מיט אמאהל געבוירען געוואָרען. עס האָט נעמען נענוג צייט און אויך מחלוקות, ביז די תלמוד תורה איז געגרינדעט געוואָרען. פריער, ווי באַוואוסט פון די ערשטע קאפיטלאך, האָבען די ארעמע אינגלאך (ארעמע מידלאך זיינען געווען פטור פון לערנען, אבר האָט מען די מיידלאך אריינגענומען פריי אין דער גאראדסקאיע אוטשילישטשע). די יעניגע אינגלאך, פאר וועמען עלטערען האָבען ניט געקאָנט צאהלען שכר לימוד, האָבען געלערענט ביי געווּיסע מלמדים, צוזאמען מיט אנדערע קינדער, און די שטאָט האָט געצאהלט פאר זיי, אבער קיין גרויסע פעולה האָבען זיי אין די חדרים ניט געהאָט: אבוואל שכר לימוד האָבען די מלמדים געמוען, אבער וויסענדיג, אז די שטאָט צאהלט פאר זיי, האָבען די מלמדים וועניג געקוקט אויף די ארעמע קינדער, און נאר דעם קאנטשיק האָבען זיי ניט געזשאלעווועט. באלעבאטישע יונגע-לייט פון שטאָט האָבען אבער געמוען די לייטונג (פירונג) פון די זאָגנאָגטע תלמוד תורה קינדער אין זייערע הענט. עס האָט זיך ארגאניזירט א קאָמיטעט פון באלעבאטישע יונגע לייט, וווּ משה בא-יזראסקי, אליעזר דייטשקאָווסקי, ברוך משה חיים לייב דעם שוחט'ס, אברהם סקווירסקי, שלמה לייב מיכאילאָווסקי און אנדערע. די יונגע לייט האָבען פונויפגענומען פון די חדרים 35 ארעמע קינדער, פאר וועמען די שטאָט האָט פריער געצאהלט שכר לימוד, נאר געקראָגען האָבען די קינדער בלויז דעם קאנטשיק, מיט א קליינעם צוגאָב פון סדור און חומש, — האָבען די אויבענגענאנטע יונגע-לייט געדונגען א מלמד אויס-שליסליך פאר דיזע קינדער, אויך א לערער, אויף אידיש און אידיש שרייבען, — אזן דאָס איז געוואָרען אן אנפאנג פון דער שפעטערער מאדערנער תלמוד תורה. דאָס שטיקעל תלמוד תורה האָט אנגעהויבען וווּיזען גוטע רעזולטאטען, קינדער האָבען גע-קאָנט, וואָס מען האָט מיט זיי געלערענט, אזן דאָס האָט באַוואוירגען פאָטערס פון קינ-דער, וואָס האָבען געקאָנט צאהלען שכר לימוד, אויך אריינגעבען זייערע קינדער אין דיזען חדר, וואו זיי האָבען געצאהלט שכר לימוד, מיט צופרידענהייט, וווּיל זיי האָ-בען געזען, אז זייערע קינדער האָבען א פעולה, פון די לימודים. דער חדר איז גע-וואָרען א מוסטער חדר פאר אלע מלמדים, אזן יעדער מלמד האָט געוואָלט נאָכטאָן דם מוסטער חדר. וירא הקא-מיטעט את כל אשר עשה והנה טוב, זיין דער קאָמי-טעט פון די יונגע לייט האָט געזעהן דעם אוספיעך (ערפאָלג) פון זייער מוסטער חדר, האָט זיך ערוועקט ביי זיי דער אפעטיט צו העכערם: זיי האָבען אנגעהויבען זיך סטאַרען צו גרינדען א ריכטיגע תלמוד תורה, וואָס זאָל זיין א שטאָלץ פאר דער שטאָט אזן פאר די גרינדער. צום קאָמיטעט פון די יונגע זיינען צוגעשטאָנען עלטערע אזן חשוב'ע באלעבאטים, ווי זעליג אלטמאן, הערשעל אסטראָווסקי, מאיר סקווירסקי, יא-דאָסלאָווסקי, דער אגענט אזן אנדערע. די גאראדסקאיע אופראָוע (סיטי האָל) האָט געשענקט א פריי פלאץ אינ'ם פראָנט פונ'ם נייעם ביקור חולים, נעבען יוסל כהן'ס מויער, אזן מיט דער הילף פון קאראבאטשני סבאר (פלייש מאקסע) אזן פריוואָטע נדבות האָט מען אויפגעבויט א מאדערנע בעקוועמע תלמוד תורה, פון פיר גרויסע ליכטיגע צימערען פארפיר קלאָסען: א צימער פאר די לערער, א צימער פאר דער תלמוד תורה, ביבליאָטק, א באקווועמען הויף פאר די קינדער, זיך צו שפילען אזן גימ-נאסטישע אינריכטונג. אזן הויף זיינען אויך געווען א סך בויבער, גרינע גראָז. עס איז געווען א שולע מיט נענוג ליכט, זאָנען שיין, פרייהייט אזן גראָמקייט. מען האָט אנגעשטעלט גוטע לערער — אונזער לאנדסמאן בן ציון פאטאשניק — פרינציפאל. לערער: משה באיארסקי, שקראָווסקי אזן קאמענעצקי. פאטאשניק האָט געלערענט די רוסישע שפראָך אזן אריפמעטיק, די אנדערע לערער האָבען געלערענט אידיש, רע-ליגיע, עברי, העברייאיש אזן תנ"ך. די וואָס זיינען דורכגענאנגען א פולען קורס אין דער תלמוד תורה, זיינען ארוים מיט א גוטען וויסען פון די פרעדמעטען (סאב-דזשעקטס) וואָס מען האָט דארט געלערענט. די תלמוד תורה איז געשטאנען אנטער

מנהיגי תלמוד תורה מטאראשטשע

אַ קלאַס אין טאראשטשער תלמוד תורה

דער אויפזיכט פון פּאָפּעטשיטעל אוטשעבנאוו אקרוגא (קאמישיאנער פון עדיוקיי-שאן), צוגלייך מיט אלע רעגירונגם שולען.

די הוצאה פון אויסהאלטען די תלמוד תורה איז געדעקט געווארען פון שכר לימוד, וואם מען האט איינגענומען פאר די קינדער, פון פריוואטע דאניישאנס, און וואם די חברה מפיצי השכלה פון רוסלאנד האט יעדעס יאהר בייגעשטייערט. עס איז גע-ווען א באארד פון פיר באלעבאטים, וואס האבען געהאט אויפזיכט אויף דער תלמוד תורה. די באארד איז באשטאנען פון ראבינער קופּצאוו, הערשעל אסטראווסקי, יא-ראסלאווסקי, וועמען מען האט גערופען — דער אגענט און אברהם סקווירסקי.

טאראשטשער תלמוד תורה איז געווען א מוסטער פאר אלע שטעט אין שטעט-לאך ארום, און אנדערע שטעט, וואס האבען נאר גהאט א מעגליכקייט, האבען גע-בויט תלמוד תורה'ס, נאכ'ן מוסטער פון טאראשטשער לעהר אינסטיטוציע. די תלמוד תורה האט געארבייט מיט א זעהר גוטען ערפאלג, ביז דער רעוואלוציע און איבער-קערעניש אין רוסלאנד. פאגראמען, באנדיטערייי, און צולעצט דער באלשעוויסטישער רעזשים האט גטמאכט אן ענדע צו אזעלכע אינסטיטוציעס, ווי תלמוד תורה'ס, וכדומה.

מלחמה צווישען אלט און יונג

א ביטערע מלחמה האבען אנגעפירט די יונגע לייט קעגען די „אלטע". דער יונגער דור — קעגען אלטען. דער אלטער דור האט גהאלטען פעסט די לייצעס, ניט גוואלט ארויסלאזען פון זייערע הענט די פירונג פון די אידישע שטעט און שטעט-לאך, און די יעניגע, וואס האבען גאזוכט בילדונג, ליכט, א ביסעל מעהרער פרייהייט, האבען ביטער גטמעפט קעגען די רעאקציאנערען, פאנאטיקער, אלטע דרכים פון פאר-שימלטען אפגעלעבטען דור. ניט לייכט איז די יונגע אנגעקומען די מלחמה, אדער שפּאן ביי שפּאן, פאזיציע נאך פאזיציע, האבען די אלטע געמוזט אפטרעטען, אויפ-גבען דעם קאמף, און שווער, זעהר שווער איז די יונגע דער זיג אנגעקומען. צייטוג-גען, גאזעטען האט מען אין מאראשטשע זעהר וועניג גלעזעון, אבווהל עס האט זיך שוין פרויסגעגבען העברייאישע צייטונגען אין רוסלאנד, דער „המליץ", „הצפירה", „הקול", דער זשורנאל „השחר", אבער פרומע אידען האבען זיי גהאלטען ווי טריף פסול'ען, ניט געוואלט אין זיי ארייננקוקען. עטליכע געצעהלטע אידען האבען זיך געפונגען אין מאראשטשע, וואס האבען גלעזעון צייטונגען, דאס זיינען געווען: דער קאזיאני ראבינער קופּצאוו, דער אדוואקאט לאנדא, און א פאר שרייבער, וואס הא-בען גערבייט אין פאליציי און אין דער אופּראוו (סיטי האל). זיי האבען גלעזעון די רוסישע אנטיסעמיטישע צייטונג פון קיעוו — „קיעוליאנין". ניט לעזענדיג קיין גאזעטען, האבען אבער אידען פון דעסטוועגען זיך שטארק אינטערעסירט מיט נייעס און ספעציעל מיט אידישע נייעס, און זיך טרעפענדיג מיט א לעזער פון צייטונגען, פלעגט מען זעהן, וואס מעהרער נייעס פון אזא לעזער פרויספאמפען, אום מען זאל האבען וואס צו דערצעהלען פון די „גאזעטען". וועז מען וועט קומען אין א מקום קדוש, אדער אין אן אנדער פארזאמלונגם פלאץ. בעזונדערס איז דער אינטערעס אין „גאזעטען" ביי אידען געווארען גרויס, וועז עס האט אויסגעבראכען די מלחמה צווי-שען רוסלאנד און טערקיי — די רוסיש-טערקישע מלחמה, וועלכע האט זיך געענדיגט ביי דער פעסטונג פלעווגע, אין יאהר 1876 אין יענער מלחמה האבען אידען זיך שטארק אינטערעסירט מיט דער פאליטיק בכלל, און אידישער פאליטיק בפרט. אידען האבען ערווארטעט פון דער מלחמה ישועות. דאס ווארט „רעוונאפּרעוויע" (גלייך-בארעכטיגונג) האט זיך געהערט אין דער לופט, אין מארק, ביי די קלייטען, אין די בתי מדרשים, וואו נאר מען איז ערגעץ זיך צוזאמענגעקומען, האט מען גערעדט פון דער מלחמה און וואס די גאזעטען שרייבען. עס האבען זיך געבילדעט כיתות, צדדים, פאטריאטען: וועז עס האט געהאלטען פאר'ן טערק, וועז פאר פאניען (רום). די צדדים האבען זיך געקריגט פאר די פעלקער, העלדען, וועמעס פאטריאטען זיי זיינען געווען. שוין באלד זעכציג יאהר, זינט דער רוסיש-טערקישער מלחמה, איך בין נאך

געווען א אינגאנצן. עס געדיינקט זיך אבער נאך די טשעמפיאנס (די הויפט) פון די כיטות, צדדים. ווי יעדער פאטריאט האט פארטיידיגט זיינע העלדען, זיינע „פייווא־ריטס". די אנהענגער פון די מלחמה צדדים האט מען געזופען אין שפאס נאכ'ן נא־מען פון פאלק, וועמעס אנהייניגער זיי זיינען געווען. דער איז געווען א „טערק". יע־נער א „רום". מיט די טערקען און רוסען פון אונזער טאראשטשע, וועלען מיר אביסעל באקאנען אונזערע טאראשטשער לאנדסלייט.

דער טערקישער פאטריאט, וואס איז געווען שטאל און אייזן פאר'ן טערק, און מען האט איהם טאקע גערופען דער „טערק"—איז געווען אן ארעמער מלמד, אייניר שלמה דוד, — קולעטשקעס איידעם, און מען האט איהם גערופען נאך דער שוויגער, שלמה דוד קולעטשקעס. דער רוסישער פאטריאט, וועמעס נאמען איז געווען עזריאל, שעיה מלך'ס, נאר אזוי ווי ער האט שוין געקאנט לעזען א רוסישע צייטונג, האט איהם שוין געפאסט צו זיין א רוסישער פאטריאט, און גערופען האט ער זיך ניט אויפ'ן טאטען'ס נאמען, נאר ביי זיין פאמיליען נאמען, פאדקאמינסקי. אט־די צוויי פאטריא־טען— דער מלמד, — דער אידישער טערק, און דער אידישער „רוס" פלעגען זיך זעהר שטארק באקעמפען פאר זייער פאטריאטיזם.

„ווארט, דו טערקישע יארמעלקע, רייצט זיך דער פאני — עזריאל פאדקאמינסקי, מיט דעם טערק — שלמה דוד דער מלמד, „אונזער גורקא, אונזער סקאבעליאוו, (די רו־סישע גענעראלען, וואס האבען בעזאנדערס זיך אויסגעצייכענט אין דער רוסיש טער־קישער מלחמה), זיי וועלען זיך שוין אפרעכענען מיט די רויטע יארמעלקעס, „דיינע" וועלען זיך שוין אויסריכטען א וויסטען סוף ביי זיי, „וואס זאגט איהר עפס אויף זיינע גיבורים?) וועגדעט זיך דער רום עזריאל צום גאנצען רעדעל צוהער — גיבורים אין יארמעלקעס".

„זיי ניט אזוי גדול'דיג מיט דיין גורקא און סקאבעליאוו, ענטפערט איהם, גע־רייצט, דער „טערק" שלמה דוד דער מלמד, ווארט נאר ביז דיינע גראיען (העלדען) וועלען זיך טרעפען מיט אונזער אסמאנס (אסמאן פאשא — דער טערקישער העלד פון פלעווגע). ער וועט שוין וויזען „דיינע" גענעראלען, וואסערע העלדען זיי זיינען. ער וועט זיי שוין געבען דעם אמת'ן פולווער צו שמעקען".

אזוי האבען זיך געקריגט ביידע פאטריאטען, דער אידישער „טערק" און דער אידישער „רוס", די אידישע קבצנים, וואס זיינען פילייכט דעם גאנצען טאג אפגעקו־מען מיט א שטיקעל ברויט, מיט א ציבעלע, אפשר איבער דעם זיינען זיי טאקע אזוי גערייצט אויער קעגען צווייטען, ווילען אבער ניט נאכגעבען, יעדער האלט, אז זיינע, אומשטיינס געזאגט — „זיינע" וועלען מנצח זיין (זיגען) און וואס וועלען זיי שוין גע־וינען. די שטרויענע פאטריאטען, וועו „זייערע" אסמאנס, אדער „זייערע" גורקאס און סקאבעליאוס וועלען געווינען? די אידען וועלען זיין די זעלבע שטיק קינדער ביים טערק, ביים סולטאן, צו ביים רוסישען צאר, און אפילו וען דער „רוס" עזריאל פאד־קאמינסקי איז געקומען אין בית המדרש, מיט א „קיעוליאנען" אין האנט און האט מיט נצחון אנגעווויזען אויף א פאטאגראפיע פון א טערקישען גענעראל אן דער צוי־טונג, מיט א אונטערשריפט אונטער דער פאטאגראפיע: אסמאן פאשא־רוסקי פליע־ניק". (אסמאן פאשא — א רוסישער געפאנגענער), האט דער „טערק" — שלמה דוד דער מלמד זיך אלץ ניט געוואלט אונטער געבען, אלץ ניט געוואלט גלויבען.

„א ליגען, א ליגען, האט ער זיך געהיצט, — שקר וכזב, אסמאנען נעמט מען ניט אין פלעץ, גלויבט ניט אידען, וואס זיי די רשעים שרייבען דארט".

דער אמת אז, אז אין דער רוסיש טערקישער מלחמה זיינען די אידען טאקע געווען פיל פרייוויליכער צו דער טערקישער מלוכה, ווי צו רוסלאנד, מיט איהרע אפטע גזרות אויף אידען, זיי האבען זיך געפילט מיט'ן טערק עפעס מעהר אייגענס, ווי מיטן רום. עפעס זיינען דאך די אידען מיט'ן טערק קרובים. געהאט דעם זעלבען זיידען — אברהם אבינו, די טערקען זיינען אפילו מל זייערע קינדער, פונקט ווי אידען, דער־

צו האָט מערקיי עפּעס מיסטיש געווואונקען צום אידישען סענטימענט: ארץ ישראל, די הייליגע שטאָט ירושלים, מערת המכפּלה, כותל המערבי, אַלץ אזעלכע הייליגע נעמען, וואָס אידען געדיינקען נאָך פון חדר, און אפשר איז דאָס שוין די לעצטע מלחמה פון גוג ומגוג, האָבען פרומע אידען געטראַכט, מיט אונטערבאַוואוסטזיניגע האָפענונג. עפּעס א קליין רבי'לע אין א שטעטל פון קיעווער גובערניע, האָט אויסגעטיפטשט א פסוק אין תנך, און נאָך דער מלחמה וועט שוין זיין בואת המשיח (וועט קומען משיח).

נאָך אן אומשטאַנד איז געווען, וואָס האָט פּראַינטערִיגירט די אידען פון קלייניע אידישע שטעטלאָך, זיך אינטערעסירען מיט וועלט-נייעס, און ויסען, וואָס מען שרייבט אין די גאַזעטען, ווייל ביי די אידען האָט מען געשמועסט, אז דער שני למלך פון ענגלאַנד — וואָס איז א איד, איז שטאַרק אין כעס אויף פאַנין — רוסלאַנד, וואָס ער פלאָגט די אידען, און ער וויל זיי העלפען, האָבען די אידען געווואונשען, די מלחמה זאָל זיך שוין ענדיגען, מען זאָל זעהן, וואָס די תילף וועט זיין, אַבוואָל די אַלע קאָזאַקעס, און אפילו די רוסיש טערקישע מלחמה האָט זיך וועניג אַנגעקערט מיט טאַראַשטשע, וועלען מיר אין נעקסטען קאפּיטעל אַביסעל באַשרייבען, פון דער דאַמאַלסדיגע פּאָליטיק, ווייל א שטיקעל אמת איז טאָקע גענוגען אין יענע קאָזאַלעס, נאַטירליך, נים ווי די אידען האָבען זיך עס אויסגעמאָלט אין זייער פאַנטאַזיע.

די רוסיש-טערקישע מלחמה און די אורזאַכע פון דער מלחמה

דער זאַגענאַנטער שני למלך פון דער ענגלישער מלכה, דער פּרעמיער (הויפּט מיניסטער) פון דער בריטישער אימפּעריע, (ענגלישער מלוכה איז אין יענער צייט נעווען לאָרד דיזראַעלי —ביקאַנספילד, וועמען זייער עלטערען האָבען אפּגעשמד וועג ער איז אלט געווען דרייצען יאָהר. באַקומענדיג א קריסטליכע ערציאונג, און זייענדיג אן אמת'ער קריסט, האָט ער אין הארצען דאָך גפּילט אידיש, און געהאָט האָט ער דעם מזל פון א אידען א משומד: ביי די אידען איז ער געווען פּאָרעכענט פּאָר א קריסט, און ביי קריסטען — פּאָר א איד. ער איז געווען א בעריטמער שרייבער, דעמגער און פּאָליטיקער. אַבער זעהר שווער איז אים געווען דאָס קלעטערען אויפ'ן פּאָליטישען לייטער. ער איז אַבער דאָך דערקראַכען ביז'ן העכסטען שפּיץ: פּאָר א צייט מיט יאָהרען — געווען פּרעמיער פון גרוים בריטאַניע (הויפּט מיניסטער פון ענגלאַנד). דאָס איז געווען אין דער צייט, וועו עס איז פאַרגעקומען די מלחמה צווישען רוסלאַנד און טערקיי, וועלכע רוסלאַנד האָט כלומרשט אַנגעפאַנגען, מיט דעם צוועק צו באַפרייען די גריכישע קאָטאָליש (פּראַוואָסלאַווונע) פעלקער פון בולגאַריע, סערביע, טשערנאַראַדיע, און רומעניע, פון דעם טערקישען יאָך. זייענדיג די גרעסטע פּראַוואָסלאַווניע מלוכה אין דער וועלט, האָט רוסלאַנד כלומרשט געפּרעכענט פּאָר איהר פליכט צו באַפרייען די קליינע פעלקער פונם זעלבען גלויבען מיט איהר, וואָס האָבען געליטטען פונם טערקישען רעזשים. די קריסטליכע מלוכות פון יעוראָפּע האָבען איהר געגעבען אויף דעם די ערלויבעניש. רוסלאַנד האָט אַבער געדיינקט אפּנאַרען יעוראָפּע: וועו זי וועט באַזיגען טערקיי, אין וואָס זי האָט נים געצוויפעלט, וועט זי פּרויסטרייבען פון יעוראָפּע „דעם קראַנקען מאַן", ווי ניקאָלאי דער ערשטער האָט א נאָמען געגעבען דער טערקישער מלוכה, און צונעמען פּאָר רוסלאַנד קאָנסטאַנטינאָפּעל, פון וועלכען זי האָט זיך גערעכענט פּאָר דעם געוצליכען יורש. קאָנסטאַנטינאָפּעל, וואָס איז נאָך מיט מויזענט יאָהר צוריק געווען די רעזידענץ פון א קריסטליכע מלוכה — וויזאַנטיע (גריכעלאַנד) און דאָן וועט רוסלאַנד באַהערשען די גאַנצע וועלט, ווייל דער וועג צו אינדיע וועט פּאָר איהר זיין פּריי.

דער קלוגער דיזראַעלי, דער פּרעמיער מיניסטער פון ענגלאַנד, וועלכער האָט געזואָסט רוסלאַנד'ס פּלענער. ער האָט געלאָזט די רוסען זיגען. באַפרייען די באַלקאַנישע פּראַוואָסלאַווניע פעלקער, דערלאָזט די רוסען דערגעהן ביז א פּאָר צענדליג מייל פּאָר קאָנסטאַנטינאָפּעל, און דאָן האָט דיזראַעלי, וועלכער איז שוין געווען לאָרד בי-

קאנספילד (אידן האבען איהם געראפען ביקסאן פעלד) געגעבען א באפעל: האלם, ע', באן, וויטער געה ניט, האלט דעם קאנטראקט, וואס האסט געמאכט מיט יעור־ראפע: די באלקאנישע פעלקער זיינען באפרייט, און דו קער זיך אום צוריק מיט דיין מיליטער.

רוסלאנד האט געוואוסט, אז זי מוז פאלגען, ווייל אקעגען איהר איז געשטאנען דער מעכטיגער ענגלישער פלאט, מיט פארקריצטע ציין האט אלעקסאנדער דער צוויי־טער, מיט זיין זיגרייכער ארמיי, זיך אומגעקערט צוריק קיין רוסלאנד, וועניג נעגי־סענד פונם זיג. ניט אומזיסט האט לארד ביקאנספילד קיין אנדער נאמען ניט געהאט אין רוסישען הויף — ווי „אנגליסקי זשיד" — ענגלישער איד.

נאך דער מלחמה האט מען אפגעהאלטען א קאנגרעס אין בערלין, דעלעגאטען פון אלע יעווראפייאישע מלוכות זיינען זיך צוזאמען געקומען אין דער רעזידענץ שטאט פון דייטשלאנד, און צוויי אידען האבען דארט געפיהרט די גרענדע: דער האלבער איד דיזראעלי ביקאנספילד, און דעבלאוויטש — אויך א איד, — דער הויפט קארעספאנ־דענט פון דער לאנדאנער צייטונג — „טיימס", די גרעסטע צייטונג אין דער וועלט. איינער פון די פונקטען, וואס דיזראעלי האט אריינגעשטעלט אין פרידענס טראקטאט, איז געווען, אז אלע פעלקער פון באלקאנער האלבען אינזעל אינשליסענדיג אידען, זאלען האבען צו גלייך מיט אלע פעלקער ציווילע און רעליגיעזע רעכטע.

די ווירקונג פון דער מלחמה אויף גייסטיג אידישען לעבען

דאס פארניגע קאפיטעל האט אייגענטליך ניט גהאט קיין שייכות צו טארש־טשע. מיר האבען עס אבער גשריבען אלס היסטארישען עפיזאד, וואס קען און דארף זיין אינטערעסאנט אויך פאר אידען, צוויטענס האט דער מלחמה פאריאר גהאט א גרויסע ווירקונג אויף דעם אידישען תהום (טשערטא אסיעדלאסטי) און אויך נא־טירליך אויף אונזערע טארשטשע. — דער אינטערעס אין דער מלחמה, וועלעכע ווי־סען, וואס מהאר נייעס וועגען דער מלחמה, האבען אידען אנגעהויבען מהארער לעזען השכלה ביכער און צייטונגען. די העברייאישע צייטונג המליץ, הצפירה, אין וועלכען א פרומער איד האט ניט געוואלט אריינקוקען, באטראכטענדיג זיי אלס טריף פסול'ען, זיינען גוואארען מותר לכל האדם. עס האבען אנגעהויבען ארויסגעהן צוויי רוסיש אידישע צייטונגען — „ראזסוויעט" און „רוסקי יעווריי", אויך א וואכענטליכער צייי־טונג, אלם פרעמיע צום זשורנאל וואסכאד, אפילו אויף אידיש, —„זשארגאן", ווי מען האט אין יענער צייט גערופען, די אידישע שפראך, איז אויך ארוים אין פעטערבורג א וואכענטליכע צייטונג — „דער פאלקס כלאט". טארשטשער יונגע לייט האבען אויסגעשריבען אלער האנד צייטונגען, העברייאישע, אידישע, רוסישע. מען האט זיך ניט געקאנט פארגינען איינער אליין אויסשרייבען א צייטונג. זיינען אויף יעדער צייטונג גוווען עטליכע שותפים. פון די קליינע שטעטלאך האבען זיך אנגעהויבען דרוקען אין צייטונגען מאטרים, קארעספאנדענצען אין רוסיש, העברייאיש, און אידיש, עס איז ארוים א בוך: אבות והבנים (פאטערס און קינדער). פונקט ווי מיט א פאר צענדלינג יאהר פריער איז ארוים א רוסישער בוך אויך אויף דער זעלבער טע־מע: „אטצי אי דיעטי (פאטערס און קינדער) — פון טורגענייוו. מען האט גוווען קע דעם אידען צו א ניי לעבען, האט דער פאטע יהודה לייב גארדאן אנגעשריבען א פראכטפולע ליד „למי אני עמל"? (פאר וועמען ארבעט איך). האט דער אידישער פאטע גאלדפאדען, דער ערשטער אידישער דראמאטורג אין רוסלאנד, און פילייכט אין דער גאנצער וועלט, מיט א מרופע אנגעהויבען שפילען אידישען מעאטער אין רוסלאנד און אין אנדערע לענדער. האט גשריבען אידישע פאפערעמס און צוגעפאסט מוזיק צו זיי. האט דער זעלבער גאלדפאדען אנגעשריבען א שהנע וועק־ליד: „שטעה אויף מיין פאלק, עס איז שוין טאג". אזוי האבען אידישע, העברייאישע און אידיש־

רוסישע שרייבער געדרוקט דאס פאלק צו בילדונג, צום קאמף קעגען פאנאטיזם, און דער טאראשטשער יונגער דור האט זיך ווארעם אפגערופען אויף דיזען רוף. עס איז אויפגעשטאנען דער ציוניזם, פריער דער חובב ציון, חבת ציון, שבו ציון און פארשידענע אנדערע ציוניזמוס. שפעטער דר. הערצעל'ס פאליטישער ציוניזם, און די קליינע טאראשטשע האט געגומען א טיכטיגען אנטייל אינ'ם פאלקס ערוואכונג, איז ניט אפגעשטאנען, האט אפילו געשיקט א דעלעגאט צום ציוניסטישען קאנגרעס אין לאנדאן, מיט עטליכע און דרייסיג יאר צוריק—ישראל שאפירא. יא, טאראשטשע איז מיטגעשטאנען אין די אידישע רייען. מארשירט מיט אלע באוואוסטזיניגע אידען, צו ליכט, צו פרעגרעס, און מיר קאנען מיט אונזער אלטער טאראשטשע שטאלצירען.

אלס שטיקלאך פארפאסערס, קליינע שרייבער, האט טאראשטשע אויך מיטגעהאלפען אינם אלגעמיינעם כאר: דער שרייבער פון דיזע שורות, האט זייענדיג א אינגעל, געשיקט אמאהל קארעספאנדענצען און פעליטאנען אין פאלקס בלאט, וועלכען מען האט גערן געדרוקט, אויך איבערזעצט א בוך פון רוסיש. און טאראשטשע האט צום ערשטען מאהל דערזעהן עפעס געדרוקט פון „איהר" אזש אין פעטערבורג, וואס איז געווען א גרויסע סענסאציע פאר'ן שטאט אין יענער ציים.

אין דער זעלבער ציים האט א העברייאישער לערער, מאיר זאב זינגער ארויסגעגעבען א קליין וועדקעל אין העברייאיש: מ"ז"ל. מחבים, האט אויך איבערזעצט פון רוסיש באסני קרילאוו (משלי קרילאוו). די איבערזעצונג איז געמאכט אויף העברייאיש און אידיש. א אידישער יונגערמאן פון טאראשטשע, איינער חיים מאליץ, איז געווארען א שטענדיגער מיטארבייטער אין פאלקס בלאט. מיט עטליכע און פערציג יאהר צוריק האט חיים מאליץ רעדאקטירט אין פילאדעלפיא א אידישע צייטונג — „די פילאדעלפיער שטאמס צייטונג". מאליץ איז געווען א מיטארבייטער אין ניו יארקער מארגען זשורנאל איבער דרייסיג יאהר און איז, א יאהר צוועלף צוריק, געשטארבען אין ניו יארק.

וועז מיר שרייבען שוין פון שרייבער פון טאראשטשע, וועלען מיר דערמאנען א בעוואוסטע אידישע אקטריסע אין אמעריקע, וואס קומט פון טאראשטשע, וויל שרייבער און אקטיארען זיינען לייבליכע מהותנים, און דאס איז — בעסי טאמאשעווסקי, וועלכע האט מיט איהרע עלטערען אויפגעוואנדערט קיין אמעריקע, זייענדיג אלט א יאהר צוועלף.

טאראשטשער ביקור חולים

מיט א געזונטען ארעמאן, א יונגען, אדער אן אלטען, האבען די אידישע שטעטלאך, ווי עס איז, זיך אן עצה געגעבען, אדער די ארעמע לייט האבען זיך אליין אן עצה געגעבען. אבער וואס טוט מען מיט א קראנקען ארעמאן, אקריפעל, א פארצייטרטען, וואס קען זיך אליין ניט העלפען, און דארף נאר האבען יעמאנדען, וואס זאל אים באדינען? אזעלכען קומט אוים, כאטש לייג זיך אין גאס, אן ווארט, ביז דער רחמנות'דינער טוים וועט דעם ליידענדען באפרייען פונ'ם אום'ברחמנות'דיגען לעבען. גרויסע שטעט האבען געהאט ביקור חולים'ס, מושבי זקנים וזקנות, אבער קליינע שטעטלאך האבען אזעלכע לוקסוסען זיך ניט געקאנט פארגינגען, און זיי האבען געהאט הקדשים, פאר קראנקע און הילפלאזע ארעמע לייט. טאראשטשע האט אויך געהאט אזא הקדש, וואס איז אין דער זעלבער ציים אויך געווען די אכסניה פאר אנגעקומענע ארעמע לייט פון אנדערע מקומות, וואס האבען דארט געקאנט שטעהן א פאר טעג.

איך' געדענק נאך דעם אלטען הקדש, מיט פופציג, זעכציג יאהר צוריק, דאס איז געווען אן אלטע, לאנגע געבויידע פון עטליכע ציממערען, מיט א שטרויענעם דאך,

ערדענע פֿאדלאגע, וואס האט געזאלט געשמירט ווערען איין מאהל אין וואך, איז אבער ניט געשמירט געווארען אפילו איין מאהל אין חודש. די וועגע, די מסעלי (סילינג) איז געשמירט געווארען פילייכט יעדען פאר פסח. זעלטען זיינען די קאמנא־טעס (צימערען) גערייניגט, געלופטערט געווארען. די „חקדש'ניצע", ווי מען האט גערופען די אויפזעהערין, איז געווען א סימבאל פון שמוציקייט, אפגעלאזענקייט און נאכלעסיקייט. דער עיפוש האט זיך געהערט אין גאנצען געסעל, פון די פארשידענע אינזעקטען, טאראקאנעס, זשוקעס, צווערקונעס, אומפליי און וואנצען איז ניט געווען איבערצוטראגען. די עטליכע אומגליקליכע, פארליזירטע קריפלס, אונהיילבארע, וועמען דער שיקזאל האט פארווארפען אהין, פאראורטיילט צום אייביגען גיהנום אין דיזער שרעקליכער געבוידע, האבען געבעטען אויף זיך דעם טויט. דער טויט האט זיי אבער ניט געוואלט באפרייען פון'ם גרויזאמען לעבען, געלאזט זיי זיך מוטשען, לעבעדיג אויפגעגעסען ווערען פון'ם שמוץ און אומפליי. אין הקדש האט אויך געהאט זיין סטאנציע א שטאט משוגענער, פון וועלכען די אנדערע קוואַרטיראנטען האבען ניט וויניג צרות זיך אנגעליטען, ניט וויניג שרעק געהאט.

עס האבען זיך אבער געפונען אין שטאט גוטע מענשען, וועמעס הערצער האבען געקלאפט מיט אמת'ע מענשליכע געפילען, און דיזע מלאכים אין מענשען געשטאלט,

פלענען קומען אין יענעם פארפֿעסטעטען מקום, ברענגען פאר די אינוואליידען א ביסעל זופ, א פרוכט, מיט עפעס זיך דערקווייקען, פלעגען ארומרייניגען, ארומוואשען די אומ־גליקליכע, און העלפען זיי וו וייט מעגליך. אבער לכל עת, אויף אלעס קומט א צייט, און אויף דעם הקדש, וואס איז געווען די שנדע פון שטאט, איז אויך געקומען א צייט: מיט א יאהר פופציג צוריק האט די שטאט אפגעקויפט לעבען יוסף כהן'ס מויער א פרייציש הויפל, מיט א שהנער הויז פון עטליכע צימערען, אונטערן הויז האט זיך געצויגען א גרויסער הויף מיט בוימער, גראז. אין דיזען הויז האט מען איבערגעפירט דעם הקדש. עס איז שוין אבער ניט געווען מעהר קיין הקדש, וואס האט זיך אויס־געצייכענט מיט'ן שמוץ, אפגעלאזענקייט, מיט דער הקדש'ניצע, די שלימזל'ניצע, נאר עס איז געווען אן אינסטיטוציע, מיט וועלכער טאראשטשע האט שטאלצירט. עס איז געווען א ביקור חולים, א מושב זקנים וזקנות, א בית מחסה לאביונים. דער אמאליגער הקדש איז געווארען א זאך דער פארגאנגענהייט. מען האט אנגעשטעלט א ריכטיגען אויפזעהער (סופֿעראינטענדענט), אויך א פעלדשער (נוירס), וואס האט באזוכט דעם אנשטאלט יעדען טאג. דער שטאט דאקטאר פלעגט אויך צרייגקומען, וועו מען האט אים נעדארפט. די יעניגע, וועמען דער בייזער שיקזאל האט פאראורטיילט, זיך אויס־האלטען אין דיזער אינסטיטוציע, האבען זיך געפילט גליקליך, אויף וויפיל, נאטירליך, מען האט געקאנט זיין גליקליך, ביי זייערע אומשטענדען. די נשמה פון דעם אנ־שטאלט, וואס האט זיך אפגענעבען מיט לייב און לעבען מיט דער ארבייט פאר די אלטע און קראנקע, איז געווען מאיר סקווירסקי, — בנימין עוזר'ס זון.

מען האט אויסגעארבייט פארשידענע תקנות, וועגען ביקור חולים און זיינע קוואַרטיראנטען, און אויך פאר פרעמדע ארעמע לייט, וואס זיינען געקומען פון אנ־דערע שטעט. און וועו גלמאן איז אנגעקומען אלם רב אין מאראשטשע, האט ער איינגעפירט תקנות וועגען אנגעפארענע ארעמע לייט, ווי אויך וועגען היימישע: דאס ארומנעהן איבערן שטאט, בעטען נדבות, איז בכלל אפגעשאפט געווארען, פאר היי־מישע ארעמע לייט, ווי אויך פאר אנגעפארענע. יעדער היימישער ארעמען, וואס איז פריער געגאנגען איבער די הייזער, האט יעצט באקומען פון שטאט דורכ'ן ער־ווייטען גבאי צדקה, א געווייסע קליינע סומע, וועלכע איז אים געגעבען געווארען אין צדקה שטיבעל, דאס זעלבע, וועו אן ארעמען איז געקומען פון דער פרעמד, האט ער נעקראגען פונ'ם גבאי צדקה, א האלבען רובל, אדער מיט עטליכע קאפיקעס מעהר, און אויך א צעטעל אין ביקור חולים אויף א מאהלצייט און א נאכט־לאגער, מעהר

ניט. די שטאַט איז געווען צופרידען מיט די תקנות, מען האָט גע'פטר'ט די באַנ־דעם פרעמדע בעטלער, וואָס פלעגען אַפט ווי היישעריקען זיך אַראָפּלאָזען אויפ'ן שטאַם, מיט זייערע בעטלער מטרבעם, און אויך די הייסישע בעטלער זיינען געווען צופרידען. יעדער איינער האָט געקראָגען נאָך ווייניגער ווי פריער, נאָר אויף אַן אַנ־שטענדיגען אופֿן, און די באַלעבאַטים פון שטאַט זיינען אויך געווען מעהר צופרידען מיט'ן נייעם סיסטעם, אַבווהל עם האָט געקאָסט עטוואָס מעהר יעדען, נאָך די נייע תקנות פון רב, הער געלמאַן, אַבער עם איז געווען כדאי.

טאַראשטשע פאַר דער רעוואָלוציע

אימיגראַנטען וואָס זיינען געקומען פון טאַראשטשע, פלעגען אַפגעבען זייער פרעהליכע גרוסען פון שטעטל: „טאַראשטשע איז נישט צו דערקאָנען", פלעגען זיי דערצעהלען, אין די לעצטע צוואַנציג, דרייסיג יאָהר, פאַר דער רעוואָלוציע האָט זיך די שטאַט גענצליך געענדערט, אין אויסזעהן, אין פירונג, אין גייסטיגען און אויך אין מאַטעריעלען צושטאַנד: אַלטע הייזער האָבען זיך איבערגעבויט, און נאַטירליך אויף גרעסערע, שעהנערע, בעקוועמערע, די שטאַט אליין איז גרעסער געוואָרען, האָט זיך מעהר געבויט אויפ'ן פעלד, צו די קאָזאַרמעס צו, עס זיינען צוגעקומען קלייטען, מיט א סך סחורה, אַנשטאַט, וואָס פריער זיינען גרויסע קלייטען געווען געצעהלטע, האָבען זיך אַזעלכע קלייטען כמעט פאַרדאָפּעלט, טראָץ די גזירות פון אַלעקסאַנדער דעם דריטען און די ווריעמיגע פראַוויליעס, טראָץ די גזירות פון ניקאָלאַי דעם צוויי־טען, איז די אידישע לאָגע בכלל ניט פאַרגלייכט מיט דער שטאַט אויבערפלעכליך, האָט זיך ווירקליך געדאָכט, אז די אידען אין טאַראשטשע זיינען יעצט אין א בעסערען מעמד, ווי מיט א פאַר צענדליג יאָהר צוריק. „ווי קומט עס?" אויף דעם קאָן מען ענטפֿערען, מיט'ן אידישען ווערטעל: די נויט איז דער בעסטער לערער, די נויט איז דער בעסטער ערפונדער: די אידען, זייענדיג געצוויבען פון נויט, אונטערדריקונגען, גזירות, — האָ־בען אויסגעלערענט צופאַסען זיך צו די אומשטענדען. ווי האָט אַמאָל געזאָגט א קלו־גער איד: „וואָס האָב איך מורא פאַר די גזירות? דער מיניסטער גיט ערויס א גזירה אויף אידען, דער מיניסטער וואויינט אין פיטערבורג, ער צושיקט די גזירה צו די גו־בערנאַטאָרען, יענע שיקען זיי איבער צו די אוספֿראָוויניקעס, פריסטאָווען, נאָד־זיראַטעלס פון דער אידישער אַסיעדלאַסט (תהום). דער מיניסטער האָט זיין ארבייט אַפגעטאָן, געבליבען איז ער אין פעטערבורג, און די איספֿראָוויניקעס און אַנדערע זיינען דאָרט, וואו די אידען וואויינען, וואָס טוט גאָט? זיינען די אַלע היימישע טשי־נאָוויניקעס, די גרעסע ווי די קלענערע, גרויסע כאַבאַרניקעס, און עס לאָזט זיך אויס צום גלעט, קאָסט מעהרער כאַבאַר, „דער אדון נעמט", און קוים נעמט ער, איז שוין גוט", און וועלכער טשינאָוויניק האָט ניט געגומען אין אַמאַהליגען רוסלאַנד?

א שטיק אמת איז געלעגען אין די ווערטער: כל זמן דער רוסישער טשינאָוו־ניק איז געבליבען, און די סיסטעם פון כאַבאַר איז ניט אונטערגעגאַנגען, האָט דער איד אין רוסלאַנד געקאָנט לעבען, און האָט זיך געקאָנט צופאַסען צו די אומשטענדען.

צו דער אויפלעבונג פון טאַראשטשע האָבען פיל געהאָלפען די אקציעס, די סביענאטיעלני קאָסע, די שפּעטערע באַנק, אויך דער גמילת חסד פאַנד פאַר די ארעמע, וואו אפילו אן ארעמאַן, האָט געקאָנט קריגען ביז פינף און צוואַנציג רובעל געבאַרגט, אָהן פראָצענט. דאָס אַלעס האָט, מעהר אדער ווייניג, צוריסגעהאָלפען דער שטאָט, אַן וועג די אומשטענדען זיינען שוין געווען זעהר שלעכט פאַר'ן טאַראשטשער, ווי בכלל, פאַר א אידען אין רוסלאַנד, אדער אַנדערע מלוכות, זיינען די וועלט גרעניצען ניט געווען פאַרשפּאַרט, און מען האָט אויסגעוואַנדערט אין אַן אַנדער מדינה, ספעציעל קיין אַמעריקע. און אַבווהל דאָס לעבען אין אַמעריקע איז אויך ניט געווען מיט רויזען אויסגעשפּרייט, זעהר פיל האָבען זיך געפֿאַלגט די אימיגראַנטען מיט עטליכע

צענדליגע יאהר צוריק. אבער, ווי וועניג זיי האבען פארדינט דא, האבען זיי מעהר אדער וועניגער געשיקט אהיים א פאר דאלאר, צו ווייב און קינדער, און פון א דאלאר איז אין דער היים נעווען צוויי רובל, — מיט צוויי רובל האט שוין אן ארעמע פאמיליע געקאנט לעבען א וואך, וועז די גרינע האבען זיך אין אמעריקע מעהרער אויסגעגרינט, האבען זיי מעהר פארדינט, מעהר געקאנט שיקען צו זייער ווייב און קינדער, צו זייערע משפחות, און אין שטאט איז אלץ מעהרער גענלט ארריינגעקומען. וועגען דער הילף, וואס טאראשטשער לאנדסלייט אין אמעריקע בכלל, האבען נע־ שיקט קיין טאראשטשע — דורך זייערע סאסיעטיס, (וועגען דעם וועט וועלען געשרי־ בען אין 2טען און 3טען טייל, וואו ס'וועט זיין ספעציעלע ארטיקלען וועגען דעם ענין).

אין די פריערדיגע ארטיקלען האבען מיר דערצעהלט וועגען די ניי אינסטי־ טוציעס, וואס אידען האבען געגרינדעט אין טאראשטשע, און די אינסטיטוציעס זיי־ נען ניט נעווען אין א קליינער צאהל, אין פראפארציע צו דער קליינער שטאט: א ביקור חולים, א תלמוד תורה, א גרויסע, שהנע שול (סינאנאגע), א באנק, פאנד פאר ארויסהעלפען ארעמע בעלעבאטים, מיט גמילות חסדים. דעם ענין פון צדקה האט מען אוועקגעשטעלט אויף א שענערען און פעסטערען פונדאמענט. א רב האט נעקראגען שכירות 27 רובל א וואך, און נאך פארשידענע אנדערע פארבעסערונגען. וואו האט מען גענומען נעלט אויף דעם אלעמען? זיינען טאקע די טאראשטשער בא־ לעבאטים נעווארען אזעלכע פורנים? (פרייגיביגע). נראדע ניט, נאר די פירונג פון שטאט, די אידישע פירונג איז ארריינגעקומען אין ריכטיגע הענט, אין די הענט פון אייזעלע, אידעאלע יונגע לייט, וואס האבען נעארבייט פאר טובת הכלל מיט'ן גאנצען הארצען, עס האט זיך צו זייערע הענט גאר ניט „צוגעקלעפט"...

ווי בעוואוסט, איז אין יעדער שטאט אין אמעהליגען רוסלאנד נעווען א טאקסע, א נאלאג אויף אידישע כשר פלייש. יעדעס יאהר, דאכט זיך, אלע פיר יאהר, האט מען אין דער גובערניע פארדונגען די טאקסע פון יעדער שטאט. טאראשטשער טאקסע איז מיט פופציג יאהר צוריק נעגאנגען פון פינף ביז זעקס טויזענד רובל א יאהר. דאס נעלט איז צוריקגעקערט נעווארען צום שטאט, אויף אידישע כלל הוצאות, ווי אויסהאלטען רבנים, תלמוד תורות, בויען שוהלען און אזוי ווייטער. אבער יע־ דעס יאהר האט די שטאט נעדארפט צושטעלען א פריגאווער (בודזשעט) פון דער הוצאה. דער נאלאוג מיט דער אופראוע, מיט'ן אויספראונינק האבען דעם חשבון נעדארפט דורכזעהן, און וואס עס איז ניט נעפעלען, האבען זיי אויסגעמאקט, און אזוי ווי די ארויסנעמער פון די טאקסע נעלדער, אדער ווי עס האט נעהייסען אין דער אפיציעלער שפראך — „קאראבאטשני סכאר", זיינען נעווען דער טיפ פון אמא־ ליגע קהל'ס־לייט, פלעגט דער נרעסטער טייל פון די נעלטער בלייבען בייי די קהל'ס לייט און ביי די טשינאווניקעס. אבער וועז די פירונג פון שטאט איז אריינגעפאלען אין די הענט פון אידעאלע מענשען, וואס האבען נעמיינט ניט זייערע פערזענליכע נוצען, נאר טובות העיר, איז נעווען נענוג נעלט אויף אלע הצטרכות פון טאראשטשער רעליגיעזען און סאציאלען לעבען.

בית עלמין'ס אין טאראשטשע

אין טאראשטשע זיינען דא צוויי בית עולמין'ס, דער אלטער און דער נייער. דער נייער בית עולם איז שוין אויך אלט א יאהר אכציג אדער נייניג; דער אלטער בית עולם איז ניט דער ערשטער אין טאראשטשע, נאך מיט א 2 הונדערט יאהר אדער מעהר צוריק איז נעווען אין טאראשטשע א בית עולם, זעהט אוים דער ערשטער. נעווען איז ער אויפ'ן הויף פון אמאהליגען פריסטאוו „שילא", וואס סהאט זיך אנגעפאנגען אויף דער שפעטערדיגער דוואריאנסקי נאס, צום זייט פון טייך גלובאטשאק, אקעגען דער שפעטערער קראאולקע (פאליצייי הויז). אין יענער צייט איז דוואריאנסקי

גאָם נאָך אויף דער וועלט ניט געווען, און וואו שפּעטער איז געווען שילאָם הויף איז שוין געווען וויט אונטער'ן שטאָט. און דיזען פּלאַץ האָט מען אַפּגעגעבען פּאַר א אידישען בית הקברות. שפּעטער מיט יאָהרען, וועו עס האָט זיך אַנגעהויבען בויען די דוואָריאַנסקי גאָם, האָט מען אַפּגעגעבען פּאַר א בית עולם, דעם יעצטיגען אַלטען בית עולם, וועלכער האָט זיך געפּונען אוו געפּינט זיך יעצט וווייטער פּונ'ם פּריערידען בית עולם אין שילאָם הויף, וווייט אין פּעלד אַריין, אויפ'ן וועג, וואו מען געהט צו נח'ם טייך. איך באַשרייב די בית עולמים, ווייל וועו עס איז ניטאָ קיין ריכטיגע היסטאָריע, אַדער כראָנאָלאָגיע פּון א מקום, שטאָט, זאָל מען זוכען די אַלטע בית עלמים, די אַלטע מצבות, קאָן מען אויסגעפּינען. ווי זאָגט דער פּסוק: „שאל אָביך, ויגדך", — פּרעג דעם פּאָטער, וועט ער דיר זאָגען, פּרעג די אַלטע מצבות, וועסטו אויסגעפּינען. מיט'ן אַלטען בית עולם אין מאראשטשע זיינען פּאַרבונדען שהנע לעגענדעם אוו אויך ווירקליכקייטען, וועלכע מיר וועלען דאָ באַשרייבען.

אויף דעם אַלטען בית עולם, ווי די לאַנדסלייט וווייסען, ליגט דער צדיק ר' רפאל בערשעדער, אויף וועמען די חסידישע וועלט האָט געזאָגט, אז ער האָט אויף זיין לע־בען קיין שקר ניט געזאָגט. געקומען קיין מאראשטשע איז ער אין א געוויסען טאָג, אוו געזאָגט האָט ער געווויסע תפילות, אויפ'ן פּלאַץ, וואו ער איז שפּעטער באַערדיגט געוואָרען. אויפ'ן זעלבען פּלאַץ איז מיט א פּאָר צענדליג יאָהר פּריער געשטאָנען דער משרנאָבעליר צדיק ר' מאָטעלע, וואָס איז געווען מגיד פון מאראשטשע, אוו ווי די לעגענדע דערצעהלט, האָט ער א פּרעג געטאָן, צי דער צדיק ר רפאל בער־שעדער פּאָרט אַהער? אויף וואָס דער עולם האָט אים געענטפערט, אז ער פּאָרט אַמאָהל אַהער, אָבער ניט אָפּט. אוו ווי די לעגענדע דערצעהלט, האָט ר' מאָטעלע געהאַלטען אין האַנט א קליין צווייגעלע אוו עס אַריינגעשטעקט אין דער ערד, וואו ער איז געשטאַנען, האָט זיך דאָס צווייגעלע אַנגענומען, אוו עס איז ארויסגעוואַקסען דער שפּעטער־באַוואוסטער בוים אויפ'ן בית עולם, וועלכען מען רופט „דעם רבין'ס בוים". אַן אַנדער וועריסיע (נוסח) איז דאָ וועגן דעם לעגענדאַרען בוים אוו וועגן ר' רפאל בערשאַדער:

ר' רפאל איז געקומען קיין מאראשטשע אוו איז מיט עטליכע חסידים ארויפ־געגאַנגען אויפ'ן בית עולם, געזאָגט געוויסע תפילות, אויפ'ן זעלבען אָרט, וואו צוריק מיט א פּאָר צענדליג יאָהר האָט דער רבי ר' מאָטעלע פון טשערנאָבאל מתפלל גע־וען. דאָס איז געווען א געוויסער דאָגערשטאָג, אַפּאָגענדיג די תפילות אוו קומע־דיג אויף דער אכסניה, האָט ער זיך געזעגענט מיט דער שטאָט אוועקצופּאָרען. וועו די שטאָט לייט האָבען אים געבעטען, האַלטען שבת אין מאראשטשע, האָט ער גע־ענטפערט, אז זיין דעה איז פון פּריער געווען, צו האַלטען שבת אינ'ם שטעטעל, וואו ער פּאָרט יעצט, ער וועט אָבער אַראָפּפּאָהרען אָהער, אַן אַנדערש מאָהל אויף א שבת. ער האָט זיך אַפּגעזעגענט מיט'ן שטעטעל אוו אוועקגעפּאָרען, מיט זיין פּערד אוו וועגעל, מיט'ן שמש, וואָס איז געווען אין דער זעלבער צייט דער טרייבער פון פּער־דעל, דער גבאי אוו דער שמש, ווי אַמאָהליגע רביים פלעגען זיך פּירען. אויפ'ן וועג האָט זיך ר' רפאל באַטראַכט, ווי אזוי האָט ער געקאָנט צוזאָגען די אידען אין מא־ראשטשע, אז ער וועט אַן אַנדערע צייט קומען קיין מאראשטשע אויף א שבת, ניט וויסענדיג, צי ער וועט נאָר דערלעבען? ער האָט, מעשה שטן, אַפּילו פּאַרגעסען זאָגען: אי"ה, אויב גאָט וועט וועלען. ער האָט געהייסען דעם שמש פּאַרקערעוועו דאָס פּער־דעל צוריק קיין מאראשטשע, אוו קומענדיג צוריק, איז שוין געווען פּריימאָג, איז ער איז געבליבען אויף שבת אין מאראשטשע אוו אין דעם זעלבען שבת איז ער נפטר געוואָרען. דאָס איז געווען אין תקפ"ז, מיט הונדערט יאָר צוריק. מען האָט דעם רבין מקבר געווען אויף דעם זעלבען אָרט, וואו ער האָט מתפלל געווען, אויף דעם זעלבען אָרט, וואו מיט א פּאָר צענדליג יאָהר פּריער האָט מתפלל געווען ר' מא־מעלע משערנאָבילער. אין יענער צייט האָט אין שטעטעל געהערשט א מגפה, פילע

441936B

אידען זיינען אויסגעשטאַרבען, און ווי די לעגענדע דערצעהלט, איז ר' רפאל געווען דער לעצטער קרבן אין שטאָט פון דער מגפה.

די חסידישע וועלט האָט געזאָגט, אז ווען ר' מאטעלע משערנאבעליר האָט געפֿרעגט, צי ר' רפאל בערשעדער פֿארט קיין מאראשטשע, וואָס איז נאך געווען מיט א פֿאר צענדליג יאָהר צוריק, האָט ער שוין „געזעהן", אז ר' רפאל וועט קומען צו קבורה אויף דעם זעלבען בית עולם. סאי־ווי־סאי האָט די חסידישע וועלט געראכטענט, אז מאראשטשע האָט א גרויסען זכות, וואָס אויף איר בית עולם ליגט דער צדיק ר' רפאל בערשעדער.

עס איז דאָ נאך א לעגענדע, וועגען ר' רפאל'ס פּטירה: די לעגענדע, וואָס דערצעהלט וויטער, איז געזונן געדרוקט אין זשורנאל פון אידישען געלערנטען גאָטלאבער, הכוקר אור, אין יאָהר 1841. פון דער לעגענדע האָט מיר געלאזט וויסען אונזער לאנדסמאן, וועלכען איך געדענק ניט פון דער היים, דאָס איז לאנדסמאן אברהם סקווירסקי, געווען־ווערענדיג, אז איך שרייב א געשיכטע פון מאראשטשע, האָט ער מיר צוגעשיקט אביסעל מאטעריאל וועגען דער אמאהליגער מאראשטשע, פאר וועלכען איך בין איהם זעהר דאנקבאר. מיט אביסעל פון זיין מאטעריאל האָב איך זיך באנוצט.

די לעגענדע פון הבוקר אור איז פאלגענדע: נאכ'ן צוטיילען פון פוילען צווישען די דריי מלוכות — רוסלאנד, דייטשלאנד און עסטרייך, איז די שטאָט בערשעד נעווען נאָענט צו די אלע דריי גרעניצען, און עס האָט זיך אויף די גרעניצען אנגעהויבען א גוואלדוונע שמוגעל: מען האָט איבערגעפירט איבער די גרעניצען א סך טייערע סחורות, ניט צאָלענדיג נאטירליך קיין דיוטי (אפּצאָהל), צווישען די שמוגלער זיינען געווען א היפּש צאָהל אידען, און וועמען מען האָט געכאפּט, האָט מען פארשיקט קיין סיביר, אדער א סך יאָהרען טורמע. פריצים, וואָס פלענען פארען אין קארעטעס, האָט מען ניט באזוכט, און מען האָט זיי געלאזט פריי אריבערפארען. נו, האָט א אידישער שמוגלער געמאכט שותפות מיט א פּריץ, און דער פּריץ פלענט אין זיין קארעטע איבערפירען פון איין לאנד צום צווייטען, טייערע זייד ענס, צירונג און אנדערע חפצים, און ביידע זיינען פונ'ם שמוגעל מסחר רייך געוואָרען, ביז אנדערע שמוגלער זיינען געווואָר געוואָרען און זיי ג'מסר'ט. מען האָט דעם פּריץ איבערגענומען ביי דער גרעניץ און געפונען אין קארעטע טייערע סאָכעס, זיידענס. דער פּריץ האָט זיך מודה געווען, אז דער אידישער סוחר האָט אים געגעבען דאָס פּעקעל, און ער, דער פּריץ איז ניט מעהר ווי דער איבערפירער. מען האָט דעם אידען ארעסטירט, ער האָט אבער גלייקענט, עס איז ניט זיין סחורה, און ער וויסט פון גארנישט. אויף דעם האָט דער פּריץ געענטפערט: מען זאָל פרעגען די צוויי רביים, דעם מאוראנער רב און דעם רבין ר' רפאל, זיי וויסען, אז איך זאָג קיין ליגען ניט. מען האָט געמאלדען די צוויי רביים, אין דער און דער צייט זיך שטעלען אין בית המשפט.

עס איז געווארען א שאלה ביי די רביים, צווישען ראָטעווען א אידען פון טורמע, אדער סיביר, אדער שווערען פאלש, ווייל זיי האָבען געוואוסט, אז דאָס פּעקעל סחורה איז דעם אידענס. דער סאוראנער רב האָט געזאָגט, אז ווען עס האָנדעלט זיך וועגען ראָטעווען א אידען פון א שווערע שטראָף, שטעהט פקוח נפש העכער פון שבועות, און ער וועט אפילו פאלש שווערען, ר' רפאל האָט געזאָגט: „איך האָב זיך שטענדיג אויסגעהיט פון שקר, און וועל ניט שווערען פאלש, און אויב דער אויבערשטער וויל מיך וויייטער אויסהיטען פון זאָגען שקר, אדער ברייגען א אידען אין תפיסה, זאָל ער מיך צו זיך נעמען". און גאָט האָט צוגעהערט ר' רפאל'ס בקשה און אים צו זיך צוגענומען.

דער לעגענדארער בוים

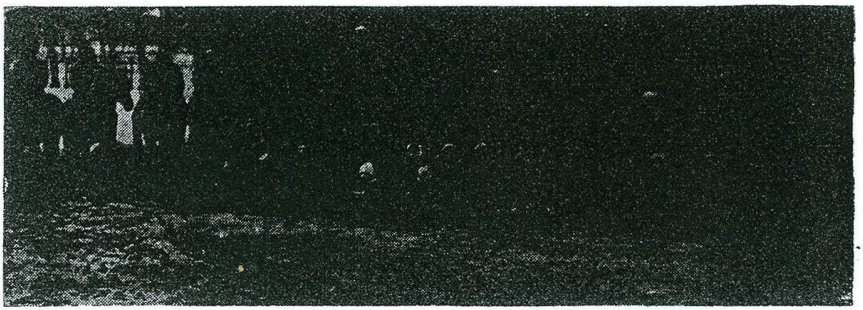
אויף דעם ארט, וואו מען האָט סקבר געווען ר' רפאל בערשעדער, האָט ארויסגעשטעקט פון דער ערד א צווייגעלע, וועלכער האָט זיך לאנגזאם געווואקסען. אויפ'ן

קבר האט די שטאט אויפגעבויט א אוהל. דאס צווייגעל איז געוואקסען פון יענער זייט וואנט פון אוהל, דער בוים האט זיך מיט דער צייט שטארק צוואוואקסען, און נאך יעצט באשאטענט ער מיט זיינע גרויסע, געדיכטע צווייגען דעם אוהל און די קברים, וואס געפינען זיך ארום. אין דער צייט פון דער רעוואלוציע, פאנראמען און איבערגאנג פון שטאט פון האנט צו האנט, האט מען אויסגעהאקט די בוימער פון וואלד, אונטער'ן שטאט, וויל עס איז געווארען א דוחק אין האלץ, און מען האט אוים־ געהאקט בוימער, ווי נאר מען האט געקאנט, אבער דעם בוים אויפ'ן רבינ'ס קבר האבען די קריסטען מורא געהאט אויסצוהאקען. „צע ראבינא דערצווש", דאס איז דעם רבין'ס בוים), האבען די קריסטען גענאנט, און האבען מורא געהאט אים רירען, און דער בוים איז געבליבען וואקסען.

וועז די באלשעוויסטישע מאכט האט זיך בעפעסטיגט אין גאנץ רוסלאנד, און אויך נאטירליך אין מארשאטשע, וואס איז אוקראינע, איז דער מאנגעל אין האלץ נאך פלץ געווען גרויס, און די מאכט האט אויסגערעכענט, אז פונ'ס בוים קאן מען אויסהא־ קען האלץ אין דער וועלט פון פערציג רובעל, חוץ דער ערבעט. די אידען האבען אפ־ געקויפט דעם בוים ביי דער מאכט פאר פערציג רובעל, און מען לאזט אהם עד היום וואקסען און באשאטענען די קברים.

מיט א יאהר צוועלף צוריק איז אנגעקומען א בריף צו מארשאטשער סא־ סיטים אין ניו יארק, אז דער אוהל איז צובראכען, דער פארקען צונעמען. עס געהען ארום איבערן בית עולם בהמות, פערד, ציגען און אנדערע חיות. די אידען האבען זעהר גרויסע יסורים, וואס זייער אלטער בית עולם מיט דעם רבין'ס קבר און אוהל וע־ רען געשענדעט און צובראכען, ווי האבען אבער ניט די מאטעריעלע מעגליכקייט העלפען דערצו, וויל זיי שטארבען אליין פון הונגער, וען מען האט פארגעלעזען דעם ברief פאר די סאסייטי, האט ער, דעם אמת זאגענדיג, ארויסגעפופען זעהר א קליינ־ וירקונג אוף די מיטגלידער, מאנכע האבען זיך נאך אויסגעלאכט מיט די געוועגליכע שאבלאנע ווייצען: „די טויטע וועלען פון די קברים ניט אנטלויפען". דאן האט א מיט־ גליד פון דער סאסייטי אויעקגעשיקט קיין טארשטשע זיינע הונדערט דאלאר, מען זאל דעם אוהל מיט'ן פארקען פון בית הקברות צורעכט מאכען.

דער זעלבער מיטגליד, וואס האט געשיקט די הונדערט דאלאר, האט דורך זיין אייידעם, יוסף הויפאן, וואס איז סעקרעטאר פון דושאינט דיסטריבושאן קאמיטע, אויס־ געווירקט, דער דושאינט זאל שיקען קיין טארשטשע א טראקטאר, מיט וועלכען צוויי אן דרייסיג אידישע קאלאניסטען האבען בארבעט דאס לאנד, וואס די מאכט האט זיי נעגעבען, אונטער'ן שטאט, דער טראקטאר האט זיי נאך אייגעבראכט יעדען זו־ מער איבער זיבען הונדערט רובעל רענט, וואס זיי פלעגען ארויסקריגען פארדינגעגנד איהם צו אנדערע קאלאניסטען, וויל דאס איז געווען דער אייניציגער טראקטאר אין נעגענד. פון דער טארשטשער קאלאניע, וועלען מיר נאך שרייבען אין די אנדערע טיילען.

אינ'ם יאָהר תרפ"ז 1926, איז געיאָרען הונדערט יאָהר זינט ד' רפאל'ס פטירה. האָט מאָראָשטשע געשיקט א בריף קיין בערשעד, מען זאָל צושיקען קיין מאָ־ראָשטשע א באשרייבונג וועגען דעם לעבען פון הצדיק, ר' רפאל, וויל די שטאָט, ייאו דער צדיק איז געקומען צו קבורה, פייערט דעם הונדערט יאָהריגען יאָהרצייט פון רבי'ם פטירה. עס איז אָנגעקומען פון דאָרט א גאנצע מגילה פונם לעבען אין פיראָכץ און אויך די שלעכטע לעגענדעם, וואָס זיינען אָרומגעזוגט אָרום דעם צדיק'ס לעבען אין מזרח. דער גאנצער מאָטעריאל איז געלעזען געווארען אין שלעכט תפילות פון שטאָט, ועלכע זיינען נאָר שלעכט געווען אין אידישע הענד.

ווי אַלט איז מאָראָשטשע?

אין פריערדיגען קאָפיטעל האָבען מיר באשריבען די בית עלמין'ס, וועלכע־ אויסצוגעפינען פון זיי, ווי אלט די שטאָט איז, מיר קאָנען אָבער ליידער נים זיכער טיג די עלטער פון שטאָט. מען האָט געפונען א מצבה אויף אלטען בית הקברות פונם יאָר תקל. דאָס הייסט, או די מצבה איז שוין אלט הונדערט עטלעכע אא יעכציג יאָר. און אזוי ווי מען קאָן רעכענען, אז דיזע מצבה איז נים די שפעטעסטע אויף בית עולם עס זיינען מסתמא געווען נאָך אנדערע מצבות פון פריערינע יאָהרען, יעלכע זיינען שוין לאנג פאָרניכטעט געוואָרען, וויל די מצבות זיינען געמאכט געוואָרען פון האָלץ, נים פון שטיין, און אזוי ווי פאר דעם אלטען בית עולם איז געווען א בית הקברות אויף ארט, וואו עס איז שפעטער געווען דעם פריסטאָיִם שויאָס היינט, קאָן מען זיך טרעי־ דיין, או מאָראָשטשע איז שוין פולייכט אלט א יאָהר הרמי הונדערט, אָדער מעהר. עס זיינען אָבער דאָ היסטאָרישע באוויזען, או מאָראָשטשע איז אלט אויבער צוויי הונדערט יאָהר. אונזער לאנדסמאן, פרויפעסאָר הנן אלשאנסקי, צו יעמען איר האָט זיך געווענדעט נאָך אינפאָרמאציע, האָט מיר צוגעשטעלט וויכטיגע אפיציעלע אינפאָרמא־ ציע, אזן געווענדעט צו אלשאנסקין האָט איך זיך, וויייל ער איז די פערזאָן, יאָס קאָן מיר געבען דעם וויכטיגען מאָטעריאל; חופשי עטלעכע יאָהר איז ער געווען א רבייץ (שרייבער) אין דער פאָליצי, אזן זיבעצען יאָהר איז ער געווען א משלוחן אויפטרעג, (מסאָאָטע אין הונגן) או זפאָהנענדעם האָט מיר אלשאנסקי מיטגעטיילט פיל אפי־ ציעלע דאָקומענטען: מאָראָשטשע איז געיאָרען א אייזרדני גאָראָד אין יאָהר 1800, דאָס הייסט מיט הונדערט פינף אזן דרייסיג יאָהר צוריק, ביז האָמאָלטס איז ער אויזדני גאָראָד געווען פיאָטער (פיאָטינאָד). איינע אן אלטע, מיט'ן נאָמען בעריאָ־ האָט אויסקגעשענקט איהר גאנצע לאנד פון אינמער לעסאָוויטש, ביז אלעקסין זי־ באטשאָק צי דער מלוכה, מיט'ן באדינג, עס זאָל דאָרט יעדען א גאָראָ, מיט'ן נאָמען מאָראָשטשע, וויייל פריערינער אייגענטימער פון דער גאנצער שטרעקע יאָס איז געווען אויינער א פאָמישטשיק, מיט'ן נאָמען מאָראָס, פולייכט איהר פאָטער, אָדער זוידע. דאָס לאנד איז געווען וויי אָנגעמאָסטען פאר א גאָראָ: עס איז געיזען ווי א שהגע לאנדשאפט, מיט טייכען, וואלד. פון דעם ארט ויאו עס איז יעצט מאָראָ־ טשע, האָבען זיך געצויגען וועגען צו דערפער, שטעטלאך ארום, אין אזוי איז מאָראָ־ טשע געווארען א גאָראָד פונקט מיט הונדערט פינף אזן דרייסיג יאָהר צוריק.

פריינד יוסף האנאפאלפסקי, וועלכער האָט זיהר פיל אייגענטאָן פאר מאָראָש־ טשע, מיט זיין שרייבען אזן וועקען די סאָסייטיס פין נים יאָרק אין פילאָדעלפיע, אין לאנדסלייט בכלל צו העלפען דער אלטער מאָראָשטשע, האָט מיר זיהר פיל געהאָרפען מיט מאָטעריאל פאר דער היסטאָרי פון מאָראָשטשע. אינ'ם לעצטען בריף זיינעם ברענגט ער אן אויסצוג פון דער אידיש רוסישער ענציקלאָפעדיע פון מאָראָשטשע. אז שוין אין יאָהר 1760 איז געווען אין מאָראָשטשע שוהי אזן דרייסיג אידישע היזער אין די צוויי גאסען, אזן 41 הייזער אויף מארק פלאץ. אידישע אינ'איינער אין מאָראָשטשע זיינען אין יענער צייט געווען 132 משפחות. זיי מען זעהט איז שוין מיט 175 יאָהר צוריק געווען אין מאָראָשטשע א היפש אידיש שטעטעל.

ויכל און בראשית

דאָס ערשטע קאַפּיטעל פון אונזער באַשרייבונג טאַראַשטשע האָבען מיר אָנגעהויבען נים מיט בראשית, ווי אזוי דאָס שטעטעל האָט זיך אויפגעבויעט, נאָר מיט ויכל, ווען דאָס שטעטעל איז שוין געווען, מיט אלץ א שטאָט, א אויעזדני גאַראָד, מיט א אידישע באַפעלקערונג פון פינף זעקס טויזענט נפשות, מיט פאַרשידענע אינסטיטוציעס, רעליגיעזע, סאָציאַלע, אינטעלעקטועלע, מיט א וועלטליכען שטעטעלשען לעבען, א קליין שטעטעלשען, אָבער דאָך שטאָטיש, ציוויליזירט, ווי אידישע שטעטלאָך אין אַלגעמיין אין יענער צייט, מיט עטליכע צענדלינג יאָהר צוריק, ווי מיר געדיינקען עס, און וואָס מיר האָבען געהערט פון אונזערע עלטערען פון עלטערע מענשען, און פון גאָר אַלטע. מיר האָבען געזוכט דעם אמת, וווייניגסטען דעם „קרוב לאמת", מיר האָבען געזוכט מאַטעריאַל וואו מיר האָבען נאָר געקאָנט, מיר זיינען ניט קיין פראָפעסיאָנעלע שרייבער, און שרייבען ניט קיין סיפור (ערצעהלונג), נאָר מיר שרייבען די היסטאָרי פון אונזער שטאָט, פון אונזער היים-שטאָט, און אויף וויפיל אונזערע ארעמע קרעפטען, אַלס ניט שרייבער האָבען אונז ערלויבט, האָבען מיר געטאָן אונזער פליכט אַלס לאַנדסמאַן, וועמען די שטאָט איז ליב און טייער. מיט דעם ענדיגען מיר דעם ערשטען טייל פון דער היסטאָרי פון טאַראַשטשע, ווי מיר האָבען אין דער הקדמה געשריבען, וועלען נאָך זיין צוויי טיילען, דער צווייטער טייל וועט ענטהאַלטען די רעוואָלוציע, די פאַראָמען, די איבערגאַנגע פון שטאָט פון האַנד צו האַנד, ביז עס האָט זיך איינגעשטעלט א פעסטע רעגירונג פון די באַלשעוויסטישע מאַכט.

דער דריטער טייל פון דער היסטאָריע וועט זיין א באַשרייבונג פון די פיר סאָסייטים פון ניו יאָרק און פילאַדעלפיע, און וואָס די סאָסייטים האָבען אויפגעטאָן פאָר זייער הייסיש שטעטעל טאַראַשטשע, פאָר די אינסטיטוציעס אין אַמעריקע פאָר פאַלעסטינע און דושאַינט, און וואָס די סאָסייטים טוען אויף פאָר זייערע מיטגלידער.

א באַזונדער ארט צווישען די סאָסייטים פארנעמט די טאַראַשטער אינדעפענדענט ליידים סאָסייטי פון ניו יאָרק. די נאָבעלע סאָסייטי איז געגרינדעט געוואָרען מיט דעם אייניציגען צוועק, צו העלפען ארעמע לייט פון גרייטער ניו יאָרק, מיט קליינע סומען — דרויי און פינף דאָלאָר, און אמאָהל מעהר. אין לויף פון די צען יאָהר, זינט די סאָסייטי עקזיסטירט, האָט זי שוין א סך הונדערטע אזעלכע קליינע סומען צוטיילט. אויף יעדען פאָר פסח טיילט זי אוים א פאָר הונדערט דאָלאָר אין מעות חיטים.

טאַראַשטשער לאַנדסלייט בכלל זיינען זעהר שטאָלץ, וואָס פון זייער שטאָט טאַראַשטשע איז ארויסגעוואַקסען אזא נאָבעלע פרוכט, ווי טאַראַשטשער אינדעפענדענט ליידים סאָסייטי און דער שרייבער פון דער היסטאָריע „טאַראַשטשע" איז גליק-ליך, וואָס ער קאָן שרייבען פון דער גוטער ארבעט פון דער נאָבעלער סאָסייטי. אין דריטען טייל וועלען מיר באריכות שרייבען פון דער ארבעט פון דער ליידים סאָסייטי.

(ענדע פון ערשטען טייל)

J. ROVEN, 98 Morningside Avenue, New York City